

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ: ПРОФ. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ
РЕДАКТОРИ: БОЙЧО БОЙЧЕВЪ И ИВАНЪ ПАНДОВЪ

ГОДИНА III

1 9 4 1

КНИГА 3

СЪДЪРЖАНИЕ НА ТРЕТА КНИГА

I. СТАТИИ

	Стр.
Д-ръ Иванъ Ранковъ — Менгеровата стопанска теория, разглеждана отъ една нова гледна точка	257
Д-ръ С. Пенчевъ — Частната инициатива и свободата на до-говаряне	284
Д-ръ Д. Тошевъ — Теоретически бележки върху инфлацията	293
Златко Ст. Везировъ — Социаленъ съставъ на българскитъ зе-медьлски кредитни кооперации, популярни банки и потр. кооперации	302
Д-ръ Н. Маждовъ — Самофинансиране на индустрията	314
Димо Миневъ — Старото българско градинарство	318
Андрей Тодоровъ — Два мощни фактора	328

II. ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Българското народно стопанство следъ втората година отъ войната — проф. Станю Чолаковъ	331
Държавниятъ бюджетъ за 1942 година	337
Стабилизиране на ценитъ за една година — В. Петровъ	338
Памучното производство въ Македония	339
Капиталообразуването въ България — А. Кемилевъ	341
Смъстено измѣнение въ девизната политика на България	343
Хлѣбнитъ дажби се намаляватъ	344
Дирекцията за гражданската мобилизация	345
Платежниятъ балансъ на България — А. К.	346

III. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Японското стопанство — основата на японската военна мощъ	349
Покупната сила въ военно време	353
Германското стопанство и Нова Европа	356
Програма за отбрана и индустриална активностъ въ Съединенитъ Щати	357
Възможности за стокообмѣнъ съ Испания — П. К.	361
Стопанскитъ връзки между България и Германия — Ц.	363
Платежната спогодба съ Хърватско	366

IV. СТОПАНСКИ КНИГОПИСЪ

УСЛОВИЯ ЗА СЪТРУДНИЧЕСТВО. „Економистъ“ зачита свободата на съ-трудниците си при изказванитъ отъ тѣхъ мнения, смѣтайки, че само така се дава възможностъ за всестранно обсъждане на застъпванитъ теми.

Въ списанието се помѣстватъ работи не по-дълги отъ 16 страници (въ дву-колоннитъ отдѣли до 4 страници). Помѣстенитъ статии се хоноруватъ. Хонораритъ се опредѣлятъ отъ редакционния комитетъ и се изпращатъ на авторитъ единъ месецъ следъ излизането на всѣка книга.

АБОНАМЕНТИ. Списанието излиза тримесечно въ 10 печатни коли (40 коли годишно). Годишниятъ му абонаментъ е 200 лева, платими наведнажъ. Почетенъ абонаментъ 1000 лева.

ОБЯВЛЕНИЯ. Обявления се приематъ само за цѣли и половинки страници. Цената на обявленията за еднократна публикация е: 1000 лв. за цѣла страница и 600 лв. за половина.

На първата и на последната страница отъ рекламния отдѣлъ, както и на корицитъ, рекламнитъ съ само годишни и струватъ: за цѣла страница 10.000 лв. и за половина 6.000 лв. Текстътъ на годишнитъ реклами — съ изключение на тоя отъ стр. 4 на корицата — може по желание на рекламодателитъ да се промѣня въ всѣка книга, безъ за това да се заплаща.

Рекламации за неполучени книги се приематъ до излизане на следващата книга.

Адресъ на редакцията и администрацията:

С п. „Економистъ“, Варна, телефони: 22-65, 25-37, 29-45.

Пощенска чекова смѣтка № 4444, Варна.

СПИСАНИЕ НА Д-ВОТО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ ВИСШЕТО ТЪРГ. У-ЩЕ — ВАРНА.

Печатница „Стопанско развитие“, ул. „Веслецъ“ 5, София — 1941/1375

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

МЕНГЕРОВАТА СТОПАНСКА ТЕОРИЯ, РАЗ- ГЛЕЖДАНА ОТЪ ЕДНА НОВА ГЛЕДНА ТОЧКА

отъ

Д-РЪ ИВ. РАНКОВЪ

1. Карл Менгер и синтетичните направления въ политическата економия.

Причините, поради които, особено въ последно време, се критикува твърде много дѣлото на голѣмитѣ майстори въ стопанската наука, могат да бждатъ очертани въ три главни групи: погрѣшно се разбиратъ и тълкуватъ тѣхните съчинения, въ формулиранитѣ стопански теории се търси готовъ инструментъ за практическа стопанска политика и, най-после, липсва една завършена система и установени методи въ тази наука, които да ни дадатъ общоустановенъ критерий за преценка на критикуванитѣ автори. Редица економисти, които иматъ неоценими заслуги въ политическата економия, биватъ обвинявани, че сж създали само абстрактни схеми, че не сж познавали стопанската действителностъ и т. н. Когато се задълбочиме, обаче, въ трудоветѣ на тѣзи автори, ние откриваме, че тъкмо тѣ сж допринесли най-много за правилното изучаване на стопанския животъ. Обстоятелството, че изхождатъ отъ известни опростотворени, несществуващи въ действителността, предпоставки ни най-малко не намалява стойността на тѣхнитѣ изводи, защото това е единствената възможностъ за изследване на основнитѣ стопански явления¹⁾ Сжщо така, на едно недоразумение почива и твърдението, че теоретическата политическа економия трѣбва да изготви програми за стопанска политика. Въ една наша статия²⁾ се опитахме да изложимъ връзката, която сжществува между теоретическата политическа економия и стопанската политика. Тукъ само ще отбележимъ, че категориите на това, което е (обсѣгътъ на теоретическата политическа економия и това, което трѣбва да бжде (целитѣ на стопанската политика) не могатъ да бждатъ предметъ на познание на една и сжща стопанска дисциплина. Най-сжщественото ни се струва обстоятелството, че днесъ, повече отъ всѣкога, въ политическата економия се чувства липсата на приемственостъ и една установена система на стопанско-теоретичнитѣ познания. Наистина, човѣкъ може да се откаже напълно отъ многобройнитѣ системи, школи и разклонения

¹⁾ Вж. С. С. Демостеновъ — Ор. Cit., стр. 71 и К. Бобчевъ — Стопанска наука и стопанска действителностъ. Сп. на Бълг. икономическо дружество.

²⁾ Ранковъ Ив. — Реалистична или политическа стопанска теория? Сп. „Економистъ“, кн. 4, год. II.

ния, които изброяватъ историцитѣ на методитѣ и догмитѣ въ политическата економия. ¹⁾ За появата на този хаосъ въ теоретическата економика сѣ виновни, обаче, и самитѣ автори, които обичатъ да схематизиратъ и стилизиратъ различнитѣ методи и схващания въ школи и течения въ самитѣ тѣзи школи.

Трѣбва да се признае, все пакъ, че съществуватъ редица причини за липсата на вѣтрешна връзка между изследванията на отдѣлнитѣ економисти. Различието въ следванитѣ методи, особениятъ интересъ къмъ известни стопански проблеми, безспорно правятъ пропаститѣ между економиститѣ твърде голѣми. Различието въ систематиката и склонността къмъ философско задълбочаване, сѣщо така, допринасятъ за отдалечаване на авторитѣ единъ отъ другъ. Ако една стопанска теория е изградена възъ основа на утилитарния принципъ, друга такава — върху идеята за развитието въ стопанскитѣ явления, то ясно е, че не може да съществува логическа връзка и приемственостъ въ постигнатитѣ резултати.

Върѣки тѣзи нагледъ „непреодолими“ различия, човѣкъ остава изненаданъ отъ единодушното желание на всички автори да допринесатъ за изясняването на стопанската действителностъ, да приближатъ своитѣ изследвания къмъ живата действителностъ. Ето защо, въ края на краищата, не сѣ методитѣ, които определятъ приноситѣ на економиститѣ къмъ стопанската теория, а реалнитѣ резултати, които сѣ били постигнати. Въ това отношение сѣ забележителни думитѣ на наскоро починалия бележитъ германски економистъ Вернеръ Зомбартъ: „Нѣма добри и лоши методи, а има добри и лоши економисти“. ²⁾ (Това схващане не му попрѣчи, обаче, да напише и едно съчинение,³⁾ въ което споредъ употребата на тази или онази метода преценява заслугитѣ на отдѣлнитѣ автори!).

Ние мислимъ, че единствениятъ възможенъ пътъ за примиряване на така ценнитѣ изводи на стълбоветѣ въ политическата економия с постигането на една синтеза въ изтъкванитѣ отъ отдѣлни школи и автори предметъ на познание и методи за овладяване на този предметъ на познанието отъ опитната действителностъ.⁴⁾ Отъ тази гледна точка, преценката на всѣки авторъ и на неговитѣ съчинения ще става само възъ основа на това, доколко той е допринесълъ за изясняването на отдѣлни съставки на разширения предметъ на познание на теоретическата политическа економия. Същевременно ще се убедимъ, че у голѣмитѣ майстори на тази наука чувството за принадлежностъ къмъ дадена школа е много по-малко, отколкото стремежътъ за постигане на реални резултати при опититѣ имъ за теоретическо овладяване на стопанската действителностъ.

¹⁾ Wagenführ Horst — Der Systemgedanke in der Nationalökonomie Jena 1933. Отъ схемата, която този авторъ ни дава на различнитѣ направления въ политическата економия се вижда, че по-вѣднитѣ германски економисти-теоретици принадлежатъ къмъ 21 различни направления, французитѣ — къмъ 14, италианскитѣ — къмъ 10 и англо-американскитѣ — къмъ 10.

²⁾ Sombart Werner — Nationalökonomie und Soziologie — Kieler Vorträge № 33, Jena 1930, стр. 14.

³⁾ Sombart Werner — Die Drei Nationalökonomie 1930.

⁴⁾ По въпроса за метода и предмета на стопанската наука вж. С. С. Демостеновъ — Очерки по теория на паритѣ, гл. II, стр. 71, 1937 г. и К. Бобчевъ — Предметъ на стопанската наука — Сп. „Юридически Прегледъ“, кн. 7, 1924.

Именно този стремеж у всички економисти за изследване на стопанската действителност¹⁾ би могъл да послужи за мостъ между всички направления и школи, като даде възможност за съчетание на изследванията на отделните економисти и школи въ една стройна и безпротиворечива система. Ние мислимъ, че градивниятъ материалъ за постройката на тази стройна система може да бѣде грижливо избранъ и подреденъ отъ арсенала на ценнитъ изследвания на видни представители на теоретическата политическа економия. Въ най-близко бѣдеще се очаква единъ капиталенъ трудъ отъ най-видния представителъ на тази, така наречена, реалистична (anschauliche) стопанска теория — Артуръ Шпитовъ, който ще изложи въ завършенъ видъ плодоветъ на своя дългогодишенъ трудъ и съ това ще се сложатъ, може би, основитъ на една начертана вече въ общи линии синтетична система²⁾ на политическа економия.

Появата на тази нова система въ политическата економия не е случайно явление. Тя се намира въ връзка съ многоизвестния споръ за методитъ въ политическата економия между Менгеръ и Шмолеръ. Внимателниятъ анализъ на ожесточената полемика показва на последователитъ на тѣзи голѣми економисти, че истината е нѣкъде по срѣдата. Само авторитетътъ на старитъ майстори и ожесточението на борбата попрѣчиха да се трѣгне по срѣдния пѣтъ. Постепенно, обаче, економиститъ загубиха всѣкаквъ интересъ къмъ методологичнитъ проблеми и насочиха своето внимание къмъ реалния субстратъ на стопанската действителностъ. Авторитъ не държаха вече да бѣдатъ причислявани къмъ тази или онази школа, а прилагаха всички допустими методи за изследване на известни стопанско-теоретически проблеми. Появиха се съчинения, които не можеха да се помѣстятъ въ рамкитъ, очертани за съществуващитъ школи, защото съвсемъ не се интересуваха и съобразяваха съ опредѣленитъ за отделнитъ школи методи. Особено типични, въ това отношение, сж трудоветъ на Шпитовъ³⁾ и Зомбартъ.⁴⁾ Съ пълно право Салинъ⁵⁾ нарича напр., учението на Шпитовъ за кризитъ „съчинение на теоретикъ отъ школата на Шмолеръ и такова на историкъ отъ школата на предѣлната полезностъ“. Шумпетеръ,⁶⁾ сжщо така, счита Шпитовъ едновременно за теоретикъ и реалистъ.

И наистина, този авторъ се стреми да съчетае въ своята система изводи на економисти, като Шумпетеръ, Визеръ и Зомбартъ, които, споредъ господстващото схващане между изследователитъ на дог-

1) Наистина, единъ отъ най-разискванитъ въпроси въ политическата економия е този за отношението на стопанската теория къмъ стопанската действителностъ. Мнозина економисти поддържатъ, че стопанската действителностъ е една рѣзко обособена въ социалната действителностъ сфера на стопанството. Съ това становище не можемъ да се съгласимъ поради причини, изложени въ следващитъ страници. Една твърде интересна статия, посветена на този въпросъ, презъ настоящата година публикува Alfred Amonn — *Nationalökonomie und wirtschaftliche Wirklichkeit* — *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* Bd. 153—1941.

2) Spiethoff Artur — *Die Allgemeine Volkswirtschaftslehre als geschichtliche Theorie Die Wirtschaftsstile*—Festgabe zur Werner Sombart 1933.

3) Spiethoff Arthur — Art. „Krisen“: im *Hdw. d. Stw.* Aufl. 1923.

4) Sombart Werner — *Der moderne Kapitalismus*.

5) Sahlin Edgard — *Geschichte der Volkswirtschaftslehre* 2. Aufl. 1929. S. 101.

6) Josef Schumpeter — *Gustav v. Schmoller und die Probleme von heute* *Schmollers Jahrbuch* ersjahrbuch 1926. Bd. 50.

митъ и школитъ въ политическата економия, иматъ напълно противоположни възгледи и методи на работа. За да достигне до този резултатъ Шпитовъ, обаче, разширява предмета на познанието на теоретическата политическа економия. Той иска отъ тази наука не само познания за стопанскитъ явления, иманентно дадени въ всѣка стопанска действителностъ, но сжщо така и схематично установяване на специфичнитъ, за даденъ стопански стилъ, елементи. Шпитовъ отрича възможността за създаване на едно общо учение за народното стопанство, което да бжде валидно за обяснението на която и да е стопанска действителностъ. Съ това, обаче, той далечъ не изпада въ историзма на историческата школа. Напротивъ, Шпитовъ схваща учението за народното стопанство, преди всичко, като една теоретическа дисциплина, но изводитъ, до които това учение достига, не сж общаважими, а сж ограничени за дадено време и пространство. Тѣ иматъ пълна валидностъ само въ границитъ на конструиранитъ отъ Шпитовъ стопански стилове. Инструментътъ за схематичното овладяване на стопанската действителностъ, чрезъ тѣзи стопански стилове, ни дава реалистичната теория, която разработва по-детайлно придобития стопански опитъ. Разбира се, тази задача се осществява и съ помощта на чистата стопанска теория, която ни дава познания върху първичнитъ и неизмѣнни закономерности на всѣка стопанска действителностъ.

Подробното разглеждане на теорията и резултатитъ до които Шпитовъ достига, надхвърлятъ рамкитъ на настоящата статия. Задачитъ, които ние си поставяме съ това изложение, сж по-специални: отъ една страна, да отбележимъ възможността, която новата реалистична или по-точно синтетична стопанска теория ни дава за съчетание на досегашнитъ резултати на теоретическата политическа економия въ една стройна система, а, отъ друга, да изтъкнемъ, че едно подобно начинание е, колкото и парадоксално да изглежда това, напълно въ духа на единъ отъ най-големитъ майстори на теоретическата политическа економия, който съвсемъ несправедливо бива обвиняванъ въ едностранчивостъ и чисто абстрактно разглеждане на стопанскитъ проблеми, именно Карлъ Менгеръ.

Забележително е, че Шпитовъ, въпрѣки че е напълно съгласенъ съ изводитъ на Менгеръ относно обяснението на проблематиката въ затвореното стопанство и механизма на ценообразуването, никъде не споменава името на този економистъ. Едно по-дълбоко вникване въ трудоветъ на Менгеръ ни показва, обаче, че той не само е допринесълъ твърде много за изясняване на основни проблеми отъ системата на Шпитовъ, но, сжщо така, е ималъ много ясна представа за необходимостта отъ реалистична стопанска теория и самъ е употребявалъ тази теория.

Обикновено, Менгеръ се счита за типиченъ представител на чистата теория и неговитъ трудове се преценяватъ ¹⁾ само въ общитъ рамки на теоретичитъ отъ школата на предѣлната полезностъ. Напоследъкъ редица економисти, които сж се занимавали съ изучаване на дѣлото и схващанията на този бележитъ економистъ, надценяватъ значението, което самъ Менгеръ придава на своитъ методологически изследвания ²⁾. Въз основа на това, подобни автори даватъ пресилено

¹⁾ Wienberger Otto — Die Grenznutzenschule 1926.

²⁾ Back Josef — Die Entwicklung der reinen Ökonomie zur nationalökonomischen Weseuswissenschaft. 1929 Pfister Bernard — Die Entwicklung zum Idealtypus. 1928.

общо философско тълкуване на неговите трудове, като ги преценяват само от гледна точка на теорията на познанието или ги свързват с постулатите на някоя философска система, без да се спират върху постигнатите резултати. На подобна едностранчива преценка се дължи, в голъма степен, и споменатия вече споръ за методите в политическата економия между Менгеръ и Шмолеръ. Въ сжщностъ, Менгеръ напълно съзнателно не поставя своите стопански изследвания въ връзка с някоя философска система. Въ неговите трудове могат да бъдат открити влияния отъ схващанията на Кантъ и Джонъ Ст. Милъ. На тяхъ той се опира, обаче, само дотолкова, доколкото му даватъ някоя възможностъ за системно логически издържано изучаване на стопанската действителностъ. Мъродавни, въ края на краищата, сж естеството на проблемите, които Менгеръ въздига въ предметъ на познание на теоретическата политическа економия, а не методите, чрезъ които се постига тази задача. Както ще видимъ по-нататкъ, той прилага въ своите изследвания отъзи методи, които най-добре спомагатъ за изследване на отдълните проблеми на политическата економия. Ето защо ние мислимъ, че неговите изследвания върху методите на тази наука не сж единствено мъродавни при една обща преценка на дѣлото на този бележитъ економистъ. А не трѣбва да се забравя, сжщо така, и полемичниятъ характеръ на тези съчинения, наложенъ отъ борбата на Менгеръ срещу историческата школа.

Правилната преценка на дѣлото на Карлъ Менгеръ и, специално, неговото отношение къмъ очертаното по-горе синтетично направление въ теоретическата политическа економия, предпоставятъ системното изложение на всички негови трудове и критиченъ разборъ на отдълните му съчинения. За съжаление, въ економическата литература липсва подобно догматично изложение,¹⁾ къмъ което ние бихме могли да препратимъ читателя. Ето защо, ние сме принудени да посвѣтимъ голъма частъ отъ настоящата статия на възпроизвеждане известни схващания на Менгеръ, които се намиратъ предимно въ връзка съ особено гледище, отъ което ние искаме да изтъкнемъ заслугите на този економистъ. Това се налага отъ обстоятелството, че резултатите, до които достигаме, се гледатъ върху мисли, изказани отъ Менгеръ и считани за несъществени отъ господстващото тълкуване на дѣлото на Менгеръ.

Подробното изложение на всички въпроси, които се намиратъ въ някакво отношение къмъ реалистичните насоки въ политическата економия, не е възможно поради малкото мѣсто съ което разполагаме. Освенъ това, необходимо е, сжщо така, да се спремъ на изказани отъ Менгеръ схващания върху предмета на политическата економия. Съ огледъ къмъ това, тукъ ще се занимаемъ съ следните въпроси: най-напредъ ще разгледаме опредѣленията на Менгеръ на предмета и методите на политическата економия като изходна точка на неговия реализъмъ въ стопанската теория; следъ това ще се опитаме да откриемъ приложение на реалистична теория при изясняване на отдълни проблеми отъ Менгеръ; накрая ще очертаемъ мѣстото на Менгеръ между до-

¹⁾ Известни въпроси на Менгеровата методология сж разгледани твърде задълбочено отъ Permuter Salomea-Mengers Methodenlehre und seine Klassifikation der Wirtschaftswissenschaften 1902 и Pilster Op. Cit., но изводите се различаватъ коренно отъ нашето становище.

сегашният опити за реалистично, но същевременно теоретическо обяснение на стопанските явления.

2. Сжщност и задачи на политическата економия.

Въ предговора къмъ своя трудъ „Основи на политическата економия“¹⁾ Менгеръ излага своето схващане за предмета и методитъ на политическата економия. Той изрично подчерта, че стопанската теория нѣма за целъ да създава само абстрактни изследвания и схеми. Изследването на основитъ на политическата економия, споредъ Менгеръ, „означава да се посвѣтятъ силитъ на една, намираща се въ тѣсна връзка съ благополучието на човѣчеството, задача“. Мнозина економисти причисляватъ, много неправилно, Менгеръ къмъ представителитъ на онази чиста стопанска теория, която нѣма никаква връзка съ стопанската действителност. Въ сжщностъ, бележитиятъ австрийски економистъ никога не е преставаля да се стреми единствено къмъ изясняването на тази стопанска действителност. Изучаването на основнитъ стопански явления и закономерности не е самоцель, а срѣдство за по-задълбочено изследване на стопанския животъ. По теоретиченъ пжтъ, той иска да ни обясни комплициранитъ стопански явления, като отъ предмета на всеизвестния опитъ извлича само реалния субстратъ на стопанскитъ прояви. Методътъ, отъ своя страна, е срѣдството, инструментътъ за изпълнение на тази теоретическа задача. Поради това обстоятелство, въпросътъ за методътъ въ политическата економия представлява една нераздѣлна частъ отъ основнитъ проблеми за целитъ и предмета на тази наука. Споредъ Менгеръ, целта на изследването опредѣля методата. Въ „Изследвания“²⁾, която, както вече изтъкнахме има твърде полемиченъ характеръ и той опредѣля, обаче, само бѣгло предмета на политическата економия. Не може да се вадятъ заключения за допустимитъ методи въ теоретическата политическа економия само отъ този Менгеровъ трудъ. Както ще видимъ по-нататкъ, Менгеръ не се придържа строго къмъ общото опредѣление на политическата економия, направено въ това съчинение, а постепенно разширява предмета на тази наука и, съответно на това, промѣня методитъ за разглежданитъ проблеми. Така че, въ края на краищата, не сж схващанията за методата въ политическата економия, които опредѣлятъ приноситъ на този економистъ къмъ стопанската теория и ни даватъ възможностъ да го причислимъ къмъ една или друга школа. Мѣстото на Менгеръ въ економическата наука може да се опредѣли, както изтъкнахме вече, като се взематъ предвидъ всички негови съчинения. Необходимо е, най-вече, да се изложатъ редица промѣни и противоречия въ различни съчинения и да се издирятъ причинитъ за това.

Като основа, обаче, на всички проучвания върху схващанията на Менгеръ за сжщността въ теоретическата политическа економия ни служи цитираното вече съчинение, което представлява, сжщо така, и единъ блѣстящъ трудъ върху методитъ на социалнитъ науки въобще. Поради това и ние ще се спремъ най-напредъ върху това съчинение.

Преди всичко, тукъ той си поставя за целъ да обоснове теоретическия характеръ на онази стопанска дисциплина, съ помощта на която

¹⁾ Karl Menger — Grundsätze der Volkswirtschaftslehre 1871 (The coll. works, vol. I 1934), стр. X/IV.

²⁾ Karl Menger — Untersuchungen über die Methode des Sozialwissenschaften und der Politischen Ökonomie insbesondere 1883 — (The coll. works vol. II 1933).

се обясняват типичността и закономерностите на стопанските явления. Ето защо, той ни обяснява най-напред двете голъми възможности на нашето съзнание за наблюдение и опознаване на явленията въобще, именно: познание на индивидуалното и такова на общото. Отъ една страна, можемъ да насочимъ нашия интересъ къмъ конкретното явление и неговата проява въ вселената, а, отъ друга страна, можемъ да спремъ нашето внимание върху общото и повтаряще се въ явленията. Този начинъ на наблюдение и познание важи напълно и по отношение на стопанския животъ. Докато особеностите на отделните явления се откриватъ лесно, установяването на типичните явления и закономерности въ стопанския животъ е свързано съ по-голъми трудности. Такива типични и повтарящи се явления сж продажбата, паритътъ, капитала и т. н., а типични отношения сж напр. покачване на цените въ народното стопанство при увеличение на паричната наличностъ, намалението на лихвата, поради натрупване на капитали и т. н. Установяването на типични явления и типични отношения въ стопанския животъ е една необходима предпоставка за цѣлостно обхващане на стопанската действителностъ. Само чрезъ тяхъ може да се предвидятъ явленията и да се въздействува върху тяхната поява.

Изследването на тези явления и отношения става съ помощта на стопанската теория. Тя е една дисциплина, която ни разкрива типичното у явленията. Съ изучаването на индивидуалния обликъ на явленията въ стопанския животъ се занимава историята и статистиката на стопанските явления. Съ огледъ къмъ това, Менгеръ ни дава следната ¹⁾ класификация на стопанските дисциплини: 1) Исторически науки за народното стопанство (история и статистика на отделните стопански явления); 2) Теоретическа политическа економия, която се занимава съ типичните явления и отношения въ народното стопанство и 3) Практически науки за народното стопанство, които излагатъ основите за най-целесъобразно действие въ областта на народното стопанство (народостопанска политика и финансова наука).

Споредъ Менгеръ, голъма частъ отъ споровете и недоразуменията въ стопанската наука се дължатъ, преди всичко, на смѣшението, което се допуска между стопанска теория и стопанска история. Много економисти, като пресилватъ съществуващите различия между стопанските явления и явленията, които съставляватъ предметъ на изследване на естествените науки, считатъ, че въ естествените науки може да се говори за естествени закони, а въ социалните — само за емпирически закони. Тази изтъквана разлика, споредъ Менгеръ, съвсемъ не е достатъчна за да се отрече теоретическия характеръ на политическата економия. Съществува само едно различие въ степенята на закономерностите между явленията въ стопанския святъ и тези въ естествените науки, споредъ него, което не е отъ решаващо естество. Макаръ и типичните явления и отношения въ народното стопанство да не могатъ да се очертаятъ така прецизно, както онѣзи въ природата, същността на теоретическата политическа економия се състои въ изследването на тези типични явления закономерности, а не въ излагането на естеството и взаимоотношението на индивидуалните стопански явления или въ практическите правила за поведението на стопанстващия субектъ. Историческиятъ начинъ за разглеждане на явленията ни дава са-

¹⁾ Менгеръ — Op. Cit., стр. 7.

мо необходимия материалъ, опита, възъ основа на който се установяватъ типичнитѣ стопански явления и закономерности.

Цельта на теоретическитѣ дисциплини, споредъ Менгеръ, е разясняването на излизащото извънъ границитѣ на непосредствения опитъ познание и овладяването на реалния свѣтъ. Въ границитѣ на всѣка теоретическа дисциплина могатъ да се откриятъ два различни способа за наблюдаване на явленията. Отъ една страна, ние се стремимъ да установимъ, чрезъ основнитѣ закони на нашето мислене, известни теоретически истини. Като основа на всички наблюдения на явленията ни служи правилото „че това, което, макаръ и само въ единъ единственъ случай, е било наблюдавано при сжщитѣ фактически обстоятелства, трѣбва да владѣе винаги“. Или както Менгеръ пояснява това съ други думи: 1) „Строго типични явления отъ даденъ родъ, при сжщитѣ обстоятелства, винаги и съ необходимостъ, произтичаща отъ нашитѣ закони на мислене, трѣбва да бждатъ последвани отъ строго типични явления отъ, сжщо така, опредѣленъ родъ“. Това направление въ теоретичното изследване се отличава съ своя екзактенъ характеръ и се нарича отъ Менгеръ екзактно. Резултатитѣ отъ този начинъ на стопанската действителностъ не могатъ да бждатъ верифицирани, т. е. сравнявани съ стопанската действителностъ, защото самитѣ типични явления сж идеализирани строго квалитативни величини. Тѣ сж най-сжщественитѣ и опростотворено схематизирани елементи на действителността. Сжщиятъ характеръ иматъ и отношенията между типичнитѣ явления и закономерности, които се извличатъ отъ теоретическото екзактно направление, защото сж формулирани чрезъ съзнателно изолиране и абстрахиране отъ всички несжществени елементи и влияния. Това е, споредъ Менгеръ, единствениятъ пътъ, по който ние можемъ да построимъ теоретически схема отъ типични явления, които да ни обяснятъ социалния свѣтъ въ неговата пълнота и емпирическа действителностъ. Различнитѣ социални науки, чрезъ съответни теории, ни изясняватъ отдѣлни страни на човѣшката деятелностъ, като въ тѣхната съвкупностъ ни даватъ общото теоретическо освѣтление на социалнитѣ явления.

Теоретическото екзактно направление въ политическата економия, споредъ Менгеръ, сжщо така, ни дава само освѣтление върху основнитѣ проблеми на стопанската действителностъ. То конструира теоретически схеми за обяснение на първичнитѣ фактори въ стопанския животъ, като издирва типичнитѣ стопански явления и закономерноститѣ между тѣхъ. Това съставлява и предмета на теоретическата политическа економия, който ще разгледаме по-нататкъ.

За редица економисти направеното изложение на схващанията на Менгеръ за теоретическото екзактно направление въ политическата економия е достатъчно основание за да бжде причисленъ този авторъ къмъ абстрактнитѣ направления въ тази наука. 2) Въ сжщностъ, тѣзи економисти пропускатъ да се спратъ по-обстойно и разгледатъ критично мислитѣ, които Менгеръ развива въ цитираното вече съчинение върху естеството и реалистичното направление въ теоретически-

1) Менгеръ — Op. cit., стр. 40.

2) Вж. Back. op. Cit., Jechl Horst — Wirtschaftsgezhichte und Wirtschaftstheorie 1928 стр. 12, Sombart op. Cit., Schmoleer — Zur Methodologie der staats-und Sozialwissenschaften, 1883 и пр.

тѣ изследвания и неговото мѣсто, специално, въ теоретическата политическа економия.

Бележитиятъ виенски економистъ е заелъ своето почетно мѣсто, всрѣдъ привърженицитѣ на реалистичната стопанска теория, като съ неподражаемо майсторство и блѣстяща логика развива своето схващане за естеството на реалистично-емпирическото направление въ теоретическите науки и неговото значение за обяснението на стопанската действителностъ. За да се постигнатъ изобщо целитѣ на теоретическото екзактно направление и се изясни социалната действителностъ, не е достатъчно да се установятъ типичнитѣ явления и закономерности, а трѣбва, също така, да се пристѣпи къмъ изучаване и систематизиране на реалнитѣ явления. Това не значи още, че се търси пълно покритие на действителностъ и теория, защото теорията, по дефиниция, включва известно изолиране и абстрахиране отъ действителността. Реалистичното обяснение на действителността се заключава, при това направление, преди всичко въ това, че се изследватъ повече явления и изолирането и абстрахирането се прилага въ по-малка степенъ. За това може да се заключи, когато се сравнятъ обясненията, които Менгеръ ни дава въ своитѣ отворени писма¹⁾ по поводъ на погрѣшнитѣ схващания на историческата школа относно емпиризма въ политическата економия. Познанията, които ние можемъ да добиемъ върху социалната действителностъ чрезъ емпиричното реалистично направление могатъ да бѣдатъ:

а) Реални типичности — основни форми на реалнитѣ явления въ рамкитѣ на които е дадено, повече или по-малко, пространство за особености (настѣпили вследствие развитието на наблюдаванитѣ феномени).

б) Емпирически закони, теоретически познания, които ни даватъ правилноститѣ, (но въ никакъвъ случай при гарантирана липса на изключения) въ последователното редуване и съвпадение на реалнитѣ феномени.

Познанията, които можемъ да добиемъ чрезъ реалистичното теоретично изследване сѣ, споредъ Менгеръ, отъ грамадно значение за цѣлостното овладяване на социалния свѣтъ. То е едно необходимо допълнение на изследвания, вършени съ помощта на екзактния методъ. Само по себе си, обаче, това направление въ теоретическите науки не може да ни даде екзактни резултати и закономерности, а по начало изключва тази възможностъ.

Специално въ областта на теоретическата политическа економия, реалистичниятъ методъ на изследване е необходимъ, защото въ стопанския животъ срѣщаме твърде често реални типове и правилности въ появата и последовността на явленията, чието опознаване е предпоставка за правилното разбиране на народното стопанство.

Общото и за двѣтъ направления въ политическата економия е това, че и двѣтъ ни даватъ познания за типическите структури и отношения между стопанскитѣ явления. Тѣ сѣ две нераздѣлни срѣдства за научното теоретическо познание. Тѣхната областъ на приложение се обуславя отъ естеството на подлежащитѣ на изследване явления. Тѣзи две направления не се допълватъ, обаче, въ този смисълъ, че всѣка една теория по отдѣлно, да бѣде прилагана спрямо опредѣленъ кръгъ проблеми отъ политическата економия. Функцията на всѣко

¹⁾ Karl Menger — Die Irrthümer des Historismus In der deutschen Nationalökonomie 1884 (The Coll. works vol. III 1935),

едно се състои, преди всичко, въ това, че ние получаваме съ срѣдствата на всѣко едно по отдѣлно познания върху общата картина на стопанскитѣ явления.¹⁾ Само тамъ, където, поради липса на обективни предпоставки или по причина на техниката на изследването, не може да се приложи нѣкое отъ дветѣ направления, господствува, въ известни области на политическата економия, само едното направление.

Въ връзка съ поясненията по въпроса за сферата на приложение на разглежданитѣ теоретически направления, Менгеръ се спира върху степенята на истинностъ, която иматъ познанията, добити чрезъ тѣзи два начина на изследвания. Споредъ него, неправилно се счита, че само познанията, добити чрезъ реалистичното направление почиватъ върху опита и гарантиратъ по-близки до истината изводи. Въ сжщностъ, това схващане, споредъ Менгеръ, забравя отношението, въ което се намиратъ реалистичния и екзактния методи, както и особеното естество на последния. Блѣстящата характеристика, която, по този поводъ, прави на екзактното направление въ политическата економия и сравнение, което той ни дава съ реалистичното направление сж едни отъ най-ценнитѣ мисли върху естеството и методитѣ на политическата економия, изказани досега. Ние ще се спремъ малко по-обстойно върху тѣхъ, защото съ това ще можемъ да освѣтимъ по-добре мѣстото на Менгеръ всрѣдъ новото реалистическо направление на теоретическата политическа економия.

Споредъ него, резултатитѣ, до които достига екзактното направление на теоретическата политическа економия, сж обусловени отъ наличността на известни предпоставки, които не винаги сж дадени въ стопанската действителностъ. Поради това, Менгеръ заключава:²⁾ „Провѣрката на екзактнитѣ теории на политическата економия въ цѣлата емпирическа действителностъ е едно методологическо противоречие, непознаване на основитѣ и предпоставкитѣ на екзактното изследване, а така сжщо, непознаване и на особенитѣ цели на които служатъ екзактнитѣ науки“. Това е лесно обяснимо, когато се има предвидъ, че величинитѣ, съ които си служи теоретическото изследване, не могатъ да бждатъ отразени, въ своята чистота, въ действителността. Други сж, споредъ Менгеръ, характернитѣ особености на реалистичното направление въ теоретическата политическа економия. Пробенъ камъкъ за истинността на познанията, които добиваме чрезъ това направление е действителността. Наблюдаванитѣ явления трѣбва да бждатъ отразени въ стопанската действителностъ. При нашето изследване ние достигаемъ до закономерности, които допускатъ изключения. Тѣ не сж нищо друго освенъ указания за отношенията между известни стопански явления. За по-голѣма прегледностъ и точностъ, ще цитираме примѣра³⁾ на Менгеръ, съ който той ни уяснява отношението между реалистичното и екзактно направление въ политическата економия, както и предпоставкитѣ при които важатъ резултатитѣ, добити съ екзактния методъ на изследване:

„Екзактното изследване въ областта на ценообразуването ни учи напр., че въ една опредѣлена област на размѣната нарастналата потребностъ по отношение на една стока (било вследствие увеличе-

¹⁾ Менгеръ — *Op. Cit.* Вм. 4 и 5 *haben*.

²⁾ Менгеръ — *Op. Cit.*, стр. 54.

³⁾ Менгеръ — *Op. Cit.*, стр. 56.

нието на населението, било поради засилената интензивност въ нуж- дитъ на отдѣлнитъ субекти отъ тази стока), при известни предпо- ставки, води до едно измѣримо по голѣмина покачване на ценитъ. Тѣзи предпоставки, които се явяватъ въ всѣко планомерно изложе- ние на теоретическата политическа економия сж: 1) Всички разглеж- дани стопански субекти се стремятъ да запазятъ своитъ стопански ин- тереси. 2) Сжити не сж заблудени въ борбата около цената, а така сжщо и по отношение на преследваната стопанска целъ и срѣдствата за нейното постигане. 3) Економическото положение, което влияе вър- ху образуването на цената имъ, е известно. 4) Никакво насилие не е упо- трѣбвано върху економическата свобода на стопанстващитъ субек- ти. Тѣзи предпоставки, обаче, рѣдко се срѣщатъ въ реалното стопан- ство въ тѣхната съвокупност и не е нужно да се отбележи, че реал- нитъ цени се отклоняватъ отъ економическитъ (съответстващитъ на дадено стопанско положение). На практика, хората рѣдко се стремятъ въ стопанството да застъпватъ напълно своитъ економически инте- реси. Тѣ взиматъ подъ внимание съображения отъ различно естество, като, преди всичко, се отнасятъ съ безразличие къмъ економически интереси отъ минимално значение. Тѣ сж често заблудени и не сж на ясно отношение економическитъ срѣдства за достигане на тѣхнитъ сто- пански цели, а така сжщо и стопанското положение, върху което тѣ развиватъ своята стопанска дейностъ, не имъ е добре познато; накрая, и тѣхната стопанска свобода е не рѣдко ограничавана отъ различни обстоятелства“. Щомъ като тѣзи предпоставки не сж на лице, то, споредъ Менгеръ, напълно е обяснимо, че, въ действителностъ, понѣкога покачването на потребността отъ нѣкоя стока не се последва отъ точно съответстващото на економическото положение увеличение на цената, а може и въобще да не настѣпи увеличение въ ценитъ. Всич- ко това не означава, обаче, че разглежданиятъ законъ е неправиленъ, а само това, че изводитъ на екзактното направление въ политическата економия не могатъ да бждатъ преценявани съ огледъ на тѣхната ва- жимостъ за конкретната действителностъ. По отношение на тѣхъ трѣб- ва да се прилагатъ изобщо масщабитъ на екзактнитъ науки. При даде- ни предпоставки, резултатитъ, до които този законъ достига, сж ва- жими за всички времена и народи.

Твърде различно ще бжде формулиранъ този законъ, споредъ Менгеръ, отъ гледището на реалистичното направление въ политиче- ската економия. Той ще гласи: „Едно увеличение на потребноститъ, по правило, се последва отъ фактическо увеличение на реалнитъ цени, което, по правило, се намира въ известно, макаръ неопредѣляемо по екзактенъ начинъ, отношение спрямо покачването на потребноститъ“.

Върѣки това разграничение между естеството на екзактното на- правление и особеноститъ на реалистичното направление, у Менгеръ липсва едно ясно очертание на кръга на онѣзи проблеми, които мо- гатъ да бждатъ освѣтлени съ помощта на реалистичното направление въ политическата економия. Това се дължи на обстоятелството, че Менгеръ отдѣля въобще много малко мѣсто въ своитъ трудове за опредѣляне на предмета на теоретическата политическа економия и до- пуска, при това, известно противоречие. Дефиницията, която той ни дава, далечъ не е въ състояние да изчерпи предмета на политическата економия. Тя само ни опредѣля сжитността на стопанската дейностъ.

Или, както той буквално се изразява: ¹⁾ „Теоретическата политическа економия се занимава съ условията, при които хората проявяват насочена къмъ задоволяване на тѣхнитѣ нужди подготвителна дейность.“ Това опредѣление, въ сжщность, се отнася само за онзи кръгъ отъ проблеми, който се изследва съ помощта на екзактното направление. Екзактното направление трѣбва да ни даде възможность да изучимъ основнитѣ фактори въ стопанската дейность, които се проявяватъ независимо отъ волята на човѣка. Ето защо, това опредѣление би могло да се схване като дефиниция, която се отнася за тѣзи, именно, вѣчни категории въ стопанския животъ.

Както вече изтъкнахме, Менгеръ въздига екзактното и реалистично направление въ еднакво необходими съставки на теоретическата политическа економия. Ако приемемъ, че и реалистичното направление, по свой начинъ, съдействува само за изясняването на тѣзи основни стопански явления, тогава бихме могли да се задоволимъ съ опредѣлението на предмета на теоретическата политическа економия, което Менгеръ ни дава въ цитиранитѣ вече съчинения. Това, обаче, ни се вижда неприемливо, тъй като възъ основа на редица изказани отъ него мисли въ „Изследвания. . .“, ²⁾ можемъ да заключимъ, че предметътъ и кръгътъ на проблемитѣ на екзактното и реалистичното направление не се покриватъ. На много мѣста ³⁾ Менгеръ изрично подчертава, че само подаващитѣ се на екзактни изследвания стопански явления трѣбва да образуватъ субстрата на теоретическата политическа економия. Съответно на това и неговитѣ „Основи на политическата економия“ обхващатъ само строго типични и подаващи се на екзактно изследване проблеми. Ако тукъ реалистичното направление играе само ролята на инструментъ, съ който се подрежда годниятъ за екзактно изследване материалъ, това не изчерпва задачитѣ, които могатъ да се постигнатъ въобще чрезъ това направление въ областта на теоретическата политическа економия. Напротивъ, Менгеръ изрично опредѣля по-широка сфера на приложение на реалистичното направление въ теоретическата политическа економия, като му възлага напълно самостоятелни задачи. Наистина, следъ като Менгеръ въ своитѣ капитални трудове стѣснява твърде много предмета на политическата економия, не е възможно да съобрази начертанитѣ отъ него задачи на реалистичното направление съ изводитѣ, до които той стига въ тѣзи си съчинения. Ето защо, неговитѣ възгледи за мѣстото на това теоретическо направление въ политическата економия се губятъ, до известна степенъ, въ поясненията на неговото основно становище за методитѣ въ политическата економия. Шестъ години следъ появата на „Изследванията“, Менгеръ публикува една малка монография ⁴⁾ по въпроса за класификацията на стопанскитѣ науки. Въ тази своя работа той препоръчва създаването на една нова стопанска дисциплина, именно „Морфология на стопанскитѣ явления“. Съ помощта на тази дисциплина ние ще можемъ, споредъ него, да допълнимъ онѣзи познания,

¹⁾ Менгеръ — Grundsätze — Vorrede стр. X/VII.

²⁾ Менгеръ — Op. Cit. стр. 109, 110 последователно.

³⁾ Менгеръ — Op. Cit., 254, както и последователно прокарваната разлика между индивидуални и общи явления, въздига само общото и типичното въ предметъ на теоретическата политическа економия.

⁴⁾ Карлъ Менгеръ — Grundzüge einer Klassifikation der Wirtschaftswissenschaften 1889. (The coll. works), vol. III 1935.

които добиваме чрезъ теоретическата политическа економия. Какво представлява, обаче, морфологичното изследване на стопанскитѣ явления?

Въ цитираната по-горе монография Менгеръ ни дава една схема¹⁾ на стопанскитѣ науки, като характеризира морфологията на стопанскитѣ явления като такава дисциплина, която класифицира стопанскитѣ явления по родъ, видъ и подвидъ. Тя ни дава една обща картина на различнитѣ групи еднородни стопански явления. Споредъ Менгеръ, морфологията не е необходима, като отдѣлна дисциплина, при изучаването на основнитѣ стопански явления. Въ този случай, морфологията се преплита съ самата стопанска теория. Морфологичното изучаване на основнитѣ стопански явления е предпоставка за опознаването и изследването на закономерноститѣ между основнитѣ стопански явления. Менгеръ, обаче, счита, че морфологичното изучаване на стопанскитѣ явления придобива самостоятеленъ характеръ и значение тогава, когато искаме да си уяснимъ една по-комплицирана картина отъ стопанската действителностъ, кждето се преплитатъ и нестопански елементи. Именно въ такива случаи, чрезъ самостоятелни морфологични изследвания, ние можемъ да постигнемъ известна систематика въ излагането и изучаването на по-сложнитѣ феномени въ стопанския животъ. Ние не можемъ, споредъ Менгеръ, да разрешимъ тази задача съ помощта на стопанско историческото изследване, защото последното може да ни даде само една конкретна картина на стопанскитѣ феномени въ известни пространствени граници.

Можно може да се подържа, че морфологията на стопанскитѣ явления би трѣбвало да се счита за особенъ родъ стопанско изследване, което излиза отъ рамкитѣ на теоретическата политическа економия и трѣбва да се обособи въ отдѣлна стопанска дисциплина. Ако, чрезъ класификацията на стопанскитѣ явления, ние се стремимъ да обхванемъ общото, типичното у стопанскитѣ явления, въпрѣки преплитането на нестопански елементи, но като имаме предвидъ, че крайната целъ е обяснението на сложнитѣ стопански явления, то ние не можемъ да различимъ морфологията на стопанскитѣ явления отъ стопанската теория. За насъ това сждве напълно идентични понятия. Наистина, морфологията, като теория, не е създадена само по пътя на изолирането и абстрахирането, но тя все пакъ е схематизиране на стопанската действителностъ. Тя ни помага да систематизираме и обяснимъ стопански явления, които се поддаватъ на систематика и теоретично обяснение поради своята типичностъ и еднородностъ.

Морфологичнитѣ изследвания на стопанскитѣ явления не могатъ да бждатъ вградени въ Менгеровата система на теоретическата политическа економия, защото той е опредѣлилъ предмета на тази наука много тѣсно, като е въздигналъ въ предметъ на познание само поддаващитѣ се на екзактно изследване, основни стопански явления и закономерности. Поради тази причина, той иска да обособи тѣзи изследвания въ отдѣлна стопанска дисциплина. Ние считаме, че не могатъ да съществуватъ специални причини за изключването на морфологията отъ очертанния кръгъ на стопанскитѣ явления — предметъ на теоретическата политическа економия. Освенъ това, стопанската тео-

¹⁾ Менгеръ — Op. Cit., стр. 13.

рия представлява едно единно цяло и не трябва тя да бъде разхвърляна въ отделни стопански дисциплини. Ето защо, и всяка морфология на стопанските явления, по необходимост, ще представлява част от политическата економия. Въ същност, не можем да направим една разлика между реалистичното направление на политическата економия, което Менгеръ счита за необходима съставка на тази наука, и морфологията на стопанските явления, очертана въ цитираната вече монография. Разлика съществува дотолкова само, доколкото Менгеръ, поради това, че на някои места въ своите „Изследвания“ е отождествил теоретическата политическа економия съ екзактното направление, не е успял да очертае обсяга на приложение на реалистичната стопанска теория. Както ще видимъ понататък, Менгеръ е сложил началото на реалистичната стопанска теория още въ своите „Изследвания“, но допуска известни противоречия. Както видяхме, той изтъква, че и двете направления въ политическата економия се прилагат за освѣтляване на цялостната картина на стопанската действителност, а само тамъ, където, „поради липса на обективни предпоставки или по причина на техниката на изследването, не може да се приложи нѣкое отъ двете направления, господствува въ известни области на политическата економия само едното направление“. Въ края на краищата, обаче, Менгеръ се занимава изключително съ екзактното направление и не успѣва да ограничи онази областъ въ политическата економия, където, поради самото естество на разглежданите проблеми, господствува реалистичното направление въ политическата економия. Отъ някои мисли, изказани въ „Изследвания“, които ще цитираме понататък и отъ задачите, поставени на реалистичното направление, макаръ и въ формата на морфология на стопанските явления, е ясно, че Менгеръ твърде добре е схващалъ необходимостта отъ по-широкото приложение на реалистичното направление въ политическата економия. Все пакъ, стремехътъ къмъ екзактностъ и общезаимчивостъ на стопанските изследвания сякашъ не му е далъ възможностъ да приложи напълно реалистичната стопанска теория за изясняване на по-сложни стопански явления, които, по думите му, трябва да бъдатъ включени въ разглеждания отъ политическата економия стопански явления. Затова е допринесълъ, разбира се, и очертаваниятъ, първоначално твърде тѣсно, предметъ и ситема на политическата економия. Отъ предговора къмъ второто посмъртно издание¹⁾ на „Основи на политическата економия“ узнаваме, че Менгеръ е възнамярявалъ да преиздаде своя бележитъ трудъ въ едно разширено издание, което да обхваща редица липсващи, въ първото издание, проблеми. Много отъ предвидените за разглеждане въпроси не могатъ да бъдатъ разгледани само съ срѣдствата на екзактното направление, а и въобще не може да се стигне²⁾ до онази екзактностъ и закономерностъ, които той изисква отъ теоретическата политическа економия. Ето защо, би могло да се твърди, че,

¹⁾ Karl Menger — Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. Виена 1923 г., издадено отъ Karl Menger jun. Както издателятъ съобщава, трудътъ му не е билъ готовъ за печатъ, съ изключение на някои малки допълнения къмъ първото издание.

²⁾ Diehl Karl — Die zweite Auflage von Carl Mengers Grundsätzen der Volkswirtschaftslehre — Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaften 80 Jg. 1926. Тукъ между другото Дилъ критикува изходните начала на Менгеровата система, но само отъ гледна точка на своите социалъ правни схващания.

въ известна степенъ, Менгеръ бива спъванъ въ разработката на проблемитъ на политическата економия отъ опредѣленитъ свои възгледи върху естеството и методитъ на тази наука. Значението на реалистичната теория въ трудоветъ на Менгеръ ние можемъ да откриемъ само тогава, когато се спремъ по-подробно на практическото приложение на тази теория при изследване на отдѣлни стопански явления.

3) Примѣри за приложение на реалистична стопанската теория

Въ рамкитъ на настоящата статия съвсемъ не е възможно да се проследятъ подробно методитъ, които Менгеръ прилага при изследване на отдѣлнитъ проблеми на политическата економия. Както забелязахме въ началото, ние се стремимъ само да изяснимъ до каква степенъ Менгеръ, фактически, може да се счита за подържникъ на реалистичната стопанска теория.

Доста голѣми трудности се явяватъ при изпълнението на тази задача, защото Менгеръ различава екзактно и реалистично направление въ теоретическата политическа економия, безъ да ни даде единъ критерий, чрезъ който да установимъ кръга на тѣхното приложение при изследване на отдѣлни проблеми. Единъ чисто формаленъ критерий е степенъта на абстрактностъ и изолираностъ, която се допуска при разглеждане на стопанскитъ явления. Фактически, обаче, Менгеръ разработва предимно онѣзи проблеми на теоретическата политическа економия, които, по своята сжщностъ, допускатъ да бждатъ разглеждани напълно изолирано отъ околната действителностъ, защото се основаватъ на основни економически фактори.

Все пакъ Менгеръ, въ своитъ трудове, застъпва и реалистичната теория като теоретическо срѣдство за освѣтление на известни стопански проблеми. Той иска да ни обясни чрезъ нея такива проблеми, които включватъ не само проявата на основни стопански фактори, но сжщо така и сложни стопански явления. По начало, екзактното направление и реалистичното направление сж еднакво необходими за изясняване на стопанскитъ явления. За да се открие известна закономерностъ и типичностъ въ стопанския животъ, трѣбва да се наблюдаватъ поне веднажъ реалнитъ стопански явления. Ето защо, Менгеръ, напълно въ духа на Джонъ Ст. Милъ, изтъква необходимостта отъ емпирически наблюдения, като предпоставка за установяването на която и да е закономерностъ въ стопанския животъ. За нашата целъ не е нужно да анализираме доколко емпиричните наблюдения набавятъ материалъ за дедуктивни заключения, а, преди всичко, да установимъ случаи, при които емпирико-историческитъ наблюдения сж самата канана за изграждане на съответната стопанска теория.

За разлика отъ Визеръ и Шпитовъ, Менгеръ не очертава онази сфера на приложение, въ която е единствено възможна реалистическата стопанска теория, поради сложния видъ, временната и пространствена обусловеностъ на стопанскитъ явления. Само въ „Изследвания“ и „Основни линии за класификацията на стопанскитъ дисциплини“¹⁾ могатъ да се посочатъ нѣкои мисли, които очертаватъ ролята, която Менгеръ предоставя на този видъ теоретическо изследване. Проблемитъ, които той разглежда въ своята „Основи на политическата економия“,

¹⁾ Вж. Menger — Grundsätze стр. 132.

спадатъ предимно къмъ така нареченитѣ логически категории стопански явления и биватъ изследвани съ помощта на чистата стопанска теория. Като типиченъ представителъ на теоретичитѣ отъ школата на предѣлната полезностъ, Менгеръ се занимава най-подробно съ предпоставкитѣ, при които човѣкъ проявява своята, насочена къмъ задоволяване на нуждитѣ, подготвителна дейностъ. При изяснението на въпроситѣ за нуждитѣ, за благата, за отношението на човѣка къмъ оскъднитѣ блага, той се намира въ областта на логическитѣ категории стопански явления. Веднажъ установени чрезъ опита, тѣ могатъ да се считатъ за мисловно необходими. Тѣ се явяватъ въ всѣки стопански строй и могатъ да бждатъ формулирани закономѣрности за отношенията между тѣхъ, подобни на онѣзи въ естественитѣ науки. Тѣзи стопански явления съответствуватъ напълно на конструираниотъ отъ Шниттовъ *Zeitlose Wirtschaft* и Визеръ *Einfache Wirtschaft*. Менгеръ, обаче, не изчерпва своитѣ изследвания само съ въпроситѣ, които се поставятъ отъ тази категория стопански явления. У него, проблемитѣ за единичното и изолирано стопанство сж ключъ ¹⁾ за разбиране на стопанската действителностъ, въ която господствува размѣната между тѣзи стопанства. Ето защо, и Менгеръ постепенно навлиза въ историческитѣ категории стопански явления, като цена, ценообразуване, пари и т. н. И тукъ, обаче, Менгеръ остава напълно въ сферата на чистата теория. Всички изводи, до които той достига, сж резултатъ на общоизвестния опитъ, като системата на размѣннитѣ стопанства е извлѣчена чрезъ изолиране и абстрахиране отъ стопанската действителностъ. Затова и липсватъ допълненията въ теорията на ценнообразуването, които срѣщаме, напр., у Визеръ. Последнитѣ, обаче, не сж вече чисто стопанска теория, а сж плодъ на разширеното изследване и изучаване на предмета на опита, което, въ сжщностъ, и представлява основата на реалистичната теория, защото абстрахирането и изолирането отъ важни, за стопанската действителностъ, моменти напълно се изоставя. По този начинъ само могатъ да бждатъ обхванати по-комплицирани явления отъ стопанската действителностъ и съответно изучени.

Ако, обаче, Визеръ разширява въ своята ²⁾ „Теория на социалното стопанство“ кръга на разглежданитѣ отъ Менгеръ стопански явления, като поставя своитѣ изследвания на по-реалистична основа, то и Менгеръ, въ известни случаи, се стреми да внесе по-голѣмъ реализъмъ въ своята стопанска теория. Това се отнася, преди всичко, за трудоветѣ му върху паритѣ и капитала. Тукъ ние ще разгледаме само методитѣ и схващанията до които достига по отношение на капитала.

Както вече забележихме, Менгеръ се стреми въ своитѣ „Основи...“, преди всичко, да разгледа такива стопански явления, които могатъ да бждатъ характеризирани като основни стопански фактори, напълно независими отъ време и пространство. Съответно на това, дефиницията, която Менгеръ ни дава въ първото издание на цитирания по-горе трудъ, ³⁾ се отличава съ своята голѣма широта. Това сж: „Блага отъ

¹⁾ На сжщото мнение е и Шниттовъ, въпрѣки че поставя теоретическата политическа економия на по-широка основа и се стареа да обхване реалната действителностъ по теоретически пѣтъ.

²⁾ Wieser Friedrich von — *Grundriss der Sozialökonomie* — II Teil — *Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft* — 2 Aufl. 1924.

³⁾ Menger — *Grundsätze*, стр. 130, 131.

висшъ порядъкъ, съ които въ настоящето разполагаме за бъдещи ползвания. Тъзи ползвания, отъ своя страна, сж възможни при следнитѣ предпоставки: 1) Необходимо е времето, презъ което стопанскиятъ субектъ разполага съ съответнитѣ количества стопански блага отъ висшъ порядъкъ, да е достатъчно, за да е възможно производство (превръщането на блага отъ висшъ порядъкъ въ консумативни блага). 2) Количествата трѣбва да бждатъ отъ такава голѣмина и видъ, щото да може стопанскиятъ субектъ да разполага съ такива комплементарни блага отъ по-висшъ порядъкъ, които сж необходими за производството на блага отъ по-нисшъ порядъкъ.

Отъ тази дефиниция се вижда ясно, че Менгеръ, въ първото издание на това свое съчинение, се спира преди всичко върху понятието за капиталъ като една съвкупностъ отъ блага, които могатъ да бждатъ използвани за превръщането имъ въ консумативни блага. Той иска да ни обясни само какъ блага отъ по-висшъ порядъкъ могатъ да бждатъ продуктивни и да се намиратъ въ нѣкакво отношение къмъ задоволяването на нашитѣ нужди отъ консумативни блага. Тукъ капиталътъ е даденъ като една логическа категория, която се налага отъ самото естество на производството.¹⁾ Поради тази причина, Менгеръ въобще не се занимава съ значението на понятието капиталъ въ учението за разпредѣлението на доходитѣ. Така, той достига до едно понятие за капитала, което може да се срещне въ която и да е стопанска система и се постига чрезъ срѣдствата на чистата стопанска теория, чрезъ абстрахирането и изолирането отъ всички странични явления. Доколко това понятие за капитала²⁾ е твърде широко, защото включва и продуктивнитѣ услуги, и много тѣсно, защото изключва онѣзи консумативни блага, които позволяватъ по-дълга употреба —

1) Karl Menger — Zur Theorie des Kapitals 1888 (The Coll. Works vol. III, 1935), стр. 3.

2) Pfister въ цитираната вече книга стр. 99 сжшо така се е занималъ съ Менгеровитѣ схващания за капитала, но споредъ насъ, твърде несполучливо Той счита, че Менгеръ е допусналъ едно противоречие въ своята методология, като, изхождайки отъ основнитѣ мотиви въ стопанската дейностъ на човѣка, не е взелъ предвидъ значението на фактора „време“, защото този факторъ не може да се причисли къмъ типичнитѣ, еднородни явления, които могатъ да бждатъ пояснени съ помощта на екзактната теория. Сжщевременно Pfister намира, че Менгеръ е включилъ на нѣкои мѣста въ своитѣ дефиниции и изводи това понятие. Споредъ него Менгеръ е промѣнилъ своята дефиниция за капитала отъ 1871 год. (Основи), тъй като е видѣлъ, че понятието „ползуване“, което му служи за основа на тази дефиниция, не се подава на екзактно изследване. Тукъ очевидно е допуснато едно заблуждение. Въпросътъ дали ползуването може да бжде необходимъ елементъ за дефиницията на капитала тукъ не ни интересува. Но явно е, че временниятъ моментъ, който обуславя ползуването съвсемъ не изключва прилагането на чистата теория. Защото временниятъ моментъ е дотолкова необходимъ, доколкото чрезъ него блага отъ по-висшъ порядъкъ могатъ да бждатъ превърнати въ консумативни блага. Той не представлява вмѣкване на исторически моменти, както мисли Pfister. Напротивъ, временниятъ моментъ тукъ е медиумъ, чрезъ който се образува едно абстрактно отношение между производствени срѣдства и консумативни блага. Този медиумъ е необходимъ при всѣка стопанска дейностъ и поради това капиталътъ се очертава като логическа категория въ цитираната дефиниция. Както изтъкваме по-нататъкъ историческото понятие на капитала е това, до което Менгеръ стига въ своята монография, поради това и то може би не фигурира въ поправкитѣ, които той е направилъ въ първото издание. Временниятъ моментъ се преплита съ по-главнитѣ економически проблеми, казва единъ отъ най-известнитѣ теоретици — Marshall A. „The principles of economics“ London 1920, стр. VII.

3) Вж. Böhm-Bawerk — Kapital und Kapitalzins, стр. II, т. 4, Aufl. стр. 29.

този въпросъ не се намира въ непосредствена връзка съ нашето изследване.

Съвсемъ други задачи си поставя Менгеръ въ своята монография върху капитала. Тукъ той, сякашъ постепенно, излиза отъ сферата на законоѣрността и екзактността, съ която се отличаваха изводитѣ на политическата економия. Особено характерно за настѣпилата промѣна въ схващанията му е, напр., следната мисль: „Стопанската теория може, както по-напредъ, (чрезъ анализа на по-komplицирани явления или чрезъ обобщаването на еднакви по сѣщность, но досега непознати като такива) да се стреми да достигне до нови научни категории и да имъ дава нови, съответни на духа на езика, термини. Капиталътъ, обаче, не е научна категория отъ този видъ, не е познание, което ние добиваме по пътя на научната анализа или чрезъ теоретически размишления. Ние можемъ непосредствено да питаме живота какво е капиталъ. Пътътъ за премахване на сѣществуващото, въ областта на учението за капитала, обѣрква се: назадъ къмъ реалното понятие за капитала. За да разберемъ какво е капиталъ, трѣбва да имаме предвидъ онѣзи стопански явления, които животътъ означава като такива“.

Капиталътъ е едно отъ централнитѣ понятия въ политическата економия. Ако за неговото установяване и формулиране трѣбва да се напусне сферата на чистата стопанска теория и да се потърси съответното реално понятие, то ясно е, че Менгеръ, напълно съзнателно, вижда необходимостта отъ известно разширяване на обсѣга на стопанскитѣ явления, които съставляватъ предмета на политическата економия. Съответно на това, той ни дава едно понятие за капитала, което не е опредѣлено вече съ срѣдствата на екзактното направление въ политическата економия. Напротивъ, тукъ реалистичното направление добива самостоятелно значение и онова, което Менгеръ, въ своята цитирана вече монография върху класификацията на стопанскитѣ дисциплини, въздига въ самостоятелна стопанска дисциплина, именно морфологията на стопанскитѣ явления, се вражда въ самата стопанска теория и става нераздѣлна частъ отъ сѣщата. Напълно естествено това и исторически-социологически елементи се преплитатъ въ чисто стопанскитѣ категории, защото тъкмо съ това се характеризира реалистичното направление въ теоретическата политическа економия, въ която абстрахирането и изолирането отъ другитѣ явления въ социалната действителностъ не е прокарано въ сѣщата степенъ, както въ екзактнитѣ изследвания.

Това се покрепя напълно отъ начина на изследване, чрезъ който Менгеръ стига до дефиницията на капитала въ цитираната вече монография.

Той свързва понятието имущество съ понятието за капитала и изтъква първото като необходима основа за правилното дефиниране на капитала. До пълния обемъ на понятието за имущество, обаче, той стига чрезъ класификация и систематика на всичкитѣ видове имущества за придобивъ.¹⁾ „Пътътъ, по който ние можемъ да достигнемъ до една пълна теория на приходоносното имущество, се състои само въ това, че ние трѣбва да издиримъ всички категории на придобивното имущество изобщо, не само тѣхната калкулирана или оценяема па-

¹⁾ Менгеръ — Op. Cit. стр. 48.

рична стойност, а трѣбва да установимъ произхода и особеноститѣ на самитѣ имущества обекти“. Издирването на всички видове приходоносни имущества не означава нищо друго, освенъ включването на исторически зависими, по време и пространство, стопански явления. Въ тази си монография Менгеръ напълно изоставя понятието за капитала, като блага отъ по-висшъ порядъкъ, както е очертано въ първото издание на „Основни на политическата економия“ и дефинира реалния капиталъ или капитала за придобивъ.

Интересно е да видимъ сега, следъ като Менгеръ препоръчва една подобна метода за установяване на реалния субстратъ на понятието капиталъ, какво мѣсто му опредѣля въ второто издание на своитѣ „Основни“. Тукъ сѣщо така е изтъкната връзката между понятията имущество и капиталъ. Капиталътъ е помѣстенъ въ новия параграфъ за имуществото и се разглежда като частъ отъ последното. За разлика отъ монографията, тукъ понятието за капитала не е поставено въ нѣкакво отношение къмъ придобивната дейностъ на стопанския субектъ. Капиталътъ, подобно на първото издание, е дефиниранъ като една категория блага отъ по-висшъ порядъкъ. Сѣществува, обаче, известно противоречие въ самото второ издание относно дефиницията на капитала. На стр. 39 Менгеръ опредѣля капитала „като каквито и да сѣ стопански блага, които могатъ да иматъ техническа или стопанска основа, и не сѣ посвѣтени на непосредствената употреба, а само на самото ползуване отъ тѣзи блага“. Тукъ понятието за капитала е твърде широко опредѣлено и не се намира въ никакво отношение къмъ производството. На стр. 100, обаче, Менгеръ забелязва, че капиталътъ е келичества отъ стопански блага, които сѣ предназначени за предвидени производствени процеси респ. биватъ запазени за бѣдеще време.

Нашата задача не е да критикуваме дефинициитѣ, които Менгеръ ни дава за понятието за капитала. Ние искахме само да установимъ доколко у този бележитъ економистъ могатъ да се откриятъ заченки отъ онази реалистична теория, която днесъ най-вече Шпитовъ прилага. Дветѣ различни понятия за капитала, които Менгеръ формулира, не сѣ, сами по себе си, признакъ за теоретическа неиздържаностъ, защото стремежътъ за създаване на едно широко понятие за капитала въ политическата економия се срѣща у повечето економисти. За насъ е важно само да подчертаемъ, че Менгеръ, въ желанието си да достигне до едно реалистично опредѣление на понятието капиталъ, се сблъсква неминуемо съ нуждата отъ една реалистична теория на имуществото, която може да ни даде реалния субстратъ на капитала.¹⁾ Последното, обаче, не може да бѣде една независима отъ време и

¹⁾ Единъ твърде интересенъ опитъ за установяване на отношението на реалното понятие на капитала къмъ имуществото срѣщаме у А. Нойбауеръ — *Die Entwicklung des Kapitalbegriffs und seine Beziehung zu Vermögen-Schmollers Jahrbuch* 55 Jahrg. 1931. Следвайки пътя, очертанъ отъ Менгеръ, този авторъ вижда реалния субстратъ на капитала въ имуществото на едно предприятие. Следъ като ни дава едно грижливо догматично изложение на редица теории за капитала, той иска да постигне една синтетична дефиниция, въ основата на която да лежи отношението на капитала къмъ имуществото на едно предприятие. Това, обаче, не му се е отдало, защото не е възможно да се намѣри единъ субстанциаленъ критерий за ограничаване на капитала отъ имуществото. Ето защо, той опредѣля капитала като „ценностно измѣрение“ на предприятието. Този терминъ, обаче, самъ по себе си не уяснява никакъ отношението между капиталъ и имущество. Ние мислимъ, че едно абстрактно понятие на капитала за придобивъ не може да бѣде поставено въ зависимостъ отъ категоризиране на имуществото.

мѣсто величина, а ще бѣде винаги свързано съ опредѣленъ правенъ редъ и известна социално-стопанска обстановка.

Да се установи естеството на имуществото за придобивъ, не само въ пари и като отношение къмъ парични пресмѣтания, а като се издирайтъ и установяватъ особеноститѣ на всѣка категория придобивно имущество, не означава нищо друго освенъ изучаване специфични, за даденъ стопански строй или система, стопански явления.

Разбира се, че резултатитѣ отъ подобни проучвания не могатъ да бѣдатъ вградени въ усвоената отъ Менгеръ система на политическата економия, която включва въ себе си или категориитѣ на чисто логичнитѣ стопански явления или типичнитѣ и поддатливи на екзактно изследване размѣнни отношения въ народното стопанство, схванато като последиствие отъ взаимодѣйствието на отношенията между отдѣлнитѣ стопанства. Необходимо е, преди всичко, да се разшири предмета на политическата економия, като бѣде опредѣлено и мѣстото на реалистичнитѣ стопански изследвания въ една разширена система на теоретическата политическа економия. Една подобна система не трѣбва да въздигне тогава въ предметъ на познание само елементарнитѣ форми и каузалнитѣ отношения на стопанскитѣ явления, които гравитиратъ около нѣкоя дефиниция или така наречения *Identitätsprinzip* на стопанството, а трѣбва да разшири рамкитѣ на изследване на предмета на опита, като тамъ, където каузалното обяснение на стопанската действителностъ не е възможно, прибѣгне до конструирането на идеални типове, стопански стилове и т. н. Ние мислимъ, че съ това ни най-малко нѣма да се засѣгне теоретическия характеръ на политическата економия, защото и Менгеръ признава даже, че реалистичното направление и морфологията на стопанскитѣ явления сѣ стопанска теория. Наистина, следъ което е изхождалъ отъ началото за екзактността и изолираното разглеждане на стопанскитѣ явления, той е принуденъ да ограничи до минимумъ конструирането на реалнитѣ типове и прилагането на реалистичната стопанска теория или да препорѣчва оформянето на тѣзи изследвания въ отдѣлна стопанска дисциплина.

4) Мѣстото на Менгеръ всрѣдъ опититѣ за създаване на реалистична стопанска теория.

Отъ изложеното до тукъ е ясно, че Карлъ Менгеръ е ималъ много ясна представа за необходимостта отъ реалистична стопанска теория. Господствуващата преценка за дѣлото на този бележитъ економистъ, обаче, изпуска изъ предвидъ редица сжществени негови мисли, изказани въ „Изследвания. . .“ и цитиранитѣ вече монографии, които представятъ неговото становище за реалистичната стопанска теория въ една нова, непозната до сега, свѣтлина.

Общо е убеждението у всички економисти-теоретици, че Менгеръ е допринесълъ най-много за превъзможването на смѣшението между теория и история въ политическата економия къмъ което клонѣше историческата школа. Въ сжщностъ, той само изхвърля историческитѣ и социологически елементи отъ областта на екзактното направление въ политическата економия, като очертаното отъ него реалистично направление на тази наука допуска сжществуването на една реалистична стопанска теория. Последната вече включва въ себе си исторически и социологически елементи. Тя по нищо не се различава отъ употребява-

ната отъ Шпитовъ историческа теория. Както вече забележихме, Менгеръ подчертава, че реалнитѣ типове и реалистичното изследване на стопанската действителностъ не сѣ описание и отпечатъкъ на тази действителностъ, а, преди всичко, една теоретическа конструкция. Освенъ това, той не се задоволява съ изучаването на отдѣлнитѣ явления, а, подобно на стопанскитѣ стилове и системи, препоръчва създаване на теоретически схеми за обяснение на постояннитѣ исторически промѣни въ стопанския животъ, или, както той се изразява: ¹⁾ „Ние трѣбва да вземемъ за основа на нашето изложение едно опредѣлено, съ огледъ къмъ време и мѣсто, състояние на народното стопанство и да проследимъ само промѣнитѣ, които настѣпватъ за реалистичната теория, поради промѣни въ различнитѣ фази народостопански феномени и такива въ тѣхното пространствено положение“. Наистина Менгеръ сѣщо така забелязва, че всѣка една реалистична теория на народното стопанство ще страда отъ сѣщитѣ недостатѣци, както и историческата школа. Важно е, обаче, за насъ само това, че у него, сѣщо така, се явява единъ синтезъ отъ теория и история или, съ други думи, той изтъква необходимостта отъ употребата на такава стопанска теория, която е съ ограничена важностъ по време и мѣсто. Както вече изтъкнахме, Менгеръ се очертава като голѣмъ противникъ на историческата школа въ политическата економия, поради което той се стареа да обори тезитѣ на тази школа, защищавани така горещо отъ Густавъ Шмолеръ. На тази борба е посвѣтилъ и едно специално съчинение. ²⁾ Тукъ той особено много напада едностранчивостта на историческата школа, която търси пълно покритие между стопанска теория и стопанската историческа действителностъ. Всичко това, обаче, съвсемъ не може да намали значението на Менгеръ като поддръжникъ на идеята за създаване на една реалистична стопанска теория. Бележитиятъ австрийски економистъ много добре е съзналъ, че не е възможно, само чрезъ една система, построена върху основнитѣ мотиви и закономерности на стопанската дейностъ на човѣка, да се даде теоретическо обяснение на заобикалящата ни стопанска многообразностъ. Затова, чрезъ реалистичното направление и морфологията на стопанскитѣ явления, която не е нищо друго освенъ стопанска теория, той е смѣталъ да се изследватъ особеноститѣ на отдѣлнитѣ типове стопански явления, както и специфичната, за всѣка стопанска епоха, обща картина на економическия животъ. Тукъ той изрично признава необходимостта отъ историческия погледъ върху стопанскитѣ явления. За съжаление, Менгеръ не ни е далъ една завършена система на теоретическата политическа економия, въ която да сѣ намѣрили опредѣлено мѣсто онѣзи стопански явления, които могатъ да бѣдатъ разяснени съ реалистична стопанска теория. Както вече изтъкнахме, това не е възможно, когато се изхожда отъ единъ твърде тѣсно опредѣленъ предметъ на познание, който, въ края на краищата, отождествява екзактното направление съ стопанска теория въобще. Вънъ отъ изложението вече противоречие въ предшестващитѣ страници, по този въпросъ Менгеръ не е могълъ да ни даде необходимитѣ системи, стилове и т. н., чрезъ които достигае до единствено възможното съчетание между теория и история въ теоретичес-

1) Менгеръ — *Op. Cit.*, стр. 109, 110.

2) Менгеръ — „*Die Irrtümer*“.

ката политическа економия. Тукъ, именно, започватъ и новитѣ опити за резултатно прилагане на реалистическата стопанска теория, които сѣ свързани съ имената на едни отъ първитѣ представители на политическата економия.

За създаването на една стройна система на теоретическата политическа економия, която може да включи въ себе си ценнитѣ изводи по различни въпроси на виднитѣ представители на политическата економия, не е достатъчно само да се разшири предмета на познание на тази наука. Необходимо е, преди всичко, да се ограничи една безпротиворечива система отъ познания на стопанския свѣтъ, да се установятъ отдѣлнитѣ категории стопански явления и комплекси отъ такива, които съставляватъ теоретически интересъ за економиста.

Историческата школа не можа да систематизира събирания отъ цѣло поколѣние економисти статистически материалъ и да го използва за създаването на една стройна система на теоретическата политическа економия, защото нейнитѣ представители имаха напълно погрѣшно становище за естеството на стопанската теория. Шмолеръ считаше ¹⁾ напр., че крайната целъ на политическата економия ще бѣде една система отъ извлѣчени, по дедуктивенъ пѣтъ, правила и закономерности въз основа на събрания исторически и статистически материалъ. Достигна се до подобни логически грѣшки, защото липсваше една предварително опредѣлена система и класификация на стопанскитѣ явления.

За обяснението на по-сложни стопански категории е, наистина, необходимо исторически и статистически материалъ. Същото нѣщо признава и Менгеръ, но това съвсемъ не е нужно за логическитѣ категории на стопанскитѣ явления, които ние срѣщаме въ нашия всѣкидневенъ опитъ. Тѣ съставляватъ така нареченитѣ вѣчни стопански категории и могатъ да се срещнатъ въ която и да е стопанска действителност. Ето защо е необходимо, преди всичко, да се категоризиратъ стопанскитѣ явления и едва тогава да се пристѣпи къмъ тѣхното теоретическо обобщение. Въ помощъ на тази задача ни служатъ различнитѣ стилове, системи, порядъци и т. н., които не представляватъ нищо друго освенъ единъ теоретически инструментъ за изучаване на сложнитѣ стопански явления.

Тукъ не ни е възможно да изложимъ постиженията на економиститѣ-теоретици въ това направление, а ще се задоволимъ само да отбележимъ нѣкои схващания въ методологията на политическата економия, поради които всички тѣзи стилове, системи и т. н. се отхвърлятъ, като се счита, по начало, че една синтеза между история и теория въ политическата економия не е възможна.

Всѣка систематическа наука се стреми да обхване, съ точни понятия, предмета по начинъ, щото да може да се достигне до безпротиворечива система на отдѣлнитѣ изводи. Съ това, обаче, веднага се повдига въпроса за отношението на постигнатитѣ обобщения къмъ отдѣлнитѣ наблюдения на действителността.

Съ създаването на стопанската наука, като систематическо и логическо изградено цѣло, се появява и въпроса за отношението между емпирическото наблюдение и общевалидното обобщение. Това особено

¹⁾ Schmoller — Art. Volkswirtschaftslehre, in Handwörterbuch der Staatswissenschaften 3. Aufl.

но ясно се вижда и въ трудоветъ на главата на школата на физиократитъ Кене, който между другото забелязва,¹⁾ че нѣма за целъ да се отдалечава отъ конкретната стопанска действителностъ. Както физиократитъ, така и представителитъ на класическата школа, въ края на краищата, въздигнаха въ предметъ на познание на политическата економия не само основнитъ мотиви и закономѣрности на стопанската дейностъ на човѣка, но използваха историческитъ и емпирически наблюдения за основа и илюстративенъ материалъ на своитъ изводи. Въ това отношение, характерно е мѣстото, което намиратъ въ съчиненията на английскитъ класици особеноститъ на зараждащия се капитализъмъ.²⁾ У физиократи и класици не се срѣща онова раздѣление между история и теория въ политическата економия, което доведоха позитивизмътъ и привърженицитъ на Кантъ респ. на Винделбандъ-Рикертъ.

Както видѣхме, позитивизмътъ на Шмолеръ сякашъ разшири до безкрайностъ предмета на политическата економия, като, възъ основа на събрани факти, се стремѣше да открие последнитъ причини на стопанскитъ отношения. У него отношението между история и теория въ политическата економия не можа да бѣде поставено на правилна плоскостъ, защото, отъ една страна, той събираше статистически и исторически материалъ, а отъ друга страна — търсѣше да постави всичко това въ връзка съ извлѣчени по дедуктивенъ пътъ принципи.

Но отношението между теория и история въ политическата економия се прекъсна напълно подъ влиянието на онова направление въ теорията на познанието, застъпвано най-вече отъ Кантъ, а следъ него отъ Винделбандъ³⁾ и Рикертъ,⁴⁾ което въздига единъ чисто формаленъ критерий за разграничение на отдѣлнитъ научни дисциплини и клонове на познанието. Споредъ тази философска школа, поддѣлението на научнитъ дисциплини трѣбва да се извършва не възъ основа на предметнитъ особености на изследванитъ явления, а споредъ целта на познанието. Въ това отношение, Менгеръ, напълно независимо отъ изследванията на Рикертъ и Винделбандъ, стига сѣщо така до заключение, че мѣродавно, за разграничението между история и теория или индивидуалното и общото явление, е гледището отъ което ние сме въздигнали известно явление въ предметъ на нашето познание. Специалното отношение на субекта къмъ обекта е основата на раздѣлението между история и теория. Тамъ, където ние въздигаме въ предметъ на опознание индивидуалното у явленията, ние се занимаваме съ стопанска история, а тамъ, където нашиятъ интересъ е насоченъ къмъ

¹⁾ Quesnay — *Tableau économique* S. 202. Ausgabe Oncken.

²⁾ Неоснователно, споредъ насъ, се критикуватъ английскитъ класици, като се изтъква, че тѣ създали една абстрактна економика. Въ сжщностъ, съвсемъ не е възможно да бждатъ подведени подъ еднакъвъ знаменателъ, относно степенъта на изолирането на стопанскитъ явления, английскитъ економисти, които се занимаватъ съ стопанска теория къмъ края на 18 и началото на 19 вѣкове. Критиката би трѣбвало винаги да бѣде отправена спрямо опредѣленъ авторъ и по отношение на точно опредѣленъ въпросъ, защото само по този начинъ тя би била правилна и резултатна. Достатъчно е напр само да припомнимъ голѣмитъ различия въ методитъ и степенъта на изолирано разглеждане на земащата рента отъ английскитъ економисти Андерсонъ, Малтусъ и Рикардо, за да се убедимъ въ необходимостта отъ подобна критика.

³⁾ Windelband — *Kritische oder genetische Methode* 1883. *Geschichte und Naturwissenschaft* (Rektoratsrede) 1894; помѣстени въ „*Präludien*“ 1921.

⁴⁾ Rickert — *Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung* 1902, *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*. 1924.

откриване на типичното и закономерното се очертава кръга на стопанската теория.

Когато говоримъ за дѣлението на наукитѣ, отъ изложеното формално гледище, ние трѣбва да имаме предвидъ, че Менгеръ, както и Макс Веберъ, който особено много се намира подъ влияние на Баденската философска школа, не сѣ напълно подържници на този абсолютенъ критерий за систематиката на стопанската наука. Схващанията на Менгеръ за реалистичното направление въ политическата економия, като пълноправна съставка на всѣка стопанска теория, и обстоятелството, че той допуска съществуването на една стопанска теория, въ която се приплитатъ исторически и социологически елементи, сякашъ неутрализиратъ възприетия отъ него формаленъ принципъ за разграничение на стопанскитѣ науки споредъ целта на познанието. Въпрѣки, че Макс Веберъ, по начало, възприема основнитѣ тези на Винделбандъ-Рикертъ, той въвежда въ социалнитѣ науки единъ теоретически инструментъ — идеалния типъ,¹⁾ който представлява, отъ себе си, синтези на социологични и теоретически елементи, защото е построенъ въз основа на опита и представлява логическото мисловно доразвитие на този опитъ. Учението за идеалния типъ не можа, обаче, да отговори на нуждата отъ систематика и класификация въ теоретическата политическа економия, защото остава само единъ методъ за изясняване на социалната действителность.

Съвсемъ други резултати даде последователното прокарване на този формаленъ принципъ въ политическата економия чрезъ многоизвестното съчинение²⁾ на Алфредъ Амонъ, който особено много наблѣга върху различието между предметъ на опита и предметъ на познанието въ политическата економия. Този економистъ въздигна въ предметъ на познание социалния механизъмъ на размѣнното стопанство, като изхвърли напълно историческитѣ и обвързани, по време и пространство, стопански явления отъ обсега на тази наука. Напълно върненъ на различието, прокарано между теоретическата политическа економия и учението за народното стопанство въ цитирания му трудъ, той издаде, презъ последнитѣ години, една книга³⁾, въ която излага основнитѣ понятия и проблеми на науката за народното стопанство. Методитѣ и целитѣ, които Амонъ преследва съ нея сѣ напълно идентични на онѣзи задачи, които Менгеръ поставя на разгледаната вече морфология на стопанскитѣ явления. Всичко изложено, по отношение на тази Менгерова идея, важи напълно и спрямо новитѣ опити на Амонъ за създаване на „практически ориентирани теоретически понятия“.

Ние считаме, че отдѣлното разглеждане на чисто теоретическитѣ проблеми отъ реалистично-теоретическитѣ не трѣбва да става само

¹⁾ По въпроса за същността на идеалния типъ схващанията сѣ най-различни. Вж. Weber — Die „Objektivität“ sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnisse 1904 in Gesamte Aufsätze zur Wissenschaftslehre 1922. Weippert — Die idealtypische Sinn- und Wesenserfassung und die Denkgebilde der formalen Theorie — Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaften 100. Bd. 1940 и Av. Schelling — Die logische Theorie der historischen Kulturwissenschaft von Max Weber und im besonderen sein Begriff des Idealtypus — Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Bd. 49 (1922).

²⁾ Amonn Alfred — Objekt und Grundbegriffe der theoretischen Nationalökonomies 2 Aufl. 1927.

³⁾ Amonn Alfred — Volkswirtschaftliche Grundbegriffe und Grundprobleme 1938.

съ огледъ къмъ методологически съображения, а, преди всичко, съ огледъ на естеството на самитъ стопански явления. Чиста стопанска теория и логическитъ категории не сж нѣщо различно отъ реалистичната стопанска теория и исторически обусловенитъ економически явления. Тѣ сж основата, върху която могатъ да бждатъ разбрани по-сложнитъ, неподдаващи се на изолиране отъ социологическата срѣда, явления. Политическата економия не би трѣбвало да допусне една неоправдана двойственостъ, почиваща върху понятия, а не върху факти: отъ една страна, система отъ понятия за теоретически цели, а, отъ друга, система отъ понятия за реалистично-теоретически народостопански цели, като въ понятията се влага различно съдържание, въ зависимостъ единствено отъ различната гледна точка отъ която разглеждаме явленията. Задача на теоретическата политическа економия е да ни обясни явленията, които сж присъщи на всѣка стопанска действителностъ и онѣзи, които характеризиратъ единъ типиченъ стопански строй. Докато логическитъ категории стопански явления се извличатъ чрезъ изолираща абстракция отъ нашия всѣкидневенъ опитъ, за научното овладяване на по-сложнитъ стопански явления е необходимо конструирането на схеми, стилове и т. н., съ помощта на които, по теоретиченъ пѣтъ, да се изследва историческата стопанска действителностъ, зашто въ действителността явленията винаги представляватъ сложни социологически комплекси.¹⁾ По какъвъ начинъ ще бждатъ съставени тѣзи необходими теоретически инструменти, кои елементи ще бждатъ подчертани и какво ще бжде тѣхното естество и брой — всичко това е въпросъ на целесобразностъ. Важно е само тукъ да изтъкнемъ, че всѣки опитъ за теоретическо изясняване на историческата стопанска действителностъ²⁾ по необходимостъ, ще трѣбва да прибѣгне до помощта на подобни схеми, ако не иска да се превърне въ обикновена стопанска история.³⁾

1) Вж. Ганевъ В. — Сществува ли стопанска, правна, културна, битова реалностъ извънъ социалната. — Год. на Юрид. факултетъ 1932.

2) Сществуваатъ три принципа, споредъ насъ, за систематика на економическитъ понятия, които по отдѣлно или въ смѣсенъ видъ могатъ да бждатъ открити у всѣки теоретикъ на политическата економия. Най-често прилаганиятъ принципъ за обхващането на основнитъ понятия въ една стройна система е така наречения *Identitätsprinzip*, т. е. търси се откриването на „стопанското“ въ живота на стопанския принципъ или стопанскитъ действия и отъ тѣхъ по дедуктивенъ пѣтъ се стига до една система отъ понятия. Всѣко понятие има свой смисълъ и значение само въ съответната система. Една подобна система въ нейния най-чистъ и сщевременно най-абстрактенъ видъ може да се открие у Лифманъ. (Вж. Lifmann-Ueber Objekt, Wesen und Aufgabe der Wirtschaftswissenschaft. *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* 106 Bd. 1916). На второ мѣсто, за да се избѣгнатъ трудноститъ при опредѣляне на предмета на теоретическата политическа економия и да се обхване динамиката на стопанския животъ, обикновено, поставятъ стопанско-теоретическитъ изследвания на твърде широка плоскостъ, като, въ края на краищата, границата между политическа економия и социология и история напълно се изгубва. Въ една подобна крайностъ изпадна напр. историческата школа. Най-после, възможно е да се разшири предмета на познание на теоретическата политическа економия по такъвъ начинъ, што съ помощта на чистата теория да се обхванатъ въ една система основнитъ економически категории, а чрезъ реалистичната теория да се очертаятъ стилове, схеми и т. н., които ще ни дадатъ възможностъ да си изяснимъ по теоретически пѣтъ промѣнящата се стопанска действителностъ. Въ тази насока сж отправени, както вече видѣхме, усилията на Шпитовъ.

3) Horst J. — *Wirtschaftsgeschichte und Wirtschaftstheorie* 1928. Този авторъ напр. много аргументирано се обявява противъ раздѣлното излагане на стопанската теория отъ стопанската история, но нѣма ясна представа за синтезата, която трѣбва да се създаде между тѣхъ.

Съ тази констатация, обаче, се повдига същевременно и въпроса за допустимостта на историческа стопанска теория. Споредъ мнозина економисти, това е едно вътрешно противоречие. Ойкенъ напр., счита,¹⁾ че една ограничена по време теория, която не е построена върху ясно определени и непромѣливи предпоставки не е възможна. Сжщо-то становище взема и Льове,²⁾ който, критикувайки Зомбартъ, изтъква, че теорията трѣбва да остане въ областта на мисловнитѣ необходими-ности. Твърде интересно е разграничението, което Лифманъ прави между стопанска теория и стопанско описание. Споредъ този авторъ, за стопанска теория можемъ да говоримъ само тогава, когато наши-тѣ изследвания сж насочени къмъ каузалното обяснение на стопански-тѣ явления и се извършватъ въз основа на стопанския принципъ за идентичността (Identitätsprinzip) и допускатъ едно сравнение между полезности и разноси³⁾. Структурното изследване на явленията и разбирането на тѣхния смисълъ, споредъ него, излизатъ отъ рамкитѣ на теоретическото изследване.

Малкото мѣсто, съ което разполагаме, не ни позволява да се занимаемъ по-обстойно съ тѣзи схващания, които отричатъ правото за съществуване на реалистична стопанска теория, като оспорватъ възможността за създаването на теория, която е създадена върху основата на исторически факти. Въ сжщностъ, въпросътъ за отношението между история и теория е единъ въпросъ отъ областта на теорията на познанието и специално отъ учението за методитѣ въ социалнитѣ науки. Ето защо, за неговото правилно разрешение трѣбва да бждатъ взети предвидъ, както схващания на економисти-теоретици, така и становищата на философската мисълъ. Между економиститѣ, които съ успѣхъ прилагатъ реалистичната стопанска теория, можемъ да посочимъ Голтъ-Отлиенфелдъ,⁴⁾ Шпанъ,⁵⁾ Ногаро,⁶⁾ Зомбартъ, Шпитовъ, Патенъ, Кларкъ⁷⁾ и др. Противно на господстващото схващане, ние считаме, че Менгеръ, сжщо така, е насърчилъ създаването на реалистичната стопанска теория, въпрѣки противоречието въ което изпада, поради усвояването на единъ чисто формаленъ критерий за раздѣление на стопанскитѣ науки.

Различни сж аргументитѣ съ които тѣзи автори обосноваватъ нуждата отъ една подобна стопанска теория. Общъ за всички тѣхъ, обаче, е стремението да се изяснятъ не само каузалнитѣ отношения между стопанскитѣ явления, но, сжщо така, и мисловното непосред-

¹⁾ Eucken. W. — Die Grundlage der Nationalökonomie 1940, стр. 79.

²⁾ Löwe A. — Über den Sinn und die Grenzen verstehender Nationalökonomie Weltwirtschaftliches Archiv Bd. 36 1932.

³⁾ Liepmann R. — Wirtschaftstheorie und Wirtschaftsbeschreibung 1929, стр. 22. Върху Лифманъ. Вж. Bobtschev K. — Wertbegriff und Ervagsgedanke 1928.

⁴⁾ Gottl v. — Die Herrschaft des Wortes 1901.

⁵⁾ Spann O. — Kategorienlehre 1924.

⁶⁾ Nogaró B. — Traité élémentaire d'économie politique 1921.

⁷⁾ Особено плодотворни резултати даде синтетическото направление въ Америка. Кларкъ, Петенъ. Фетеръ и др. американски автори възприеха теорията на предѣлната полезностъ отъ Германия, като я „подплатиха“ съ исторически изследвания. Така напр. Кларкъ следъ своето многоизвестно съчинение „The Distribution of Wealth“ 1899 г., ни дава една реалистична теория на стопанското развитие въ своитѣ „Essentials of Economic Theorie“ 1907 г. По неговитѣ стъпки върви и установилиятъ се въ Америка Шумпетеръ, който наскоро се опита да верифицира своята теория за стопанското развитие съ исторически материалъ въ неотдавна издѣлата обемиста книга — Business cycles. A Theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process. 1939.

ствено възпроизвеждане на факти и фактически отношения, до степен на теоретическо обяснение. Въ противовесъ на схващанията на привържениците на Винделбандъ-Рикертъ, ние мислимъ, че не съществуватъ никакви съмнения относно възможността за подобенъ начинъ на опознаване на стопанската действителностъ. Напротивъ. Безъ да се спираме върху твърде интереснитъ и много съществени за економическата теория въпроси отъ областта на теорията на познанието, относно това дали познанието е единно и недѣлимо или предметътъ на познанието трѣбва винаги да бѣде разложенъ на множество отдѣлни съставки, като имаме предвидъ само резултатитъ, до които достигатъ нѣкои нови направления¹⁾ въ областта на логиката, трѣбва да приемемъ, че теоретическата политическа економия трѣбва да ни обясни, както изолиранитъ явления на всѣкидневния опитъ, така и по-сложнитъ комплекси на стопанската действителностъ. Подобна възможностъ за основана върху исторически факти реалистична стопанска теория допуска Ротакеръ,²⁾ единъ отъ най-значителнитъ съвременни нѣмски философи. Споредъ него, мисловни конструкции-теории могатъ да съществуватъ, както въ областта на чистия рационализъмъ, така и въ предѣлитъ на опититъ за възпроизвеждане на една социална действителностъ. Той счита, че една теория може да съществува логически и тогава, когато предпоставкитъ, отъ които тя изхожда, сѣ дадени въ действителността. Същата мисълъ за историческитъ моменти въ социалнитъ науки и, специално, въ теориитъ за обяснение на социалнитъ факти, се срѣща и у Кауфманъ.³⁾

Както изтъкнахме вече, реалистичната теория сама по себе си не е достатъчна за изясняване на историческата стопанска действителностъ. Още по-малко може да се постигне нѣщо, когато изходна точка за всѣка стопанска теория е само дефиницията на стопанството и стопанскитъ моменти. Ние мислимъ, че действителността твърде често ни поднася комплекси отъ явления, които ние не бихме могли да разберемъ, ако не поставимъ нашитъ изследвания на по-широка плоскостъ. Тукъ стопанскитъ моменти така сѣ приплетени съ политически, социологически и т. н. елементи, щото е необходимо да прибѣгнемъ до мощни теоретически схеми, чрезъ които да овладѣемъ действителността по теоретически пътъ. Наистина, опасността да се загуби предмета на стопанската теория и да се превърне тя въ социология не е изключена. Затова, всички тѣзи стилове, системи и пр., трѣбва да се изработватъ отъ опитния въ чистата стопанска теория економистъ, като

¹⁾ Много си пробива път напоследъкъ феноменологията на Хусерлъ — *Logische Untersuchungen* 1921 год. и екзистенциалната философия на Хайдегеръ — *Sein und Zeit* 1927. Първиятъ опитъ, доколкото ни е известно, за една основана върху феноменологията чиста стопанска теория направи Back. — *Die Entwicklung der reinen Ökonomie zur nationalökonomischen Wesenswissenschaft*. 1929. Той се обявява противъ обичайното разграничение между предметъ на опита и предметъ на познанието. Споредъ него, предметътъ на познание на политическата економия не е една изкуствена конструкция, а едно истинско, особено и обособено взаимодействие на хора и нѣща. (стр. 170). Логическа обобщавка на реалистичната теория, която ни обяснява комплекси отъ явления, ни даде по единъ забележителенъ начинъ Едитъ Ландманъ — *Transzendenz des Erkennens*, 1923 год. Особено добре е изложено тукъ отношението между цѣлостно и частично познание (стр. 236). Отъ същата авторка вижъ и „*Wissen und Werten*“ *Schmollersjahrbuch* 1930.

²⁾ Rothacker E. — *Theorie und Geschichte* — *Festgabe für W. Sombart* 1933 и *Historismus* — *Schmollersjahrbuch* 62 Jahrg. 1938 (*Festgabe für G. v. Schmoller*).

³⁾ Kaufmann F. — *Methodenlehre der Sozialwissenschaften* 1936 (стр. 197).

се изтъкне, преди всичко, онази проблематика, която може да бъде обяснена отъ економиката. Обстоятелството, че досегашнитѣ опити, въ това направление, сѣ свързани съ имената на Зомбартъ и Шпитовъ, сѣ достатъчна гаранция за тѣхната правилна насока. За насъ е важно само да отбележимъ, че всѣки стремежъ на економиститѣ за приближаване къмъ действителността, по необходимостъ, води по сѣщия пътъ — схеми и модели за нейното теоретическо обхващане. Особено характеренъ е примѣрътъ съ Ойкенъ¹⁾ който, следъ като критикува най-ожесточено Зомбартъ и Шпитовъ, самъ си служи съ понятието „Стопански порядъкъ“, което, въ края на краищата, не е нищо друго освенъ единъ опитъ за схематично овладяване на историческата стопанска действителностъ.

Възъ основа на изложеното до тукъ, ние считаме, че е напълно възможно да се постигне една синтеза въ изводитѣ на теоретичитѣ на политическата економия, като за обяснението на така нареченитѣ логически категории стопански явления на затвореното и размѣнно стопанство се използватъ изследванията на школата на предѣлната полезностъ, която е ненадмината до сега въ тази областъ, а за по-сложнитѣ комплекси явления отъ социалната действителностъ прибѣгнемъ до най-целесъобразнитѣ схеми, стилове и т. н. и съответстващата имъ реалистична теория. Както видѣхме вече, загатѣщи на една подобна синтеза могатъ да бждатъ открити у единъ отъ най-големитѣ представители на теорията на предѣлната полезностъ — Карлъ Менгеръ, но, поради възприетия формаленъ критерий за разграничение между история и теория, тя не е осъществена. Тази синтеза, обаче, е напълно завършена отъ Артуръ Шпитовъ, който включва въ своята система изводитѣ на теорията на предѣлната полезностъ, като ги възприема най-вече отъ системата на Визеръ.

Независимо отъ изложенитѣ вече съображения за създаването на една синтетична система въ теоретическата политическа економия, ние мислимъ, че последната може да отговори най-добре на изискванията на днешното време. Чрезъ реалистичната теория биха могли да бждатъ очертани по теоретически пътъ редицата особености на специфични за нашата епоха стопански явления, което ще даде възможностъ на политичитѣ да избѣгнатъ много грѣшки отъ прибързани увлечения.

ЧАСТНАТА ИНИЦИАТИВА И СВОБОДАТА НА ДОГОВАРЯНЕ

отъ
Д-РЪ С. ПЕНЧЕВЪ

Prima facie проблемитѣ за частната инициатива и за свободата на договаряне иматъ повече политически, отколкото теоретически характеръ. Въ сѣщото време, обаче, тѣ представляватъ голѣмъ наученъ интересъ.

Тѣзи проблеми обикновено се разглеждатъ отъ две различни гледища: отъ гледището на науката за народното стопанство или отъ гле-

¹⁾ Eucken W. — Op. Cit. стр. 69.

дището на правните науки. Учението за частната инициатива и свободата на договарянето, обаче, би могло да бъде изследвано и под една нова светлина — под светлината на стопанското право.

Както економиститъ, така и юриститъ по своитъ схващания за основнитъ начала на економическия и правния животъ на обществото се раздѣлятъ на многобройни групи. Но, все пакъ всички стопановедни школи и всички правни направления могатъ да бъдатъ сведени къмъ две основни категории: индивидуалистични и колективистични. Дветъ тѣзи категории иматъ различно отношение къмъ частната инициатива, респ. къмъ свободата на договаряне.

Какво е отношението на економиститъ-колективисти къмъ намѣсата на държавата въ стопанството и къмъ частната инициатива и какво е отношението на юриститъ-колективисти къмъ частната воля въ правото и свободата на договарянето — ето централниятъ въпросъ.

I. Индивидуализмътъ въ политическата економия и въ правото.

1. Либерална школа въ политическата економия

а. Естественитъ стопански закони. Либералната школа е представителъ на индивидуалистическото направление въ политическата економия. Къмъ нея принадлежатъ голѣмитъ основатели на науката за народното стопанство — физиократитъ Адамъ Смитъ, Рикардо, Жанъ Батистъ Сей, Стюартъ Милъ.¹⁾ Споредъ либералиститъ, индивидътъ е единствениятъ, или поне централниятъ двигателъ на стопанската деятелностъ и частната инициатива и изключителенъ или не основенъ мотивационенъ факторъ въ економическитъ отношения.

Цѣлото учение на либералната школа се гради върху идеята за естественитъ закони. Споредъ нея, човѣшкото обществение се управлява по силата на една система отъ естествени закони, които сѫ „светая светихъ“ вѣчни и неизмѣнни, съществуващи независимо отъ нашата воля, отъ нашитъ желания и искания. Вѣчността и неизмѣнността на естественитъ закони въ стопанския животъ произлиза отъ простия фактъ, че последнитъ не сѫ човѣшко създание, а метафизически продуктъ. Тѣ сѫ идеалнитъ, или, най-малко, най-добритъ закони, които могатъ да бъдатъ, а, въ краенъ случай, тѣ сѫ неизбежната необходимостъ. Нѣма никакъвъ смисълъ, прочее, да се мѣчимъ да влияемъ върху естественитъ закони, защото това не е въ наша власть, нито отъ наша полза. Задачата на економиститъ е не да спѣватъ приложението на естественитъ закони въ стопанството, а да ги изучаватъ и като разкриятъ тѣхния вътрешенъ механизъмъ да създадатъ субективнитъ предпоставки за съобразяване поведението на гражданитъ и отношението на държавата въ съгласие съ естественитъ закони.²⁾

б. Частната инициатива. Естественитъ закони на стопанството именно сочатъ на необходимостта на пълно зачитане на частната инициатива и индивидуалната свобода, която е „всѣ и всякъ“ въ всѣко стопанско начинание.

¹⁾ Либералиститъ отождествяватъ своята школа изобщо съ политическата економия. Споредъ нейнитъ привърженици, тя има монополъ на стопанскитъ науки и всички, които не стоятъ на нейнитъ позиции не сѫ економисти.

²⁾ Известното *Traité d'économie politique* на Leroy-Beaulieu е красноречивъ примѣръ за голѣмия оптимизъмъ на либералиститъ.

Естественитѣ закони сж корелатѣ на непринудено създаващитѣ се между човѣцитѣ връзки, които човѣци винаги и всѣкога могат да действуватъ така, както имъ диктува тѣхниятѣ собственѣ интересъ. Неограничената частна инициатива на индивидитѣ създава една възвишена хармония въ взаимнитѣ отношения на гражданитѣ, която е надъ всѣко изкуствено съчетание, предизвикано отъ намѣсата на държавата въ тѣзи отношения. Отъ тукъ следва, че цѣлитѣ на законодателитѣ сж не да смушаватъ, а да осигурятъ развитието на личнитѣ начинания, като отстранятъ всичко, което би прѣчило на свободния напредѣкъ на частната инициатива. „Laisser faire, laisser passer, le monde va de lui même“, ето прословутата максима на либералиститѣ.

2. Либерална школа въ правото.

а. Теории за естественото право. Отъ правно гледище, въпросътъ за частната инициатива и намѣсата на държавната власть въ политическата економиа се свежда къмъ проблема за индивидуалната воля и отграничението ѣ отъ правната норма.

Споредъ либералната школа въ правото, последното като система отъ норми, които регулиратъ общественитѣ отношения, е изразъ на частната воля на индивида, наречена *loi privée*. Обществото, отъ формално гледище, се свежда къмъ една съвкупостъ отъ отдѣлни реалности, единъ сборъ отъ граждани, които сж първичната действителностъ, иматъ свое самостоятелно сществуване на духовно самозадоволяващи се индивиди и които сж единствената негова основа.

Школата на естественото право излиза отъ идеята за сществуване на естествени правни норми. Споредъ нея, волята на индивида, по своята природа, е подчинена само на божественитѣ разпоредби, които се извличатъ отъ естеството на нѣщата. За основатели на това направление въ правото се считатъ Alberico Gentili, Hugo Grotius, Th. Hobbes и др.¹⁾

Споредъ Гроций, обществото се регулира отъ вѣчнитѣ и неизмѣнни естествени закони, които Богъ, създавайки природата, е създалъ, за да обезпечи обществената хармония между индивидитѣ. Споредъ Хобсъ, напротивъ, човѣцитѣ, обладани отъ дивъ инстинктъ на егоизъмъ, (*homo homini lupus est*), за да избѣгнатъ постояннитѣ конфликти на интереси помежду си (*bellum omnium contra omnes*) отчуждаватъ своитѣ права въ полза на единъ владетель, който имъ осигурява миръ и свобода. Подчинението на законитѣ е само изпълнение на дадена дума.

Последовелитѣ на Гроций развиха идентѣ на естественото право по единъ блѣстящъ начинъ. Pufendorf и Wolf, преминавайки отъ обективното естествено право — обществения редъ, къмъ субективното естествено право — индивидуалната свобода, която човѣкъ има отъ своето рождение, създадоха индивидуализма, който намѣри своето класическо отечество въ Англия. Споредъ Джонъ Локъ вече, преминаването отъ природното състояние къмъ обществената организация се дължи на божествени закони, не на спогодба съ владетеля, а на договоръ между свободнитѣ индивиди, съ които тѣ отстъпватъ частъ

¹⁾ Пръвъ Гроций въ 1625 г. обнародва своето капитално съчинение *De jure belli ac pacis*, чиято първа часть е посвѣтена изцѣло на учението за отношенията между индивида и обществото.

отъ своитѣ права.¹⁾ Това е теорията за т. н. *Contrat social*, чийто успехъ чрезъ перото на Жанъ Жакъ Русо е известенъ.

Въ 1748 г. Монтескьйо издаде *L'esprit des lois*, съчинение, което съ право се оценява като едно отъ голѣмитѣ събития въ историята на политическитѣ теории. „*Les lois sont les rapports nécessaires qui dérivent de la nature des choses*“ — пише той. Цѣлата дейностъ на Монтескьйо е една апология на автономията на волята и на свободата на договаряне. Школата на естественото право има голѣма заслуга за прогреса на човѣчеството. Тя изкова орѣжието за освобождение отъ феодализма и създаде правнитѣ предпоставки на Великата френска революция. Идеята за естественото право легна въ основата и на Конституцията отъ 1791 г. въ чл. 4, въ която се установи, че свободата се състои въ властта да се върши всичко, което не вреди на другитѣ: упражнението на естественитѣ права на всѣки човѣкъ има за граниченъ знакъ, възможността на другитѣ членове на обществото да се радватъ на своитѣ собствени права. Този граниченъ знакъ се определя отъ закона. Така всички граждани законници на XVIII и XIX столѣтия се изработиха подъ влияние на естественото право и лежащата въ основата му индивидуалистична философия.²⁾

б) Проблемътъ за свободата на договаряне. Споредъ класическата правна догматика отдѣлния индивидъ е единствено възможенъ носителъ на права и задължения. Всички граждани сж свободни личности и страни въ социалния договоръ.³⁾

Споредъ либералния индивидуализъмъ частната воля е самостоятеленъ създателъ на право. Чрезъ държавния договоръ тя е създателка на самата политическа организация на народа. Чрезъ съгласието тя е първиятъ творчески елементъ на правнитѣ сдѣлки. Този принципъ е изразенъ въ чл. 28 отъ З. з. д., споредъ който договоритѣ между две или повече лица иматъ силата на законъ за сключилитѣ ги. Договорното правило се приравнява на закона, защото както то, така и положително-правната норма е резултатъ на свободната воля. Разликата между закона и договора се състои въ степенъта на тѣхната правна важимость: законътъ важи за всички граждани на една държава, защото е сключенъ отъ всички, а договорътъ е релевантенъ само за нѣкои отъ тѣхъ, а именно за съдоговорителитѣ, защото е сключенъ само отъ тѣхъ. Затова и договорътъ се свежда къмъ единъ частенъ законъ.

Индивидътъ, раждайки се свободенъ и съ своитѣ предържавни неотчуждаеми права, създавайки държавата по пътя на правнитѣ сдѣлки, има и си запазва свобода на волята и автономия на договарянето на частнитѣ си отношения. Позволено е всичко, което не е запретено отъ закона или чрезъ другъ държавенъ актъ. Съответно на това се прие, че индивидътъ има неограничена частна инициатива въ областта на стопанскитѣ отношения.

Но знайно е какъ постепенно съ концентриране на капиталитѣ и пролетаризиране на работническитѣ маси частната иници-

¹⁾ Cp. Pasquier, *Introduction à la théorie générale et à la philosophie du droit*, Paris 1937, t. 233, p. 239.

²⁾ Cp. Диковъ, *Гражданско право, обща часть*, София 1936, стр. 29.

³⁾ Или държавния договоръ, както нѣкои го наричатъ; cp. Del Vecchio, *Lezioni di filosofia del diritto*, 2-a ediz., 1932 pag. 85 sg.

циатива се разрази въ разнообразни използувачески начинания, а свободата на договаряне се обърна въ свобода на едни граждани да загиватъ отъ недождане, а други да умираатъ отъ пресищане. Прогласенитѣ съ такъвъ ентузиазмъ отъ либералиститѣ естествени економически и социални закони, сблъсквайки се съ жестоката социалъ-економическа действителностъ, се указаха негодни да отстранятъ дълбокиѣ противоречия, които се вдълбаха въ господстващата обществено-стопанска система.

II. Колективизмъ въ политическата економия и въ правото.

1. Държавна намѣса въ стопанскитѣ отношения.

Дълбокиѣ и задълбочаващи се противоречия въ либералното общество убедиха голѣма частъ отъ политичитѣ социолози и економисти, че въ общественото развитие не съществуватъ никакви вѣчни естествени закони. Новитѣ политически режими въ всички страни, едни възползувайки се отъ опита, който се направи презъ първата свѣтова война съ ръководеното стопанство, други върни на своитѣ принципи изоставиха отвлеченитѣ идеи за свободния починъ и усвоиха началото на намѣса на държавата въ отношенията, които се развиватъ въ производствения процесъ.

Какво е отношението на разнитѣ режими къмъ частната инициатива? Смѣло може да се каже, че не съществува страна, въ която държавната властъ да не е сложила граници на тази инициатива.

Отношението на ф а ш и з м а къмъ частната инициатива е формулирано въ Картата на труда съ следнитѣ декларации: корпоративната държава счита частната инициатива въ полето на производството като най-полезния инструментъ въ интереса на нацията (декл. VII). Държавната намѣса има мѣсто, когато подобна инициатива липсва или е недостатъчна или когато става игра на политически интереси. Идеолозитѣ на корпоративния строй¹⁾ аргументиратъ това отношение съ съображението, че стопанската структура на модерното предприятие събира около себе си, освенъ интереса на предприемача, още и голѣмъ брой други интереси: интересътъ на работниците за условията на труда и надницитѣ, интересътъ на спестителитѣ за запазване на тѣхния капиталъ, интересътъ на консуматоритѣ за цената на произведенията. Корпоративната държава е длъжна да упражни единъ предпазенъ и рационаленъ надзоръ върху частнитѣ предприятия съ огледъ да се избѣгнатъ непредвидени нежелателни резултати и да се изпълнятъ задълженията къмъ колектива.²⁾

Подобно е отношението и на националсоциалистическия режимъ къмъ частната инициатива. И въ него частната инициатива е призната, по начало, дотолкова обаче, доколкото тя не противоречи на интереситѣ на народната общностъ. Въ всички случаи, въ които индивидуалниятъ починъ влиза въ разрѣзъ съ общото интелектуално и материално развитие на нацията, той е ограниченъ отъ държавната властъ.

Разликата между отношението на държавата къмъ частната инициатива на т. н. демократични режими съ това на авторитарнитѣ ре-

¹⁾ Ср. напр. Bottai, L'ordinamento corporativo, Milano 1938, pag. 42.

²⁾ По въпроса вж. De Leener, La corporation devant la doctrine et devant les faits, R. d'écon. pol. 1936, p. 1 suiv.

жими е само степенна, количествена. Въ едните размъртъ на ограничения е по-малък, въ другите намѣсата на държавата е по-осезателна и принципиална.

Друго е отношението на другата система къмъ частната инициатива. Тамъ, кждето орждията и срѣдствата за производство, размѣна и транспортъ сж обществени и собствеността е общонародно достояние, не може да се отрече, че и тамъ инициативата не сществува.

Напротивъ, по силата на изрични закони и текстове, правото на лична собственост на гражданитѣ върху тѣхнитѣ трудови доходи и спестявания, върху жилищенъ домъ и допълнително домашно стопанство, върху предметитѣ на домашното стопанство и наредба, върху предмети за лично употрѣбление и удобство, както и правото на наследство на лична собственост на гражданитѣ е запазено.¹⁾ Частната инициатива има мѣсто, на общо основание, въ рамкитѣ на личната собственост при ограниченията, разбира се, които се налагатъ съ огледъ на целитѣ и задачитѣ на културния и стопански прогресъ на обществото. Но правото на инициатива иматъ и всички заети въ производството лица: отъ членоветѣ на върховното управление на държавата до най-обикновенитѣ работници. Тамъ внушително се развива идеята за съревнование и за масова рационализация на предприятията. Само че за разлика отъ частната инициатива другаде, кждето тя, въ стремежа да увеличи печалбитѣ, може да засѣгне нѣкои общи интереси, тя се развива по посоката на увеличение на колективнитѣ източници на богатства и къмъ максимална рентабилностъ на социалнитѣ предприятия.

*

Отъ изложеното до тукъ е видно, че новитѣ политически режими стоятъ на едно приблизително близко становище, относно общия въпросъ за частната инициатива, а именно: ограничаване на последната въ името на колективното благо. Разликата е само въ изходнитѣ позиции, обаче, отъ които тѣ тръгватъ: едни тръгватъ отъ свободната частна инициатива, за да стигнатъ до нейното ограничение, тогава когато тя влѣзе въ разрѣзъ съ интереситѣ на нацията, а други тръгватъ отъ предпоставката на обобществяване на срѣдствата на производството и достигнатъ до свободната инициатива, тогава когато това е отъ полза за колектива. И въ двата случая резултатътъ, обаче, по форма е единъ и сщщъ: ограничена частна инициатива.²⁾

2. Колективизъмъ въ правото.

а. Отношение между индивидъ и общество. Успоредно съ стопанскитѣ отношения и економическитѣ понятия еволюиратъ и правнитѣ отношения и юридическитѣ понятия. Централниятъ проблемъ за връзкитѣ между индивида и обществото и въпроса за

1) Наредъ съ това тамъ се допуска и частно стопанство на еднолични селяни и занаятци, което почива на личенъ трудъ и изключва използването на чужди трудъ.

2) Сжщата мисль изказахме още презъ 1938 г. въ единъ корефератъ въ Българското икономическо дружество върху новитѣ насоки на политическата економия. (Ср. спис. на сжщото д-во, год. 1937, стр. 609—613).

автономия на волята и свобода на договаряне сжщо добиха нова физиономия и се поставиха подъ ново освѣтление.

Споредъ индивидуалиститѣ, индивидътъ е логически prius на обществото и субективното право предшества обективното, което значи, че частната воля създава правната норма. Коллективиститѣ разглеждатъ отношенията между индивида и обществото другояче. Споредъ тѣхъ отдѣлниятъ индивидъ не стои изправенъ срещу държавата като единъ оригиналенъ самостоятеленъ факторъ. Цѣлиятъ интелектуаленъ и материаленъ животъ на обществото, съ неговитѣ най-разнообразни стопански и възвишени културни прояви, би билъ невъзможенъ, ако човѣкътъ бѣше наистина първиченъ независимъ, изолиранъ факторъ. Обществото не е никакъвъ произволенъ правенъ сборъ отъ отдѣлни личности, за задоволяване на егоистични интереси. Обществото е органична общностъ съ вътрешно единство, която има за цель да обезпечи общественно-стопанското и културно развитие на колектива.

Гражданитѣ на една страна сж, преди всичко, членове на обществото и като такива само сж носители на права и задължения. Само единъ Робинзонъ Крузо, който живѣе изолиранъ на дивия островъ, може да се счита за първиченъ, самостоятеленъ, независимъ суверенъ факторъ. Поданицитѣ на една модерна държава или членоветѣ на едно съвременно общество иматъ ролята на функции на колектива.¹⁾ Тѣхното индивидуално съществуване се развива само въ рамкитѣ на обществото. Ако последното намѣри, че индивидуалното съществуване на единъ членъ е вредно за другитѣ, то може да го експулсира,²⁾ или даже да го лиши отъ животъ.³⁾ Обществениятъ колективъ представлява единъ социаленъ организъмъ, всичкитѣ членове на който трѣбва да бждатъ ръководени отъ идеята за общото благополучие.

б. Свобода на договаряне. Съ огледъ на току-що изтъкнатитѣ заключения за отношението на индивида, като членъ на колектива, остава да видимъ какъ се поставя економическия въпросъ за частната инициатива въ областта на правото, или да установимъ каква е ролята на частната воля въ правото и въ какво се състои т. н. свобода на договаряне, въ която свобода се излива частната инициатива. Щомъ като индивидътъ е зависимъ отъ цѣлостта, то трѣбва да се признае, че държавната властъ е онази, която опредѣли рамкитѣ, въ които частната воля може да бжде автономна и свободата на договаряне проявена.

Частната воля на индивидитѣ не твори обективно право. Тя е само елементъ отъ фактически съставъ на онѣзи правоотношения, чието правно действие почива на създаденитѣ отъ държавата правни правила. Свободата на договарящитѣ страни не се състои въ създаването на право, а само въ избирането на онѣзи последици на тѣхнитѣ сдѣлки, които законитѣ на страната, като изразители на колективната воля опредѣлятъ. Или, както Венелинъ Ганевъ каз-

¹⁾ По този въпросъ на български, ср. Диковъ, Гражданско право, Обща часть, цит. стр. 16.

²⁾ Т. н. въ старото нѣмско право Friedlose.

³⁾ Разбира се съ влѣзла въ законна сила присѣда.

ва:¹⁾ — съдържаннето на проявената частна воля е насочено къмъ осъществяване на единъ съставъ въздигнатъ вече въ юридически фактъ и къмъ предизвикване, възъ основа на съществуващата правна норма, исканото установяване и разпредѣление на права и задължения.

Като така:

1. Частната воля е подложена на общото ограничение за неувреждане и въ полза на обществото. Индивидуалниятъ животъ на гражданитѣ трѣбва винаги да бѣде въ хармония съ прогресивното развитие на цѣлия колективъ, чиито членове сѣ индивидитѣ.

2. Стариятъ принципъ, споредъ който вичко, което не е забранено е позволено нѣма вече приложение. Дали едно проявление на свободата на договаряне и на частната инициатива е разрешено или запретоно (изрично прѣко, мълчаливо или косвено) отъ правния редъ, защото уврежда, а не ползува обществото зависи отъ фактическитѣ обстоятелства при всѣки конкретенъ случай.

Вѣрно е, че договорътъ би могълъ да бѣде сведенъ до едно установено по пѣтя на съгласието на членоветѣ на колектива правоотношение. Но той може да бѣде схванатъ и само като частъ отъ правната реалностъ при даденъ правенъ редъ. Ограничението на договорната свобода не е нарушение на автономията на волята, а логична последица отъ обвързаността на единъ членъ къмъ социалната общностъ на която той дължи сътрудничество и вѣрностъ. Въ резултатъ на членственото участие на индивида въ обществения колективъ, договорътъ, като правна сдѣлка, се явява синтезъ на обективната воля — закона и на субективната воля — съгласието.

Изложеното схващане за отношението между индивида и обществото разклати основитѣ на множеството традиционни понятия. Единъ отъ най-същественитѣ изводи, който следва отъ новата постановка на въпроситѣ, е този за относителния характеръ на традиционното дѣление на правото на частно и публично. Щомъ като не частната воля, а колективното единство е първиченъ елементъ на правнитѣ норми, то и всички правила, които се отнасятъ до отдѣлнитѣ индивиди иматъ, повече или по-малко, публиченъ характеръ. Може само да става дума дали въ предметното съдържание на дадено правотношение предимство има изгодата на прѣко участващитѣ въ него лица или пъкъ надмощието е на страната на интереса на социалния колективъ.²⁾

*

Относно правната постановка на въпроса за свободата на договаряне, трѣбва да се признае, че учението за правния колективизмъ въ разнитѣ негови нюанси не е достояние само за юриститѣ, които работятъ съ правото на новитѣ политически режими. Схващането за ограничената свобода на договаряне, споредъ което частната воля е само елементъ отъ правната сдѣлка, а не самостоятеленъ творецъ на правото се застъпва отъ т. н. публицистична теория

¹⁾ Гане въ, Извори на правото, тълкуване и приложение, Юрид. архивъ, г. V, 1933, стр. 205.

²⁾ Въ този смисълъ Диковъ, Правната норма и частната воля, въ Год. на Соф. Университетъ, Оф. отд., София, 1934, стр. 65.

въ правото, която намира привърженици на много идейни направления, които, отъ своя страна, не сподѣлятъ идеята за обществената сжщина на правото. Но все пакъ трѣбва да се забележи, че то (схващането за ограничената свобода на договаряне) има своята истинска родина въ странитѣ, които усвоиха онѣзи политически режими, въ които намѣсата на държавата въ економическитѣ отношения е най-силно проявена.

Подобно на разликата въ отношението на държавната власть къмъ частната инициатива въ стопанството се очертава и разликата въ отношението на правния редъ къмъ свободата на договаряне въ фашисткия и националъ-социалистическия режими и друга една система. Въ Италия и Германия, свободата на договаряне се признава по начало на всички граждани. Държавата, споредъ Мусолини, е спиритуалниятъ абсолютъ, предъ който индивидитѣ сж само отдѣленъ релативъ. Тя е духовенъ носителъ на ценности, блага и инструментъ за постигане на върховнитѣ цели на нацията. Правото се създава отъ държавата и е проникнато отъ националния духъ. Правнитѣ последици, които частната воля може да прикрепи къмъ правнитѣ сдѣлки, сжщо така, трѣбва да бждатъ проникнати отъ този духъ. Свободата на договаряне е ограничена отъ интереса на нацията.

Проф. Мишайковъ казва въ „Основни начала на политическата економиа“: „Изучаването на движушитѣ сили и на формитѣ на стопанския животъ нѣма да бжде пълно безъ едно учение за стопанскитѣ системи“.¹⁾

Споредъ едни, държавата е организъмъ посрѣдствомъ който народната общность (Volksgemeinschaft) постига върховнитѣ си духовни национални идеали. Vom Volk durch den Staat zur Nation.²⁾ Водачътъ е онзи, който олицетворявайки волята на колектива, издава законитѣ. Частната воля твори право до толкова, доколкото тя се опира на здравия разумъ на народната общность. Споредъ други социалъ-економическа структура е основата, върху която правото се образува. Правото е резултатъ на общественно-стопанскитѣ и културни отношения и инструментъ за провеждане на мѣроприятия на държавата. Свободата на договаряне сжществува само до толкова, доколкото тя способствува за прогресивното национално и социално развитие на обществото.

Схващането за принципалната зависимость на частната воля отъ правната норма е въ пълна хармония съ идеята за началната подчиненость на индивидуалната инициатива на общественото благополучие. Индивидуалната инициатива и частната воля сж подчинени на общото благо. Мисълта, че цѣлостта е преди частта, че обществото стои надъ индивида се изтъква като една велика истина.

*

Ето какъ би могълъ да бжде поставенъ въпросътъ за частната инициатива и свободата на договаряне. Онова, което следва да се констатира въ тази материя е ясно видимата тенденция на все по-осезателна на мѣсана държавата въ стопанския животъ, но все по-

¹⁾ Мишайковъ Д. — Основни начала на политическата економиа 1940.

²⁾ Cp. Souer, Schöpferisches Volks- und als National- u. Weltpolitisches Prinzip, arch. f. Rechts u. Sozial Philosophie, Bd. 57, S. 6 ff.

голъми ограничения на свободата на договаряне въ правото въ името на колективното благополучие. Тази тенденция характеризира единъ преходенъ периодъ отъ развитието на единъ социалъ-економически строй, който ще бжде замѣстенъ отъ новия стопански правенъ редъ, редъ на нагосподство на силнитъ върху слабитъ, но редъ на общественно-стопанско и културно равенство, редъ на всестранна справедливостъ.

ТЕОРЕТИЧЕСКИ БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ ИНФЛАЦИЯТА

отъ

Д-РЪ Д. ТОШЕВЪ

Може би звучи чудно въ наше време, че инфлацията, като понятие съ онова точно опредѣлено съдържание, което ние влагаме, се употребява за пръвъ пѣтъ въ Северна Америка по време на гражданската война отъ 1865 г. Като казваме „точно опредѣлено съдържание“, ние разбираме по-скоро значението, което има това понятие следъ първата Свѣтвна война.

Въпрѣки богатата литература по този въпросъ, въ науката още не е ясно установено какво се характеризира съ думата „инфлация“.

Споредъ германския економистъ Куртъ Зингеръ, който е изучавалъ по-основно инфлацията въ Германия следъ Голѣмата война, съ това наименование се означава едно положение, при което се констатира значително покачване на ценитъ, причинено отъ едно голѣмо увеличение на книжнитъ пари, които не могатъ да бждатъ замѣнени съ златни монети. Зингеръ смѣта, обаче, че всѣко увеличение на платежнитъ срѣдства (Zahlungsmittel), включително и това на златнитъ монети, може да предизвика инфлация.¹⁾

Разбира се, че едно такова широко съдържание, което влага хамбургския професоръ въ понятието „инфлация“, трѣбва да се свърже и съ особеното схващане на този авторъ за ролята на паритъ въ стопанския животъ. Трѣбва да се върнемъ назадъ и поровимъ изъ разнитъ „теории за паритъ“, където сигурно ще откриемъ връзката между това широко схващане за инфлацията на Зингеръ и една известна теза за отношението на паричното обращение къмъ намиращитъ се за даденъ моментъ на пазара стоки.

Този пѣтъ е, обаче, много дълъгъ и сигурно ще ни въвлѣче въ размишления, които сж отдавна правени и на всички известни, макаръ че никакъ не е излишно да преповтаряме великитъ мисли на класицитъ по този въпросъ, всѣкога когато ни се падне. Само отъ тѣхъ един-

¹⁾ Kurt Singer — Das Geld als Zeichen, Jena 1920. „Inflationen“, ihre Entstehung, ihr Verlauf und ihre Heilung, dargelegt an geschichtlichen Beispielen. Essen, Sonderbeilage zur Bankarchiv 1920.

ствено ние можемъ да черпимъ съ „пълни шепа“ отъ онова солидно знание, което се нарича заслужено наука.

Тукъ ние ще се придържаме по-тѣсно въ условията, при които „се ражда“ инфлацията. Още отначало загатнахме, че първоначално това понятие е било употребено по време на гражданската война въ Северо-американскитѣ съединени щати. Държавата е била принудена, поради липса на други финансови срѣдства и ресурси, да прибѣгне до издаването на книжни пари. Курсовата разлика на тѣзи пари при замѣняването имъ съ метални е достигала до 185%.

Ние свързваме понятието инфлация съ военно време не толкова отъ гледна точка на науката за паритѣ. Ние не искаме въ никой случай тукъ да разглеждаме книжнитѣ пари като нѣкоя особена разновидност на паритѣ въобще. За насъ „инфлационнитѣ пари“ не сѣ нищо друго освенъ едно предпочитано и сравнително най-удобно срѣдство, до което прибѣгва държавата въ време на война, понеже само тогава чувствува една неизразимо остра нужда отъ финансови срѣдства, която ѝ позволява да превъзмогне всички скрупули, които при друго време не биха допуснали да се стигне до такава крайностъ. Наистина, инфлацията е една крайностъ, която, като срѣдство на държавната стопанска политика, е явление по-скоро отъ областъта на финансовата наука, отколкото на теоретичната политическа економия.

Едно подобно, макаръ и не единично схващане, само че при другъ случай изразява и К. Th. Eneberg, като говори за източниците на държавното съкровище.

Държавата може да прибѣгне, естествено, и въ разни други случаи до увеличение на книжнитѣ пари или до обезценяване на паритѣ въобще, но това обезценяване никога не достига до онзи пердѣлъ, който означава понятието инфлация—едно почти пълно унищожаване на покупателната сила на паритѣ.

За да уяснимъ въпроса за инфлацията, би следвало да разгледаме специфичнитѣ условия, при които се явяватъ признацитѣ, съ които се характеризира и най-после нѣкои общи послѣдствия отъ инфлацията за народното стопанство.

Понеже ние разглеждаме инфлацията като едно явление, което се явява въ връзка съ една известна финансова политика на държавата и то само въ време на война, напълно оправдано е да говоримъ и за нѣкои специфични условия, при които възниква. Поради това, признацитѣ, които характеризиратъ инфлацията не винаги сѣ едни и сѣщи.

Преди всичко условията, при които се водятъ войнитѣ се промѣнятъ основно и постоянно. Има само едно условие, въ което се наблюдава една установена закономерностъ — то се изразява въ непрестанно увеличаващитѣ се разходи за воденето на войнитѣ. Всѣка нова война, т. е. по-късно обявена, струва значително по-скъпо отъ предшестващата. Тази закономерностъ въ увеличаването разходите по воденето на войнитѣ се изнася отъ проф. д-ръ И. Рисеръ отъ Берлинския университетъ въ неговата книга подъ заглавие: *Finanzielle Kriegsbereitschaft und Kriegsführung* излѣзла отъ печатъ презъ 1913 г. Тамъ се даватъ данни за разходите по следнитѣ войни: Бурската — 10 мил. лири англ.; френско-пруската отъ 1870/71 г. 1750 мил. марки за 245 военни дни; за Франция, разноснитѣ по сѣщата война сѣ възлизали на 9.820

мил. зл. фр.; разходитъ по войната въ южна Африка се изчисляватъ на 4.308 мил. м., а тѣзи по руско-японската война за Русия 4.931 мил. марки и за Япония 4.147 мил. марки.

Всички тѣзи суми изглеждатъ детска играчка въ сравнение съ онѣзи, изразходвани въ Свѣтовната война отъ 1914/18 г. или презъ настоящата. Достатъчно е да припомнимъ думитъ на водача и райхсканцлеръ Ад. Хитлеръ, че само подготовката на днешната война е струвала на Германия надъ 90 милиарда р. м. Дневнитъ военни разходи на Англия се изчисляваха презъ първата година на войната на 10—12 мил. англ. лири.

Видно е, че всѣка нова война изисква едно значително по-голъмо напрежение на финансовитъ ресурси на държавитъ, които сж се ангажирали въ нея. Увеличаването на разходитъ по воденето на войната не върви въ сѣщия темпъ, както увеличението производителността на труда въ народното стопанство на воюващитъ страни. Това увеличение въобще далечъ не може да се мѣри съ унищожителната стихия на съвременната война. Не се касае до разрушенията, които се поправятъ въ продължение на десетилѣтия следъ възстановяване на мира, а само до материалитъ, които участвуватъ непосредствено въ войната. Производството на тѣзи материали ангажира не само всички производтелни сили на народното стопанство въ момента на воденето на войната и нѣколко години преди това, но и една значителна частъ отъ събраното въ продължение на десетилѣтия благосъстояние; налага едно голъмо ограничение въ консумативнитъ нужди на народното стопанство и поемане на чувствителни задължения за близко и по-далечно бъдеще.

Точно поемането на тѣзи задължения се извършва най-често чрезъ инфлация. Технически това може да стане по нѣколко начина.

Отъ гледна точка на количествената теория за паритъ, известно „инфлаиране“ на паритъ става неизбѣжно явление презъ всѣка война поради следнитъ две причини: 1. Намаление на производството, поради изтегляне на една голъма частъ отъ активното население отъ производствения процесъ или ангажирането му изключително въ производство за военни цели. 2. Намаляване на стоковото кредитиране и увеличаване скоростта на стоковото обращение, поради ограничаването количеството на стокитъ и заплащането имъ въ брой. Колкото по-дълго продължава войната, толкова по-голъмо ще става несъответствието между паричнитъ знаци и наличнитъ стоки, даже да се приеме, че никакви нови пари не сж били издадени, тъй като изнасянитъ на пазара стоки ще се намаляватъ. Това е единъ класически случай на инфлация, явяващъ се, както ние първоначално поставихме въпроса, почти изключително въ време на война.

За да предотврати едно подобно „инфлаиране“, държавата може да прибѣгне до вътрешни заеми, съ които да „обере излишната покупателна сила“ на населението. Това е, разбира се, въ сѣщностъ една лъжлива покупателна сила, защото тя иде отъ тамъ, че на пазара нѣма достатъчно стоки и би предизвикала едно неоправдано поскѣпване на тѣзи, които се намиратъ тамъ. Въ сѣщностъ, тази покупателна сила, която, ако се вземе като срѣдна величина на консумативнитъ и производтелни единици въ народното стопанство, си е въ единъ предвое-

ненъ размѣръ, доколкото не е засѣгната отъ войната. Покупателната сила може да бѣде намалена въ време на война въ сѣщия размѣръ, въ който се намалява производството, което е най-естественото явление. Примѣрно, това може да се постигне, ако на всички мобилизирани не се плаща нищо. При този случай, намалението на общата покупателна сила, която дадено народно стопанство проявява на пазара, нѣма, естествено, да бѣде сведена до тѣзи математически размѣри, които само ангажираниѣ въ производството единици съставляватъ. Тѣзи, които се намиратъ извънъ производството и не получаватъ въ момента никакви доходи, ще продължатъ да участвуватъ на пазара, само че съ значително намалена покупателна сила като прибѣгватъ до изразходване на спестяванията си или до заеми. По такъвъ начинъ, би могло теоретически погледнато, да се избѣгне обезценяването на паритѣ при предпоставката, че не се пущатъ нови книжни пари на пазара. И тукъ е възможно, разбира се, едно поскъпване на нѣкои стоки, вследствие по-усиленото имъ търсене отъ онѣзи слоеве на населението, които работятъ за военната индустрия и печелятъ повече. Това, обаче, може да бѣде избѣгнато много лесно чрезъ по-силното данѣчно облагане.

Както казахме вече, разходите по воденето на войната достигатъ въ наше време такива размѣри, че и на най-богатата страна не е възможно да свързва двата края на своя воененъ бюджетъ само чрезъ економии отъ консумацията на населението или чрезъ натрупани отъ по-рано държавни резерви. Затова тя е принудена да из земе една частъ и отъ спестяванията — тя може да бѣде доста значителна въ зависимостъ отъ времетраенето на войната—на своитѣ граждани. Това изземване се провежда по всевъзможни начини, но ние тукъ ще разгледаме най-типичния и който дава най-голѣми резултати за снабдяването на държавата съ финансови срѣдства.

Теоретически сѣществуватъ два пѣтя за използване на инфлацията като срѣдство за финансиране на войната. Първиятъ изключва пушането на голѣмо количество книжни пари, периодически, за изплащане на държавни доставки, за които нѣма постѣпления по редовния бюджетъ на държавата. Този пѣтъ представлява, въ сѣщностъ, едно заобикаляне на инфлацията, като вмѣсто съ банкноти се оперира съ други пари, за да не се създаде паника на пазара. Нека разгледаме най-напредъ тази, така наречена „прикрита инфлация.“

При този видъ инфлация, паричното обращение не показва привидно никакви обезпокоителни признаци. Нарастването е бавно и винаги обяснимо съ сериозни доводи, които действуватъ и въ мирно време. Нѣма и никакво забележително покачване на ценитѣ. Курсътъ е сѣщо така стабилизиранъ.

Голѣмитѣ държавни разходи, които не могатъ да се посрещнатъ съ редовнитѣ постѣпления по бюджета, защото, както видѣхме, това не е възможно за никоя воюваща страна, се посрѣщатъ съ другъ родъ държавни ценни книжа — съкровищни бонове, данѣчни бонове и др. И тѣй като, съ течение на време, натрупването на такива платежни срѣдства налага едно разширение на ограничения оборотенъ пѣтъ, който имъ е опредѣленъ съ законъ, този пѣтъ се разширява все повече и повече, докато презъ това време биватъ пушани и нови такива срѣдства.

При това, трѣбва да се отбележи, че разширението оборотния път на тѣзи допълнителни платежни срѣдства е едно неизбѣжно явление. Има известна граница за тѣхното ограничение, въ който случай тѣ взематъ характеръ на единъ своего рода вътрешенъ заемъ. Но по-неже практикуването имъ въ време на война се придружава най-често съ редовно емитиране и на вътрешни заеми, придаването на тѣзи срѣдства качества на обикновени пари става все повече и повече необходимо. Обяснението на този фактъ трѣбва да се търси въ необходимостта, която войната налага да се превърнатъ частъ отъ натрупанитѣ резерви на частнитѣ лица въ финансови срѣдства за продължаването на войната.

Би следвало да се допусне, че растенето на „допълнителнитѣ платежни срѣдства“, които представляватъ въ сѣщностъ една „малка хитростъ“ отъ страна на държавата, за да не се създаде впечатлението отъ прѣко „инфлаиране“, ще почнатъ да измѣстватъ „всеобщото законно платежно срѣдство“ — обикновенитѣ пари, като следватъ про-словутия законъ на Гершама — „евтинитѣ пари да прогонватъ скѣпитѣ“. Това, обаче, не се наблюдава никѣде, по простата причина, че и единитѣ и другитѣ нѣматъ никакво покритие. Още въ началото на всѣка война държавата обявява навсѣкѣде, че всички пуснати отъ нея банкноти сѣ незамѣняеми. Става само това, че обикновенитѣ, или нека така да ги наречемъ „редовнитѣ“ книжни пари служатъ само въ дребната размяна, тогава, когато съ „допълнителнитѣ пари“ се извършватъ крупнитѣ банкови и борсови сдѣлки.

Голѣмиятъ въпросъ, който се поставя е въ какво се изразява, при този случай, „инфлационното действие“ на този общъ сборъ отъ много книжни пари — редовнитѣ плюсъ допълнителнитѣ? Подъ „инфлационно действие“ ние разбираме едно бързо и невиджано поскъпване, главоломно увеличение на ценитѣ.

Ние казахме по-горе, че при този родъ инфлация, системата на поддържането стабилни цени за редица артикули, които сѣ рационари-рани е възможно. Това не се отнася, обаче, до всички стоки.

Процесътъ на натрупване на всевъзможни платежни срѣдства отъ страна на частнитѣ лица продължава презъ време на цѣлата война срещу едно изпразване на пазара отъ каквито и да е стоки. Частнитѣ лица притежаватъ все повече и повече пари, макаръ тѣзи пари въ по-големата имъ частъ да не могатъ да служатъ за покупки направо отъ пазара или съ тѣхъ да не може да се купи освенъ едно рационално количество стоки. Увеличаването на това количество книжни пари, редовни и допълнителни, се постига чрезъ предлагането на държавата услуги или имущества отъ страна на частнитѣ лица, за да може да се продължи войната. Тѣзи услуги и части отъ събрано отъ по-рано имущество не се превръщатъ, обаче, въ стоки, които да се явятъ на пазара и „материализиратъ“ една частъ отъ издаденитѣ отъ държавата редовни и допълнителни пари, а се изразходватъ, изхабяватъ на бойното поле. Всички нови услуги, трудъ и части отъ имущества допринасятъ само за увеличаването на камарата отъ редовни и допълнителни книжни пари, които се намиратъ въ частнитѣ лица и сдруженията.

Това натрупване не остава безъ каквито и да е послѣдствия на пазара. То се проявява, преди всичко, въ едно буквално казано „без-

разсждно“ купуване на каквито и да е стоки отъ пазара, даже въ случай, когато за нищо не могатъ да бждатъ употребени отъ купувача.

Наредъ съ това се наблюдава появяването на „черна борса“ за редица ратионирани артикули, чиито цени тамъ достигатъ фантастични размъри. Ценитъ на известни недвижими имоти сжщо се покачватъ неимовърно. Въ случай, че страната, която практикува таквъ родъ инфлация, е завладяла чуждестранни земи, инфлационнитъ пари нахълтватъ въ голъми размъри тамъ и закупуватъ всичко, каквото имъ попадне. Нъщо повече, такива пари служатъ за добиване съучастия въ едри индустриални и търговски предприятия въ завладянитъ страни. По таквъ начинъ, временно се постига едно „олекване“ (Entlastung) въ натрупанитъ парични срѣдства у частнитъ лица на тази страна. Това „олекване“ е, обаче, въ сжщностъ само едно разпредѣление на задълженията на държавата, изразени въ пушането на всевъзможни платежни срѣдства върху повече лица, въ дадения случай и поданници на завладянитъ страни, кждето паритъ на страната завоевателка иматъ задължителенъ курсъ. Въ нъкои случаи този курсъ може да бжде значително по-високъ, съ което се улеснява закупуването на все по-голъми количества стоки. Инфлационниятъ характеръ на такива пари, обаче, нъма да бжде промъненъ съ това, че тъ сж разпредѣлени въ единъ по-голъмъ брой хора, намиращи се въ различни страни, или само въ банкитъ на нъколко държави, понеже следъ закупуването на изработенитъ отъ по-рано стоки, нови стоки не се явяватъ на пазара, произведени съ полученитъ пари, поради липса на сурови материали. Точно тази липса на стоки на пазара и въ новозавоюванитъ страни, „инфлаира“ (inflated), натрупанитъ суми и предизвиква подобно явление и тамъ засѣгвайки националната монета. Покупателната сила на тъзи пари се свежда, въ сжщностъ, до количеството на стокитъ, които излизатъ на пазара като ратионирани или не. Защото срещу номиналната имъ стойностъ липсватъ каквито и да е блага — тъзи блага сж произведени, обаче, унищожени на бойнитъ полета. Така че, реалната стойностъ на всички издадени отъ държавата пари се свежда, въ сжщностъ, до това, което е „позволено“ или възможно да се купи съ тѣхъ. Ако държавата има сила да наложи запазването на ценитъ на предвоенното ниво и хората заплащатъ за една трета отъ количеството на артикулитъ, които по-рано сж консумирали (ратионираното количество), сжщата сума, както и по-рано, то за останалата частъ, която препечелватъ, ако продължаватъ да печелятъ точно толкова, колкото сж печелили и преди войната, тѣ не могатъ да купятъ нищо. Това сж тѣхни спестявания, но въ военно време тъзи спестявания сж превърнати, както казахме или въ държавни ценни книжа или въ нъкакви допълнителни пари. Видно е, че и въ този случай съ всички свои пари (вземания или наличностъ), дадено лице не може да купи освенъ едно значително по-малко количество стоки.

Резултатътъ отъ този родъ инфлация е, прочее, въ края на крайщата, сжщиятъ, както при спонтанно пушане на пазара голъми количества книжни пари. И въ последния случай лицето, което притежава такива пари, не може да си набави освенъ едно незначително количество стоки. Сжществена разлика, обаче, нъма. Нъкои, може би, ще възразятъ, че когато вземанията на частното лице, примърно казано, не се състоятъ само отъ книжни пари, но и отъ държавни ценни книжа, си-

гурността да получи срещу тях стокови стойности е по-голяма, понеже държавата е в състояние да ги валоризира с течение на времето. Същият аргумент може, обаче, да се употреби и при обикновената инфлация, когато лицето притежава пари, обявени от държавата за законно платежно средство.

Известна ни е, отъ предвоенната валутна политика на редица европейски страни, онази практика, която се обозначава с понятието „дефлация“ — обратното действие на инфлацията. Държавата може да унищожава редовно известно количество книжни пари. Сумитъ за тях могат да се отделят отъ редовния бюджетъ. Това „валоризиране“ на книжните пари и възстановяване на частъ отъ номиналната имъ покупателна способностъ може да се постигне, както се знае, и чрезъ склупването на външни заеми, чието посреждане забавя стопанското културно развитие на страната-длъжница. И тукъ се оправдава старата народна мъдростъ, че въ „живота всичко се плаща“.

Въпрѣки липсата на каквато и да е разлика между прекритата и открита инфлация отъ теоретична гледна точка, практиката показва, че почти всички страни въ днешно време прибѣгватъ до втората, по простата причина, че първата е вече позната и създава една нежелателна психоза всрѣдъ населението. По този поводъ може смѣло да се каже, че при една бъдеща война, сигурно е, че ще бъде открита нѣкоя нова форма на инфлация, тъй като всѣко веднажъ употребявано срдство става известно.

Динамиката на обикновената парична инфлация е по-проста, но и затова може би нейните прояви се чувствуватъ по-брутално въ стопанския животъ.

Държавата предвижда още при съставянето на своя бюджетъ „приходи отъ съчене на нови банкноти“. Съ тѣзи приходи тя посрѣща новитѣ извънредни или станали вече редовни разходи, ако войната продължава нѣколко години. И тукъ ние не се натъкваме на същата реакция на пазара, само че тя протича по-нормално, понеже намира единъ непосредственъ одушникъ въ увеличаването на ценитѣ — повсемѣстно поскупване. Стокитѣ липсватъ на пазара. Търсенето е по-голямо, защото държавата употребява за свои нужди голяма количества стоки, които тя купува фактически на кредитъ. Този кредитъ е стоковъ — заплатенъ отъ страна на частнитѣ лица съ стоки. За да използватъ номиналната покупателна сила на книжните пари, които частнитѣ лица сж получили отъ държавата, тѣ бързатъ да ги превърнатъ колкото се може по-скоро въ стоки. Отъ тукъ едно надпреварване за закупуване на стоки, тогава, когато държавата посрѣща своитѣ разходи съ „съченето на нови банкноти“. Колкото по-скоро такива пари се вложатъ въ стоки или имущества, толкова по-голяма частъ отъ тяхната номинална стойностъ се „материализира“, осъществява се съ една по-голяма приблизителностъ до първоначално издадения ѣ размѣръ. Обективнитѣ условия за такава „материализация“, обаче, сж неблагоприятни. Нови стоки отъ чужбина не могатъ да се внесатъ въ същитѣ размѣри, както по-рано, защото не могатъ и да се изнесатъ. Работната рѣка, въ една значителна частъ, е извадена отъ производството. Даже, ако това не е станало, разходитѣ на държавата за непроизводителни цели намаляватъ покупната сила на населението, стѣс-

няватъ „естественитѣ излишци“, които се употребяватъ за закупуване на редица сурови материали отъ чужбина и по този начинъ спѣватъ по-срѣщането на увеличенитѣ държавни разходи. Такова едно развитие иѣчно може да бѣде избѣгнато даже въ страни, кѣдето има една високо развита производителностъ на труда, камоли за такива, въ които производственитѣ условия едва позволяватъ задоволяването скромнитѣ нужди на населението. Тукъ се наблюдава едно много по-бързо опразване на пазара отъ всѣкакви стоки.

Постояненъ съжитникъ на това опразване е растенето на ценитѣ. Ценитѣ се покачватъ съ такава бързина, че се наблюдава парадоксалното явление „дюкянитѣ да даватъ по-голѣми приходи на своитѣ собственици, когато сѣ затворени, отколкото когато работятъ“.

Погрѣшно е да се смѣта, обаче, както смѣтатъ нѣкои, че сѣществената причина за това бързо покачване на ценитѣ при обикновената инфлация се крие въ слабото увеличение на трудовитѣ доходи, което държавата нарежда, за да има една относителна справедливостъ. Не е тази причината за навлизането въ единъ „омагьосанъ кръгъ“, както наричатъ това известни економисти, които забравятъ собственитѣ си теории. Обичайно бѣше преди да се твърди отъ много економисти, че съ плащането на по-високи надници се предизвиквало стопанско оживление, а сега сѣщитѣ твърдятъ, че не бивало да се даватъ каквито и да е повишения, понеже съ това се навлизало въ единъ „омагьосанъ кръгъ“ на постоянно растене на ценитѣ. Ние не отричаме условията за подобно развитие, но смѣтаме само за съвършено погрѣшно мнението, че главната причина за това задѣнено положение трѣбва да се търси въ недостатъчното, съразмѣрно посѣлпването на живота, увеличение на трудовитѣ доходи. Тамъ, кѣдето такава увеличение се предприема, то представлява единъ опитъ да се внесе една малка справедливостъ, като се корегиратъ голѣмитѣ доходи на тѣзи производители, които иматъ възможностъ да работятъ за пазара.

И при този родъ инфлация, първопричината е пакъ липсата на стоки на пазара и заплащането на всички услуги и стоки отъ страна на държавата съ книжни пари. Натрупанитѣ количества пари въ частнитѣ лица не могатъ да стоятъ „мирни“ при видимото положение на изпразване пазара отъ всѣкакви стоки. Тѣ се стремятъ, както споменахъ по-горе, да реализиратъ колкото се може по-скоро своята номинална стойностъ. Ние казахме сѣщо какво ще стане съ тѣзи пари, ако държавата, както настояватъ нѣкои економисти, поиска да „обере“ по нѣкакъвъ начинъ тази псевдоизлишна покупателна сила. Тогава ще стане необходимо да се ратиониратъ наличнитѣ количества стоки, за което е необходимъ единъ мощенъ бюрократиченъ апаратъ, както и да се стабилизиратъ ценитѣ, да не се допуца появата на „черна борса“. Колкото по-лоша е организацията за ратиониране и контролъ върху ценитѣ, толкова по-широки размѣри ще вземе „черната борса“. А известно е, че даже въ страни, кѣдето съзнанието на населението за неговата обществена отговорностъ е много високо, сѣществуването на „черната борса“ е широко разпространено.

Но, както видѣхте при разглеждането на първия случай, даже при приложението на такава една система, инфлаирането е сѣщо така неизбѣжно, то е логичниятъ завършекъ на финансовата политика

на воюващите страни въобще. Това е исторически установен факт.

За да привършим нашите бележки, трѣбва да кажем нѣколко думи и за превъзможването на инфлацията след възстановяване на мира. Човѣчеството не за пръв път изживява войни и не за пръв път вижда тяхният по-малък или повече постоянен съпътник — инфлацията. Разбира се, задълженията на всички воюващи страни, направени през времетраенето на войната не сж еднакви. Едни сж победни, други по-богати при започването на войната. Затова първитѣ ще излѣзат и по-разсипани, ако не и разорени, докато вторитѣ ще станат само по-бедни.

Колкото по-пълно е проведена инфлацията, толкова по-непосредствено става събирането или „риквизирането“ на труд и имущество за финансирането на войната или създаденитѣ чрез нея следвоенни нужди.

Ежедневното печатане на нови банкноти означава, както това бѣ случая съ нѣкои страни след свѣтовната война, ежедневно изземване на част от трудовия доход или имущество, когато то се продава на пазара.

Особено тежко сж засѣгнати от инфлацията срѣднитѣ и по-дребни стопански предприятия, които не сж въ състояние да натрупат резерви. Тѣзи срѣди сж обречени често на едно пълно обедняване защото не сж въ положение да си набавят нови срѣдства за производство, нито сурови материали поради фантастичнитѣ цени на сѣщитѣ. Ето защо, след всѣка инфлация се наблюдава едно събиране на богатствата въ рѣцетѣ на по-малко хора въ дадена страна, или когато се говори за инфлация въ редица страни, за изтичане на богатствата от тѣзи страни към такива, които не сж участвували въ войната. Този процес бѣ особено ясно установен въ Европа и Америка след първата Свѣтова война.

Ударътъ върху народното стопанство, който се нанася посредством инфлацията е голѣмъ, но не непоправимъ. Опитътъ от миналата война ни доказва това. Но това „поправяне“ или възстановяване на стопанството изисква единъ твърде дълъгъ периодъ от време. Особено дълго и болезнено се изживява този дълъгъ периодъ, обаче, когато отдѣлното стопанство е принудено да се „възстановява“ съ собствени срѣдства. Известно е, че веднага след първата свѣтова война се откри една ера на голѣми международни заеми. Очевидно, тѣзи заеми не се даваха само за „черни очи“ от страна на едритѣ капиталисти. Но това бѣ единъ кредитъ, който се употребяваше изключително за засилване на производството. Излишно е да отбелязваме тук ползата от този кредитъ. За да работи, гладниятъ трѣбва най-напредъ да бжде нахраненъ. Колкото и скѣпъ и „лихварски“ да бжде този кредитъ, той е необходимъ, за да се пусне „машината на производството след войната въ движение“.

Сегашната война създаде и създава голѣми неприятности между повечето и най-богатитѣ страни въ свѣта. Тѣзи от тяхъ, които ще притежават повече резерви и след свършването на войната, защото сж по-богати, ще трѣбва да се претекатъ на помощ на по-слабитѣ. Като оставим въпроса за начина, по който ще се приключи днешната война, понеже той не влиза въ рамкитѣ на настоящата работа, трѣбва да подчертаемъ, че нѣма да бждатъ така лесно изживѣни на-

слоенитѣ чувства на омраза и ожесточение. Тѣ ще представляватъ една много голѣма спѣнка за създаване, веднага следъ възстановяване на мира, на една солидна основа, върху която да се построи международното стопанско сътрудничество. И ние смѣтаме, че нѣма стопановедъ, който би могълъ да отрече, че само доброволното и съзнателно желание за сътрудничество въ областта на стопанския и културенъ животъ на всички народи въ свѣта и най-вече на великиятъ народи е въ състояние да излѣкува въ скоро време страшнитѣ рани, които съвременната война завеща. Ако има поробване на народи и унищожаване на държави, процесътъ на лѣкуването ще бѣде твърде дълъгъ, а особено мъчно ще бѣде преодоляването на финансовата криза, причинена отъ тази война, която е най-страшната, която човѣчеството е виждало до сега, защото нѣма другъ конфликтъ, който да е билъ съпроводенъ съ такива колосални разходи.

СОЦИАЛЕНЪ СЪСТАВЪ НА БЪЛГАРСКИТЪ ЗЕМЕДѢЛСКИ КРЕДИТНИ КООПЕРАЦИИ, ПОПУЛЯРНИ БАНКИ И ПОТРѢБИТЕЛНИ КООПЕРАЦИИ

ОТЪ
ЗЛАТКО СТ. ВЕЗИРОВЪ

I. УВОДЪ

Предметъ на предстоящото проучаване е социалниятъ съставъ на земеделскитѣ кредитни кооперации, популярни банки и потрѣбителни кооперации въ България. Разглеждането членския съставъ на кооперациитѣ представлява особенъ наученъ интересъ, понеже кооперациитѣ сж дружества на лица. Ние ще разгледаме членския съставъ на тѣзи кооперативни сдружения, които сж кредитирани отъ Б. з. к. банка и въз основа на получения резултатъ ще се опитае да направимъ нѣкои заключения за характера на всѣки видъ кооперация. На края ще направимъ една обща характеристика и общи изводи.

Смѣтаме, че грѣшката, която може да се допусне отъ това, че работимъ само съ кооперации, кредитирани отъ Б. з. к. банка, ще бѣде незначителна и не ще окаже влияние върху общото заключение. Основание да върваме въ това ни дава обстоятелството, че броятъ на некредитиранитѣ кооперации е съвсемъ малкъ.

II. СОЦИАЛЕНЪ СЪСТАВЪ НА ЗЕМЕДѢЛСКИТЪ КРЕДИТНИ КООПЕРАЦИИ

Не ще се впускаме въ описание на условията, при които се появи кооперацията у насъ, защото това би ни отклонило отъ темата. Но все пакъ не може да не се напомни, че и у насъ, както и на западъ, кооперацията се роди като резултатъ на бедственото положение на населението. Първата кооперация е основана въ 1890 год. въ с. Мирково, Пирдопско. Тази кооперация преживява десетина години. Тя не е могла да просъществува, защото е липсвало организационенъ опитъ и ясно съзнание за това, което трѣбва да се върши, а сжщо така и за начина, по който трѣбва да се върши. Кризата въ края на миналия вѣкъ и въ началото

на настоящия създава обективни условия за разпространение на кооперативната идея. И ние виждаме въ Русенско и другаде какъ почватъ да се основаватъ нови зем. кред. кооперации. После наблюдаваме едно усилено изграждане до Балканската война. Периодътъ на войнитѣ е време на застои. Следъ войната се почва единъ бързъ подъемъ, който, макаръ и съ побавно темпо, продължава и днесъ. Въ 1937 год. имаме 1,744 земеделски кредитни кооперации съ 166,826 членове. Ние ще оперираме съ даннитѣ за 1,600 земеделски кредитни кооперации за 1937 година. Всички данни, съ които ще си послужимъ сж взети отъ коопер. годишникъ на Б. з. к. банка за 1937 година. Да видимъ кой членува въ тѣзи кооперации. Ето какъсж застъпени различнитѣ обществени групи:

Членски съставъ на земедел. кредитни кооперации по професия

№	Професия	Брой	%
1	Земеделци	131,774	82.6
2	Занаятчи	4,700	2.9
3	Търговци	1,119	0.7
4	Чиновници	10,826	6.9
5	Работници	3,456	2.1
6	Своб. професии	320	0.2
7	Други (домакини и др.)	7,353	4.6
	Всичко	159,548	100.—

Както трѣбва да се очаква, вижда се, че земеделцитѣ взематъ най-големъ процентъ — 82.6%. Следватъ чиновниците съ 6.9% и т.н. Почти сжшитѣ проценти получава и Г. П. Минчевъ: 83% за земеделцитѣ и 6% за чиновниците, макаръ че той работи съ членоветѣ на всички земедел. кооперации — и некредитиранитѣ отъ Б. з. к. банка. (Сп. Кооп. дѣло год. XII, стр. 330). Интересно е да се види, какъ

къвъ е стремежътъ за коопериране въ групата земеделци. Следната таблица ни дава представа за това:

Земеделци, членове на земедел. кред. кооперации споредъ размѣра на притежаваната земя

Размѣръ на притежаваната земя	Членове		Земя		Срѣдно на 1 членъ декари
	Брой	%	декари	%	
До 10 дек.	15,544	10.5	103,228	1.4	6.7
Отъ 10 до 20 "	20,718	14.—	340,836	4.4	16.4
" 20 до 50 "	59,562	40.3	2,059,442	26.9	34.6
" 50 до 100 "	40,181	28.2	2,861,432	37.4	71.2
" 100 до 300 "	11,580	7.8	2,156,690	28.2	186.3
надъ 300 "	286	0.2	128,037	1.7	446.7
Всичко	147,871	100.—	7,649,665	100.—	—

Ако направимъ едно сравнение съ участието на тѣзи категории земеделци въ разпредѣлението на поземлената собственостъ въ България, ще видимъ коя е най-силно склонна къмъ коопериране.

Споредъ преброяването въ 1934 год. поземлената собственостъ се разпредѣля по следния начинъ: (Гледай таблицата на стр. 201).

Констатираме: първата категория земеделци съ земя до 10 декари е слабо склонна къмъ коопериране. Нейното участие въ разпредѣлението на земята по брой е 13.5%, а въ кооперацията тя е представена съ 10.5%. За втората категория земеделци съ земи отъ 10 до 20 декара съот-

Размѣръ		Стопанства		Земля		Срѣдно на едно ст. декари
		Брой	%	Декари	%	
Отъ	До 10 дек.	119.626	13.5	589.972	1.3	4
"	10 до 20 дек.	119.834	13.6	1.750.402	4.—	14.6
"	20 до 50 "	319.735	36.2	10.809.719	24.7	33.8
"	50 до 100 "	231.811	26.1	16.076.426	36.7	68.9
"	100 до 300 "	90.858	10.3	12.909.789	29.6	142.1
"	надъ 300 "	3.121	0.3	1.594.362	3.7	510.7
Всичко . .		884.985	100.—	43.730.670	100.—	—

ветнитѣ проценти сж почти равни. Третата и четвъртата категория проявяватъ най-силенъ стремежъ къмъ коопериране: съответно 40.3% на 35.2% и 28.2% на 26.1%. Въ последнитѣ две групи склонността къмъ коопериране отслабва. Получениятъ резултатъ не трѣбва да ни изненадва. Съвсемъ дребнитѣ стопанства не сж въ състояние да устояватъ на известни задължения, каквито кооперативната организация имъ налага. Тѣхнитѣ малъкъ доходъ не позволява отдѣляне суми за дѣловъ капиталъ и членски вноски. Освенъ това, тукъ заемитѣ сж най-вече консумативни т. е. тѣ не се възпроизвеждатъ. А отъ това следва, че тѣхното изплащане става трудно. Прибѣгване до сѣдебно събиране на такива заеми е нѣщо не рѣдко. И затова най-дребнитѣ земеделски стопани по-слабо търсятъ коопер. организация. Въ подкрепа на това наше твърдение се явява и следното явление: срѣднитѣ размѣри на земеделскитѣ стопанства до 100 декара въ народното стопанство сж относително по-дребни отъ тѣзи, които участвуватъ въ земеделската кредитна кооперация. Значи, и отъ дребнитѣ стопанства става едно подбиране на по-едритѣ. Числата показватъ, че за земеделци съ земля отъ 20 до 100 дек. земеделскитѣ кред. кооперации се явяватъ твърде пригодни организации. Отпусканитѣ заеми позволяватъ да се направятъ известни подобрения въ стопанството, а отъ тамъ да се увеличи продуктивността на стопанството. Това пкъ, отъ своя страна, дава възможность за безболезнено изплащане на заема. Общитѣ продажби на земеделскитѣ произведения, доставката на стоки отъ първа необходимостъ за домакинството за зем. стопанинъ сж сжщо благоприятни дейности за тази категория земеделски стопани.

Стопанствата съ земля надъ 100 дек. не прибѣгватъ до услугитѣ на земеделската кредитна кооперация. Като по-жизнеспособни, тѣ могатъ по-лесно да задоволяватъ нуждата си отъ кредити отъ други мѣста. Тѣ иматъ възможность да изчакватъ подобренията въ ценитѣ на земедел. произведения, защото у тѣхъ нуждата не хлону така настойчиво, както при по-дребнитѣ земеделски стопани. Тукъ наблюдаваме обратно на констатираното при най-дребнитѣ стопанства явление. Тукъ отъ едритѣ стопанства има едно излѣчване на по-дребнитѣ. Тъкмо тѣзи по-дребни стопанства (срѣденъ размѣръ 446.7 дек. срещу 510.7 въ народното стопанство) дирятъ кооперацията.

Ние трѣбва да спремъ нашето внимание и върху групата работници. Тукъ става дума за лица, които иматъ своето мѣстожителство въ селата. Споредъ преброяването въ 1934 год. активното население въ селата възлиза на 2,854,403. Отъ тѣхъ 222,933 души, или 7.8% сж работници.

Като съпоставимъ този процентъ съ участието на работниците въ членския съставъ на земеделскитѣ кредитни кооперации (2.1%) виждаме, че склонността къмъ коопериране у работниците отъ селата е слаба. Тѣ достигатъ едва 27% отъ следващото имъ се участие споредъ тѣхния брой. Това е още едно указание за това, че най-слабитѣ стопански съществувания неохотно прибѣгватъ до услугитѣ на земед. кред. кооперации.

Съвсемъ друго е положението съ чиновницитѣ. Отъ активното население тѣ представляватъ 1.3%, или по абсолютенъ брой 38,487, а въ зем. кред. кооперации сж представени съ 6.9% — 10.826. Значи тѣ сж кооперирани 5.3 пѣти по-много отъ срѣдната организираностъ на активното селско население.

Съ другитѣ професионални групи не ще се занимаваме, защото тѣ сж по-малобройни и безъ голѣмо значение. Ето още нѣкои данни за общата членска маса. Отъ всичко 159,549 кооператори, 6,496 сж жени т. е. женитѣ участвуватъ въ членската маса съ 4.1%. По грамотностъ, кооператоритѣ се разпредѣлятъ така: 148.420 или 93.1% грамотни и останалитѣ неграмотни — 6.9%.

Сега да насочимъ нашето внимание върху въпроса, какъ сж представени различнитѣ обществени групи въ управителнитѣ и контролни съвети. Ще оставимъ да говорятъ пакъ числата.

Таблица за участието на различнитѣ професионални групи въ упр. съвети и контр. комисии и за използвания кредитъ

№	Професия	участие въ упр. и контр. съвети		Използ. кредити	
		Брой	%	Сума	%
1	Земеделци . . .	8.829	71.8	290.046.091	71.8
2	Занаятчи . . .	280	2.4	10.902.007	3.1
3	Търговци . . .	53	0.5	3.529.629	0.8
4	Чиновници . . .	2.032	17.2	24.332.166	6.8
5	Работници . . .	126	1.—	4.732.368	1.1
6	Своб. професии .	225	2.—	1.208.188	0.3
7	Други . . .	236	2.1	69.177.163	17.1
	Всичко . .	11.811	100.—	403.927.612	100.—

рации набиратъ масата отъ своитѣ членове измежду неучи хора и естествено е да се потърсятъ или наложатъ за ръководители по-буднитѣ и интелигентни членове, а именно чиновницитѣ. Тукъ, на първо мѣсто, стои селскиятъ учителъ. И не безъ основание се твърди че народниятъ, учителъ е създателъ на земед. кред. кооперация. А нали и първата кооперация бѣше основана отъ училищния инспекторъ Тодоръ Йончевъ, подпомогнатъ отъ учителя и писателя Т. Г. Влайковъ.

Участието на учителитѣ и другитѣ чиновници въ управителнитѣ и контролни съвети на земед. кред. кооперации е продиктувано отъ съзнанието за общественъ и човѣшки дългъ. Тукъ липсва, или е съ слабо значение, мотивътъ за материалната облага. Въ това се убеждаваме отъ факта, че макаръ чиновницитѣ да сж едни отъ първитѣ ръководители на кооперациитѣ, тѣхното участие въ използването на кредити е само 5.8%, т. е. по-слабо отъ участието въ членския съставъ — 6.9%.

Прави впечатление високиятъ процентъ на чиновницитѣ. Този фактъ — голѣмото участие на чиновници въ управителнитѣ и контролни съвети — се обяснява съ обстоятелството, че земеделскитѣ кредитни коопе-

Ние вече трѣбва да приключимъ съ изследването на този видъ кооперации. Необходимо е да се посочи, че отъ всичко 498,687 земеделски стопанства въ районитѣ на изучаванитѣ кооперативни организации кооперирани сѣ, както вече споменахме, 147,871 или 29.7 %.

Споредъ насъ, причинитѣ, които обуславятъ оставането на болшинството отъ земеделскитѣ стопани вънъ отъ земеделскитѣ кредитни кооперации, сѣ следнитѣ:

1. Земеделската кредитна кооперация се явява не много пригодна да служи на най-дребнитѣ земеделски стопани (до 20 дек.), а тази категория по брой надминава 27 % отъ всички земеделски стопани.

2. Нашето земедѣлие не се е освободило напълно отъ натуралния си характеръ. То не е обхванато изцѣло въ стоковия обмѣнъ. Докато въ другитѣ клонове на народното стопанство капиталистична стопанска система окончателно се е установила, въ земеделското стопанство господствува още мотивътъ за препитанието.

3. Земеделското население е недостатъчно просвѣтено, за да разбере, доколко кооперативната организация му носи изгоди. Указание за вѣрността на товѣ наше твърдение намираме въ следния фактъ. Процентътъ на грамотното активно мъжко земеделско население (въ 1934 г.) е 75.6 %, а съответниятъ процентъ на коопериранитѣ земеделци е 94.3 %.

Тукъ трѣбва да се има предвидъ, че въ активното мъжко земеделско население влизатъ лица непълнолѣтни (младежи) за които може да се приеме, безъ всѣкакъвъ рискъ да се сбърка, че грамотността е по-висока. Следователно, всрѣдъ пълнолѣтнитѣ мъже-земеделци грамотността е по-низка отъ 75.6 %.

Този фактъ красноречиво говори, че побуднитѣ земеделци по-лесно възприематъ идеята за коопериране.

4. Липсата на подготвенъ ръководенъ персоналъ, който да постави организацията на съответната висота — въ съгласие съ изискванията на науката за предприятието. Тамъ, където на ръководнитѣ мѣста сѣ заставали интелигентни лица, кооперативнитѣ сдружения сѣ показвали добри резултати въ тѣхната народополесна дейность.

III. СОЦИАЛЕНЪ СЪСТАВЪ НА ПОПУЛЯРНИТѢ БАНКИ

Първата популярна банка въ България е основана въ София въ 1903 г. До войнитѣ броятъ на популярнитѣ банки е твърде малъкъ (16 въ 1910 г.) Въ следвоенния периодъ тѣхниятъ брой почва да расте и въ 1937 г. имаме 307 популярни банки съ 218,819 членове.

№	По професия	Ч л е н о в е	
		Брой	%
1	Земеделци	51.191	23.4
2	Занаятчи и индустр. .	41.612	19.—
3	Търговци	30.405	13.9
4	Чинovníци	46.846	21.4
5	Работници	11.542	5.3
6	Своб. професии	7.610	3.5
7	Други	29.613	13.5
	Всичко . .	218.819	100.—

Следната таблица ни дава представа за разпределение-то на членоветѣ по професия:

На първо мѣсто, по участие, стоятъ земеделцитѣ съ 23.4 %, следватъ по редъ чинovníцитѣ съ 21.4 %, занаятчиитѣ и индустриалцитѣ съ 19 %, търговци съ 13.9 %, работници съ 5.3 % и т. н. Веднага трѣбва да съобщимъ, че процентитѣ се значително промѣнятъ въ зависимостъ отъ

това къде се намиратъ популярнитѣ банки — въ градоветѣ или въ селата. Понеже въ коопер. годишникъ на Б. з. к. банка такова групиране не е направено, ще си послужимъ съ даннитѣ, които ни дава Г. П. Минчевъ. (Сп. Кооп. дѣло год. 12) Ето:

Таблица за членския съставъ на популярнитѣ банки презъ 1937 год.

№	Професия	Гр. поп. банки		Селски поп. банки	
		Членове	‰	Членове	‰
1	Земедѣлци . .	20.668	16.1	23.229	47.—
2	Занаятчи . .	26.368	20.3	7.576	15.3
3	Търговци . .	18.694	14.5	4 565	9.2
4	Чиновници . .	29.034	22.6	6.110	12.2
5	Работници . .	7.057	5.4	3.238	6.1
6	Своб. проф. . .	5.551	4.4	—	—
7	Други	20.865	16.7	4.507	10.2
	Всичко . .	128.237	100.—	49.225	100.—

където относителното тегло на земеделцитѣ се намалява (безъ, обаче, да слиза подъ 50‰, защото въ такъвъ случай селото ще бжде обявено за градъ).

2. Популярнитѣ банки, доколкото оставатъ само съ банкова дейностъ — кредитъ, влогова служба и др. — не могатъ да се явятъ въ подкрепа на земеделцитѣ, които се стремятъ да организиратъ своитѣ пазарни прояви — продажба на земеделски произведения, покупки на стоки за нуждитѣ на домакинството и др.

Ние нѣмаме данни за броя на занаятчиитѣ въ градоветѣ и въ селата отдѣлно. А сѣщо такива сведения нѣмаме и за другитѣ професии и затова нашата работа се затруднява. Преброяването въ 1936 г. на самостоятелнитѣ занаятчи не ни дава броя на всички лица, които изкарватъ прехраната си отъ „занаятъ“, но все пакъ, като вземемъ всички лица, заети въ занаяти и индустрия (1934 год.) за градове и села получаваме, че тѣ сж 8‰ отъ цѣлото активно население. Като имаме предвидъ, че този процентъ трѣбва да се намали за селата, отъ една страна, и отъ друга съ теглото на лица, заети въ индустрията (индустриалци) можемъ да приемемъ, безъ опасностъ за голѣма грѣшка, че занаятчиитѣ въ селата сж около 4‰. Сжщиятъ процентъ се получава и по косвенъ пътъ: като вземемъ самостоятелнитѣ селски занаятчи, споредъ преброяването въ 1936 год., и броятъ имъ умножимъ на 3 (априорно приемаме, че на всѣки самостоятеленъ селски занаятчия се падатъ двама души помощници) $37,666 \times 3 = 112,998$ отъ 2,854,403 — 4‰.

Съпоставимъ ли получения процентъ съ съответния въ сел. популярни банки — 15.3‰ — виждаме, че занаятчиитѣ участвуватъ съ три пѣти повече отъ следващото имъ се мѣсто спо, едъ тѣхния брой.

За търговцитѣ полуваме 9.2‰ участие въ разглежданитѣ кооп. организации. Нека приемемъ, че въ тѣзи села търговцитѣ сж по процентъ малко повече, отколкото въ цѣлото активно население (142 самостоятелни търговци), а именно 2‰. И тукъ личи голѣмата склонностъ къмъ прибѣгване до услугитѣ на селската популярна банка.

Да разгледаме най-напредъ селскитѣ популярни банки. Относителното тегло на земеделцитѣ - кооператори тукъ вече е значително намалено — тѣхното участие слиза на 47‰. Това намаление се обяснява съ следнитѣ две причини:

1. Селскитѣ популярни банки сж въ села по-голѣми,

Положението съ чиновниците е сжщото. Отъ активното селско население тѣ съставляватъ 1.30%, а въ селскитѣ популярни банки взематъ участие съ 12.2%.

Съвсемъ инѣкъ стои работата съ групата работници. Въ активното селско население тѣ иматъ 7.8%, а въ сел. поп. банки 6.7%. Това нежелание на работниците да членуватъ въ тѣзи кооп. организации се обяснява съ причинитѣ, валидни и за нечленуването на градскитѣ работници въ градскитѣ популярни банки.

Сега да анализираме членския съставъ на градскитѣ популярни банки. Съпоставяне на съответнитѣ проценти на групитѣ активно население и участието имъ въ град. поп. банки не можемъ да направимъ, поради липса на съответнитѣ статистични данни. Но все пакъ за нѣкои групи това е възможно. Ето: активното население въ градоветѣ презъ 1934 год. възлиза на 578,000 души. Сравнимъ ли тази цифра съ процента на работниците въ градскитѣ популярни банки (който е 5.4%) веднага се убеждаваме, че градскитѣ работници не сж представени въ членската маса на град. поп. банка съ следващото имъ се тегло (процентъ). Защо това е така? Трудно е да обвинимъ работниците съ липса на съзнание. Причината е на друго мѣсто. Популярнитѣ банки не сж организации на най-беднитѣ. Тѣ раздаватъ предимно кредити за стопанска дейность, а работниците не се нуждаятъ отъ такива. И ако, все пакъ, една частъ отъ работниците членува въ град. поп. банки то е, защото тѣ развиватъ и търговска дейность (потрѣбителни магазини и др.)

Другитѣ групи сж представени 2-3 пѣти повече отъ следващото имъ се относително участие. Напр. търговцитѣ сж представени въ град. поп. банки съ 14.5%. А какъвъ е тѣхниятъ процентъ въ активното градско население? Точни данни нѣмаме, но той не е по-високъ отъ 4%. (За София самостоятелни търговци имаме: 7.3% отъ всичкото активно население). Така е и съ чиновниците. Отъ активното градско население тѣ взематъ 11.3%, а въ поп. банки точно два пѣти толкова — 22.6%.

Ако нашиятъ разборъ засѣгне членската маса на всички популярни банки (градски и селски), то направенитѣ заключения не ще претърпятъ ежществени поправки. Да посочимъ на какво се базира нашата вѣра.

Ако вземемъ даннитѣ за нашитѣ 307 поп. банки съ 218,000 членове и направимъ изчисление за размѣра на използвания кредитъ отъ различнитѣ групи получаваме следния резултатъ:

№	Профес. групи	Участие въ чл. съставъ	Използувани кредити		
		%	хил. лв	%	ср. разм.
1	Земедѣлци . . .	23.4	247.177	12.9	6.663
2	Занаятчи . . .	19.—	441.164	23.1	13.453
3	Търговци . . .	13.9	509.951	26.3	21.530
4	Чиновници . . .	21.4	289.144	15.1	8.230
5	Работници . . .	5.3	45.170	2.3	5.320
6	Своб. професии .	3.5	124.894	6.5	21.000
7	Други . . .	13.5	253.737	13.8	—
	Всичко . .	100.—	1.911.237	100.—	—

Какво ни показва тази таблица? Не е трудно да се отговори. Групата земедѣлци въ членския съставъ участвува съ 23.5%, а използва 12.9% отъ всичкитѣ раздадени заеми, или кржгло $\frac{1}{2}$ отъ следващата ѝ се сума съразмѣрно на броя. Не по-добро е по-

ложението на работниците. Отъ членоветъ тѣ съставляватъ 5.3%, а сж получили 2.3% отъ раздаденитъ кредити. Естествено е тогава да не сжществува въ тѣзи групи склонностъ за постъпване въ поп. банки. Защото, както казва нашиятъ старъ писателъ-кооператоръ Т. Г. Влайковъ, „Очакването, че ще се получатъ известни стопански изгоди отъ кооперацията — това е на първо мѣсто подбудата, която кара отдѣлнитъ лица да станатъ членове на кооперацията; и после, получаването на такава изгода е главното, което ги задържа да останатъ въ кооперацията“ (Съч. т. VI стр. 345). Тъкмо това се потвърждава отъ групата на търговцитъ и свободнитъ професии. Първата отъ тѣхъ въ чл. съставъ участвува съ 13.9%, а използва два пжти толкова заеми, а именно 26.3%. Лесно обяснимо е тогава защо нашитъ търговци сж носители на високо „кооперативно съзнание“ и защо сж по-склонни къмъ коопериране въ популярнитъ банки. Сжщото положение иматъ и свободнитъ професии.

Между тѣзи две противоположности (работници, отъ една страна, и търговци и свободни професии, отъ друга) стоятъ чиновницитъ съ участие въ чл. маса съ 21.4% на 15.1% използвани кредити и занаятчиитъ съ съответни проценти 19% на 23.1%. За да засилимъ нашето твърдение, ще дадемъ и срѣдния размѣръ на използванитъ кредити — вижъ горната таблица.

Тукъ ясно личи, че по-слабо кредитиранитъ сж и по-слабо склонни къмъ коопериране въ поп. банки: — работници (ср. размѣръ на кредита 5.310 лв.) и земедѣлци (6.663 лв.) Обратно: силното кредитиране на търговци (ср. размѣръ на кредита 21.530 лв.) и свободни професии (21.000 лв.) докарва и тѣхната по-висока организираностъ въ популярнитъ банки.

Очевидно е, че равенството, което прокламира кооперативната идея, на практика не е приложено. Стопански по-силнитъ взематъ надмощие и насочватъ дейността на организацията така, както диктуватъ тѣхнитъ интереси. Това се илюстрира и отъ участието на различнитъ професионални групи въ управ. и контр. съвети на популярнитъ банки

Ние се отказваме да правимъ много разсждения, защото числата говорятъ красноречиво. Не е излишно, обаче, да се посочи паралела, който сжществува между двойното участие въ управ. и контр. съвети и двойното използване на кредити (при търговци и своб. професии) и $\frac{1}{2}$ представителство въ упр. тѣла и $\frac{1}{2}$ използвани кредити (работници и земедѣлци).

№	Проф. групи	Участие въ упр. и контр. съвети		% отъ членоветъ
		Брой	%	
1	Земедѣлци . . .	520	15.2	23.4
2	Занаятчи . . .	740	21.6	19.—
3	Търговци . . .	950	27.7	13.9
4	Чиновници . . .	735	21.4	21.4
4	Работници . . .	48	1.1	5.3
6	Своб. професии .	212	6.2	3.5
7	Други	225	6.8	13.5
	Всичко . .	3.430	100.—	100.—

Този фактъ говори, че стопански по-силнитъ (отъ тѣзи, които членуватъ въ поп. банки) иматъ ръководството въ свои ръце. Тѣ извличатъ и най-голѣми изгоди отъ тѣхъ.

Вече направихме нѣкои изводи въ процеса на извършване на нашия анализъ. Остава да се допълнимъ.

Популярнитѣ банки се явяватъ като кооперации на относително по-силнитѣ стопански слоеве (безъ да ставатъ организации на едритѣ стопански единици). Съ това се обяснява донѣкѣде и успѣхътъ имъ. Но най-важното условие, което обуславя здравината, силата и просперитета на поп. банки е способността имъ да се приспособяватъ къмъ сжществуващитѣ начини на стопанисване, а именно:

1. Попу ярнитѣ банки сж организирани по типа на капиталистическиѣ кредитни институти. Главниятъ имъ стимулъ, наистина, не е печалбата за самата кооперация. Но тя е нѣщо сжществено, важно. Постигнатата, тя се разпредѣля сѣразмѣрно дѣловия капиталъ. Въ ръководството капиталистичнитѣ елементи — търговцитѣ сж относително силно представени. А следствие на това

2. Една голѣма частъ отъ срѣдствата на популярнитѣ банки, повече отъ 25%, отиватъ у лица капиталисти (търговци), които въ своята стопанска дейностъ иматъ за стимулъ и ръководство печалбата. Това сж сжщитѣ лица посрѣдници, противъ които кооперативната идея възстава и иска да ги елеминира отъ стопански животъ.

Проникването на капиталистичнитѣ тенденции въ поп. банки не е случайно. Понеже тѣ се развиватъ въ единъ стопански порядъкъ, кждето господствува капитализма, то и тѣ, малко или много, добиватъ такъвъ обликъ. Да приведемъ и чужди мнения.

1. Проф. Ст. Чолаковъ казва: „Но кооперацията не може да бжде откъсната отъ господстващата срѣда, тъкмо защото всички явления сж взаимно свързани и защото не може да се блѣнува за нѣкакви кооперативни републики-оазиси, особено въ днешния стопански порядъкъ. За да може да се проявява, тя трѣбва да се приспособи къмъ още господстващитѣ форми на стопанския животъ, въ смисълъ, че се вижда принудена да стане масова организация (за да придобие сила за оказване влияние), да борави съ капитали, защото сж необходимъ факторъ и на трето мѣсто да борави съ печалби, но не заради тѣхъ, а за да стабилизира позицията си за по-нататѣшна борба до тържеството на своитѣ стопански и нравствени принципи“ (Сп. Економистъ год. II кн. II).

2. Котузовъ твърди: „Кооперацията не може да измѣни народното стопанство и системата на общественитѣ отношения вжтре, въ която се развива. Напротивъ, тя сама се е срастнала въ тази система, развива се въ нея и оказва на нея само нѣкакво малко влияние, при което повече се подхвърля на влияние отъ колкото нему оказва“.

3. Въ изложението на Върхов. съветъ по доклада на анкетата на О. Н. върху българското кооперативно дѣло се казва: „Добре известно е, че кооперативната организация използва всички методи и преимущества на капиталистическо действие, за да бжде въ състояние да се състезава, по възможностъ, съ разни срѣдства съ своя противникъ“ (Кооп. анкета на О. Н.).

И ние твърдимъ: Колкото по-голѣмо е приспособлението на кооперацията къмъ господстващитѣ начини на стопански прояви, толкова и тѣхниятъ успѣхъ е по-гарантиранъ.

Нѣкой ще пита: съвмѣстима ли е съ кооперативната идея практиката на популярнитѣ банки да кредитиратъ хора, които въ своята

дейност се ръководят от капиталистични стремежи (печалба)? На този въпрос ще оставим да говори основателят, бащата на популярните банки — Шуце Делич. Той казва: „Ние никакъ не се отнасяме враждебно към превръщането на сдружението (поп. банка З. В.) въ А. Д. Напротив, това превръщане представлява триумф за нашето дѣло... членоветъ получаватъ тогава възможност, поради придобиване на капиталъ, да станатъ другари капиталисти“ (цит. по д-ръ Ж. Алшихъ стр. 103 Соц. и к сжщност на кооп.).

А. Кутузовъ сочи, че кооп. организация не поглъща индивидуалните стопанства на кооператоритъ, а ги подпомага. Ето неговитъ думи: „Ние трѣбва да кажемъ, че въ своята организационна форма кооп. движение въобще трѣбва да се разглежда като служебенъ апаратъ на участващото въ кооперацията население (очерки по теории и кооперации — стр. 21).

Значи кооперацията не е противъ частната собственост. Следователно, кредитирането на частното стопанство отъ кооп. организации се явява напълно съвмѣстимо съ основните принципи на кооперативната идея.

IV. СОЦИАЛЕНЪ СЪСТАВЪ НА ПОТРѢБИТЕЛНИТЕ КООПЕРАЦИИ.

Първата потрѣбителна кооперация въ България е основана въ София въ 1903 год. Въ края на 1937 год. имаме 165 потрѣбителни кооперации съ 81.745 членове. Ние ще работимъ съ даннитъ на 61 потр. кооперации — членове на Кооп. централа „Напредъ“, които обединяватъ въ 1937 год. 72.083 членове. Отъ тяхъ 10.869 или 14% сж жени. Най-голъмо е участието на женитъ въ потр. кооперации. Въ поп. банки той е 10.1% (22.176 отъ 228.819), а въ зем. кооперации, както вече споменахме, само 4.1%.

Да пристѣпимъ къмъ разглеждане социалния съставъ на горните 61 потр. кооперации. Споредъ кооп. годишникъ на Б. з. к. банка по

№	Професия	Брой	%
1	Работници и чинов. въ ч. предприятия	15.454	21.4
2	Държавни и общин. чиновници	12.912	18.—
3	Самостоятел. занаятчий и търговци	14.827	20.6
4	Земедѣлци	12.226	16.9
5	Свободни професии	3.870	5.4
6	Други	12.794	17.7
	Всичко	72.083	100.—

професии членоветъ се класиратъ: (Вж. таблицата въ лѣво)

За наше съжаление, професитъ не сж дадени отдѣлно и нашата работа идва до заплетеностъ. Но да се опитаме да излеземъ отъ това положение. Цитираниятъ вече авторъ, Г. П. Минчевъ, като работи съ членоветъ на всички потр. кооперации — 89.436 души ни дава следното разпредѣление:

Трѣбва да съобщимъ, че посоченитъ проценти не сж точно изчислени. Наложил се да се направи ново пресмѣтане, при което се получиха посоченитъ въ графа четвърта про-

№	Професия	Брой	% по Г. П. М.	% по З. В.	Д. Ст. 1936 г.
1	Чиновници	19.321	23.3	21.7	22.9
2	Работници	15.639	18.—	18.4	18.5
3	Земедѣлци	13.678	16.5	15.3	16.2
4	Занаятчий	10.175	12.2	11.4	12.1
5	Търговци	6.330	7.6	7.1	7.5
6	Други	24.293	22.4	27.1	22.8
	Всичко	89.436	100.—	100.—	100.—

центи. Понеже полученитѣ резултати сѣ почти такива, каквито ни ги дава Дирекцията на статистиката — кооп. статистика 1936 год., посочени въ графа 6 на горната таблица, ние приемаме за вѣрни даннитѣ на Г. П. Минчевъ и ще си послужимъ съ тѣхъ, защото сѣ различени, макаръ че не знаемъ по какъвъ начинъ сѣ получили тѣзи сведения (въ Статист. годишникъ нѣма такива данни). Следъ като приехме за вѣрни даннитѣ на Г. П. Минчевъ, да се опитае да направимъ анализъ на членския съставъ. Още отъ пръвъ погледъ се вижда, че тукъ структурата на членския съставъ не е нито като този на зем. кооперации, нито като въ поп. банки. Чиновницитѣ запазватъ почти сжщия дѣлъ — 21.7%, както въ поп. банка — 21.7%. Занаятчиитѣ участвуватъ съ 15.3% (по-малко отъ това въ поп. банки — 19%). Участието на търговцитѣ е сведено до 7.1% (наполовина отъ това въ поп. банки 13.9%). И въпрѣки това намаление броя на търговцитѣ все пакъ тѣхното участие е относително високо, като се има предвидъ, че въ активното гр. население тѣ сѣ представени съ около 4%, още повече, че потр. кооперация цели премахването тъкмо на тази категория хора (посрѣдницитѣ). Обяснение за този фактъ трѣбва да търсимъ въ предположението, че тѣзи търговци сѣ отъ такива браншове на търговията, които не сѣ завладяни отъ потр. кооперация. Най-сетне, ние трѣбва да констатираме, че въ потр. кооперации участието на работницитѣ е значително засилено — то достига 18.4%. Макаръ че това участие е далечъ отъ следващото се, съразмѣрно броя на цѣлото работничество, все пакъ то ни показва, че, потрѣбителната кооперация е много по-пригодена да служи на работницитѣ, отколкото другитѣ два вида кооперации. Причината лежи главно въ това, че потрѣбителната кооперация раздава печалбитѣ пропорционално на консумацията. На дѣловия капиталъ се дава много малкъ дѣлъ. Така презъ 1937 год. е раздаденъ дивидендъ

върху консумация . . . 2.334.322 лв.

„ дѣловетѣ . . . 506.938 лв.

Но и въ тѣзи наречени работнически кооперации има нѣщо нередно. Да употрѣбимъ думитѣ на Шекспировия герой: „Има нѣщо гнило въ Дания“. Има нѣщо, което пречи за организирането на болшинството отъ работницитѣ. Кжде да потърсимъ причината? Споредъ насъ, две сѣ главнитѣ причини, които обуславятъ това положение на нѣщата:

1. Макаръ че потр. кооперация се явява като най-пригодна за организиране на работницитѣ (въ сравнение съ другитѣ видове кооперации), все пакъ най-беднитѣ работници не могатъ да станатъ кооператори. Тѣ, които нѣматъ възможность да посрѣщатъ неотложнитѣ си всѣкидневни нужди не могатъ да плащатъ и дѣлове. Явно е, че кооперацията не може да служи на най-беднитѣ слоеве на обществото. За подпомагане на тѣзи социални групи сѣ необходими и други срѣдства.

2. Втората причина е отъ мѣстени произходъ. Тя се състои въ това, че работницитѣ не намиратъ въ нашитѣ потр. кооперации съответно представителство въ управ. съвети на сдруженията. За да не бждемъ голословни ще дадемъ една таблица на участието на различнитѣ професионални групи въ управит. и контролни съвети на потребителнитѣ кооперации: (Гледай таблицата на стр. 313).

Втората причина ние смѣтаме за по-важна и тукъ трѣбва да се потърси Гордевия възелъ. Какъ да си обяснимъ това положение, че въ

61 потр. кооперации, които носят името работнически и въ които членуватъ 12.600 работника или 18.4% да има само 3 (словомъ трима) души избраници, което представлява едва 0.7% или 26 пжти по-малко отъ

№	Професии	Брой	%	уч. въ чл. маса
1	Чиновници	140	31.3	21.7
2	Занаятчий	71	15.7	11.4
3	Земедѣлци	33	7.3	15.3
4	Търговци	49	11.—	7.1
5	Работници	3	0.7	18.4
6	Свободни професии . .	66	15.2	5.4
7	Други	84	18.8	20.7
	Всичко . .	448.—	100.—	100.—

следващото имъ се, пропорционално на членоветѣ, участие? Ние намираме обяснението въ нарушаването на основния коопер. принципъ за равенство въ правата: демократично управление. Едно сравнение съ участието на работниците въ потребителнитѣ кооперации на други държави ще ни посочи че

наистина работническото у насъ е слабо застъпено въ потр. кооперации. Споредъ Д-ръ Ил. Палазовъ, работниците взематъ отъ членската маса на потр. кооперации въ Финландия 64%, въ Летония 40.4%, въ Швеция — 54.3%. (Теор. и практ. на кооп., стр. 193). А тѣзи страни, по стопанска структура, не се различаватъ много отъ България. Изискването на чл. 26 отъ тип. уставъ на потр. кооперации „Напредъ“ т. „б“ гласи: всѣки членъ да запише и внесе наведнажъ или на части 10 задълж. дѣла (1000 лв.) съпоставено съ чл. 56 на сѣщия уставъ, който гласи: „Могатъ да бждатъ избрани за членове на управ. съветъ само членове на сдружението, които сж внесли напълно задължителния дѣловъ капиталъ“ хѣрля обилна сѣтлина по това аномално състояние (почти никакво представяне на работниците въ управ. тѣла на потр. кооперации).

Безъ да се впускаме въ потребенъ анализъ, ние ще преминемъ къмъ нашето

V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

Отъ направеното изложение е видно, че не може да се говори за кооперацията като институтъ, който е еднакво пригоденъ да служи на всички обществени слоеве. Туганъ Барановски казва: „Вратитѣ на кооперацията сж отворени за всички, но не всички влизатъ въ нея“ (Социал. основи на кооперацията стр. 186).

Отъ друга страна, кооперацията не може да се третира като нѣщо цѣло въ всичкитѣ ѣ видове. Ние установихме, че въ различнитѣ видове кооп. сдружения сж организирани и различни обществени слоеве. Популярнитѣ банки напр. обединяватъ значителенъ брой лица, носители на стремежъ къмъ печалби, а отъ тамъ идва и убеждението у нѣкои срѣди, че поп. банки не сж кооперативни организации.

Земедѣлскитѣ кред. кооперации сж подържани най-вече отъ земедѣлци отъ срѣдна ржка. Но въ тѣхъ владѣе мотивътъ за припитанието.

И най-сетне, потр. кооперации. Въ тѣхъ постъпватъ хора отъ различни обществени слоеве, но личи, че отъ всички кооперативни организации за работниците, тѣ се явяватъ като най-удобни. Ние посочихме, че участието на работниците е най-високо въ потр. кооперации (18.4%), а относително най-слабо въ поп. банки. Какъвъ изводъ можемъ да направимъ отъ това? Той е следниятъ:

Кооперацията е такава, каквито сж нейнитѣ членове. Да си послужимъ съ думитѣ на Емеляновъ: „Социалната срѣда на кооперативната организация се явява като безпоренъ указателъ заистинската кооперативна природа на дадено кооперативно обединение“. И тъкмо за това на кооп. дѣло (Теор. и практ.) липсва единство. Социалното различие на членския съставъ удря печать върху целитѣ на здружението и опредѣля дейността му. Често пжти целитѣ на различнитѣ кооперации сж съвършено противоречиви, изразяващи противоположнитѣ интереси на социалнитѣ групи, членуващи въ тѣхъ. Добре известно е, че тежненията, стремежитѣ, идеалитѣ и поведението на всѣки човѣкъ се опредѣлятъ отъ неговото социалъ-економическо положение. А щомъ това е така, ние трѣбва да направимъ съответното заключение, а именно: Въ едно деференцирано общество, въ общество, кждето има различни слоеве (класи), не можемъ да очакваме единство въ коопер. теория и практика. Следователно, утопично е да говоримъ и за една кооперативна стопанска система. Ние приемаме, че кооперацията може да бжде единъ подготвителенъ, преходенъ етапъ, но не намираме достатъчно доказателства за преписваната ѝ, отъ нѣкои срѣди, роля на месия (спасителъ) и пенкелеръ (лѣкарство за всички болести). Изхождайки отъ тѣзи положения, ние лесно можемъ да направимъ съответното заключение и за нашитѣ кооперации.

САМОФИНАНСИРАНЕ НА ИНДУСТРИЯТА

отъ

Д-ръ Н. МЖДРОВЪ

Подъ самофинансиране се разбира финансиране на предприятията съ собствени срѣдства, т. е. създаване капитали отъ собствени парични източници, финансиране за смѣтка на полученитѣ печалби¹⁾. На самофинансирането сж присжщи следнитѣ признаци: чиститѣ доходи на отдѣлното предприятие биватъ наскоро следъ реализирането имъ, отчасти или напълно, използвани въ последното, съ цель да се подпомогне подобриенето или разшириенето му; на тѣзи доходи не се дава, по този начинъ, възможность да се изразятъ въ края на годината въ приходъ, съ който собственикътъ на предприятието би могълъ да разполага за посрѣщане на частнитѣ си плащания. Чрезъ самофинансирането се допринася, преди всичко, за по-доброто обзавеждане на предприятието въ техническо отношение по пжтя на придобиването нови срѣдства за производството и се подобрява положението на сжщото въ финансово отношение.

Самофинансирането е добило широко разпространение въ Англия още преди Свѣтовната война, следъ което този начинъ на финансиране се практикува въ тази страна още по-често порди факта, че срѣднитѣ съсловия не бѣха повече въ състояние да оставятъ на разположение на индустрията и търговията нови капитали въ значителни количества при посрѣдничеството на кредитнитѣ институти, както преди

¹⁾ Professor Dr. Willi Prion : „Selbstfinanzierung der Unternehmungen“, Berlin 1931, S. 2.

голѣмата война. Въ Съединенитѣ щати се сочатѣ постиженията на Хенри Фордѣ въ областѣта на самофинансирането като примѣръ. Постигнатото отъ Фордѣ въ това отношение се дължи, преди всичко, на печалби на заводитѣ му, които още наскоро следъ Свѣтовната война сѣ достигали често до шестъ милиарда лева годишно. За да добиемъ представа за размѣритѣ, които самофинансирането е вече взело въ Съединенитѣ щати и Великобритания, достатъчно е да изтъкнемъ, че презъ годинитѣ 1925-1928 въ тѣзи страни около 40% отъ спестяванията сѣ били получени по пътя на самофинансирането на акционернитѣ дружества¹).

Самофинансирането доби по-широко разпространение въ Германия презъ годинитѣ на висока конюнктура (1926-1928). Много предприятия получаваха тогава значителни печалби, но дивидендитѣ не се повишиха²). На отправенитѣ имъ запитвания по този случай, ръководителитѣ на акционернитѣ дружества заявяваха, че частъ отъ годишнитѣ печалби се отдѣлятъ за възстановяване загубенитѣ презъ инфлационнитѣ години резерви, за изплащането на полученитѣ при тежки условия заеми, за улесняване сливанията между отдѣлнитѣ предприятия, за повишаване стопанското ниво на предприятията и за обзавеждане фабричитѣ въ съгласие съ последната дума на техниката. Не ще и съмнение, че съвсемъ не всички предприятия и клонове на индустрията можеха да приложатъ на практика самофинансирането, понеже не всички разполагаха съ необходимитѣ суми, тъй като по-скромнитѣ печалби не имъ позволяваха това.

Самофинансирането доби въ Германия, следъ голѣмата война, по-широко разпространение поради голѣмитѣ трудности, съ които бѣ съпроводено получаването на кредити отъ страна на банковитѣ институти (срѣдствата на които бѣха силно намалени презъ време на инфлацията) и поради липсата на капитали изобщо. Високитѣ лихви на банковитѣ кредити ((1924 г. — 18%; 1925 г. — 14%; 1926 г. — 9% и 1927 г. — 10%) допринесоха твърде много за намаляване желанието на частното стопанство да получава кредитъ отъ банковитѣ институти. Високото облагане въ Германия на онази частъ отъ чистата печалба на акционернитѣ дружества, която е предназначена за плащане дивиденди, принуждава много предприятия да създаватъ значителни скрити резерви, т. е. да трѣгнатъ по пътя на самофинансирането. Ръководителитѣ на предприятията избѣгваха да раздаватъ голѣми дивиденди и поради опасността отъ искане на повишаване надницитѣ отъ страна на работницитѣ. Много отъ индустриалнитѣ предприятия преминаха къмъ самофинансирането, понеже ръководителитѣ имъ виждаха въ него едно срѣдство за намаляване производственитѣ разноски и върваха, че чрезъ сѣщото ще могатъ да спестяватъ лихвитѣ, които би трѣбвало да платятъ на банковитѣ институти срещу отпуснатитѣ кредити.

Повишението на лихвата (1924-1928 г.) измѣни много основитѣ, на които почиваше финансирането на индустрията и търговията въ Гер-

¹) Prof. J. M. Keynes: „Vom Gelde“, München 1932, S. 454.

²) Този фактъ показва, че паралелно съ разпространението на самофинансирането, дивидендитѣ преставатъ да даватъ вѣрна представа за действителното финансово положение на акционернитѣ дружества, понеже значителна частъ отъ реализиранитѣ годишни печалби не се раздаватъ на акционеритѣ, а оставатъ въ предприятията, за да покриватъ кредитнитѣ имъ нужди.

мания преди Съвтовната война. То допринесе много за понижаване чиститѣ печалби на предприятията презъ непосредствено последвалитѣ години. То стана източникъ на загуби за предприятията, вследствие отдѣляне значителна частъ отъ изработената, отъ собственитѣ срѣдства на предприятията, рента за изплащане свѣрхпечалба на вложенитѣ въ предприятията банкови срѣдства. По този начинъ, банковитѣ кредити, вмѣсто да служатъ за повишаване рентабилитета на собственитѣ срѣдства на предприятията, почнаха да свеждатъ този смѣция до незначителни размѣри, вследствие присвояването на една частъ отъ него. Широкиятъ кръгове на индустрията и търговията се оплакваха често отъ високитѣ лихви на банцитѣ, които се намираха високо надъ срѣдния рентабилитетъ на предприятията, но тѣ не се решаваха да затворятъ предприятията си, понеже въ такъвъ случай и малката рента на вложенитѣ капитали ще бѣде загубена, нѣщо повече дори — тя ще бѣде замѣнена съ голѣми загуби отъ лихви на капиталитѣ и амортизация на недвижимоститѣ.

Високата лихва въ Германия (напримѣръ презъ годинитѣ 1924—1928) указва благотворно въздействие въ следнитѣ две отношения: тя направи предприятията предпазливи при инвестирането на срѣдства за технически преустройства и нововѣведения. Спестиха се, поради това, много срѣдства, които биха били вложени за осъществяването на неоправдани — нито отъ частно-стопанска, нито отъ общественно-стопанска гледна точка — рационализации. Тя застави, освенъ това, ръководителитѣ на предприятията — съ цель да намалятъ разходите по плащане лихви — да консолидиратъ по-скѣпитѣ краткосрочни заеми чрезъ сключването на по-едритѣ дългосрочни такива.

Нуждата на голѣмитѣ монополистични образувания (картели, трѣстове, концерни) отъ банкови кредити се намалява или изчезва напълно поради следнитѣ причини: паралелно съ напредването на процеса на концентрация се съкращава нуждата отъ оборотни срѣдства; 2. подобряватъ се условията, при които новообразуваното голѣмо акционерно дружество — което обединява до скоро конкурирашитѣ се отдѣлни предприятия — може да увеличи собствения си капиталъ чрезъ емисия на нови акции и 3. увеличава се годишната печалба поради отстраняването на конкуренцията и съкращаването разходите; печалбитѣ на предприятието почватъ да служатъ за източникъ на собственъ оборотенъ капиталъ.²⁾

Стремежътъ на индустрията къмъ самофинансиране е, по начало, неприятенъ на кредитнитѣ институти, понеже, поради това, се стѣснява кръга на клиентелата имъ и се ограничава влиянието имъ въ индустриалнитѣ срѣди. Желанието на голѣмитѣ, съ свѣтвна известностъ, индустриални предприятия да добиятъ пълна независимостъ, ги води често къмъ сключването на заеми и къмъ емисията на ефекти безъ да дирятъ съдействието на мѣстнитѣ банки. Едрата индустрия се стреми да разширява кръга на банцитѣ, съ които се намира въ дѣлови връз-

¹⁾ Prof. Dr Willi Priol: „Kapital und Betrieb“, Leipzig 1929. (Дългосрочнитѣ заеми сж били отъ чуждестраненъ произходъ и се получавали при сравнително изгодни условия.)

²⁾ За успѣшното прокарване на самофинансирането въ доста индустриални предприятия въ Германия е допринесло (1924—1928 г.) много и това, че тѣ сж държали въ складоветѣ си сравнително малки запаси отъ материали. Чрезъ това е било осъществено намаляние на необходимия оборотенъ капиталъ.

ки, безъ, обаче, да се свързва силно съ която и да било отъ тѣхъ. Тукъ можемъ да споменемъ за банковата политика на известния индустриалецъ Thyssen. Той се стараелъ да увеличава задълженията си къмъ нѣкои банки, за да направи ръководителитѣ имъ внимателни и отстъпчиви къмъ него въ последния моментъ, т. е., когато той е ималъ вече въ рѣшетѣ си голѣма частъ отъ срѣдствата имъ и е можелъ да наложи исканията си.

Emil Rathenau — познатиятъ майсторъ на емисионнитѣ операции и директоръ на голѣмото дружество за електрически материали A. E. G. — имаше по-друга политика къмъ кредитнитѣ институти: той бѣше, преди всичко, всѣкога кредиторъ, а не дебиторъ, на банцитѣ. Макарь че нѣмаше нито една кредитна сдѣлка, която A. E. G. не можеше сама да извърши — при условие, че Rathenau пожелаеше това, — дружеството не скъся контакта си съ банковитѣ институти. Rathenau бѣше, обаче, въ случая напълно независимъ отъ кредитнитѣ институти: тѣ му помагаша, като изпълняваха точно нарежданията му, чрезъ които той прокарваше личната си финансова политика. Той поддържаеше, освенъ това, тѣсни връзки и съ нѣколко дружества за финансиране, които принесоха, изобщо, доста голѣма полза на цѣлата индустрия за производство на електрически машини и материали.

Едрата индустрия въ Германия основа следъ Свѣтовната война нѣколко свои собствени банки или пъкъ създаде специални финансови отдѣли въ предприятията си, които бѣха натоварени съ уреждането на свързанитѣ съ финансирането на производството въпроси. Концернътъ I. G. Farben Industrie, A. G. си създаде така напр. собствена банка въ лицето на Deutsche Länderbank. Нѣкои голѣми индустриални предприятия закупили — въ стремежа си къмъ финансова независимостъ — доста голѣми количества акции отъ банковитѣ институти, които сѣ ги кредитирали въ миѣлото. Като примѣръ привеждамъ въ случая съучастието на концерна B. Michael въ Bankverein für Kredit und Handel въ Hamburg.

За да ограничатъ влиянието на кредитнитѣ институти, много индустриални предприятия въ Германия се слѣха съ други такива отъ сѣщия видъ и създадоха голѣми, добре поставени въ финансово отношение, образувания. Тѣзи сливания иматъ следнитѣ добри страни: по пѣтя на премахване конкуренцията се създава единство; производството бива продължено само отъ най-добре поставенитѣ въ техническо отношение фабрики, така че се идва до регулиране на производството и се избѣгва натрупването на много фабrikати; понижаватъ се административнитѣ разходи; подобряватъ се условията за закупуване сурови материали; облекчава се и финансирането на всѣко отдѣлно предприятие, понеже както широката публика — при емисията на ефекти — така и банцитѣ — при кредитиране — увеличаватъ интереса, а въ последствие и довѣрието си къмъ новообразуваното голѣмо предприятие.

Ако се погледне на самофинансирането отъ народостопанско гледище се констатираатъ нѣкои негови недостатѣци. То отстранява, на примѣръ, банковитѣ институти отъ изпълнението на една отъ главнитѣ имъ задачи: да се осигури на новообразуванитѣ капитали въ страната не само най-рентабилно приложение, но и да се насочатъ сѣщитѣ къмъ онѣзи именно клонове на народното стопанство, които сѣ особено

важни за същото, но изнемогватъ въ момента по липса на кредити. Чрезъ преминаването къмъ самофинансиране се идва, следователно, често до неправилно инвестиране на капиталитѣ. Въ нѣкои клонове на промишлеността се стига до свръхразвитие, докато същевременно много отъ останалитѣ такива изоставатъ значително назадъ и не могатъ да изпълнятъ общественитѣ си функции само поради недостатъчно финансиране. Констатирано е, също така, че самофинансирането лишава дребнитѣ и срѣднитѣ индустриални предприятия отъ необходимитѣ имъ кредити и ги прави, вследствие на това, нерентабилни. Голѣмитѣ предприятия прекъсватъ постепенно стопанскитѣ си връзки съ банцитѣ, вследствие пълното прокарване на самофинансирането. Тѣзи именно предприятия сѣ били досега най-добритѣ клиенти на банцитѣ и съ загубването имъ кредитнитѣ институти сѣ принудени — при кредитирането на останалитѣ по-слабо кредитоспособни предприятия — да повишатъ лихвения процентъ, понеже сега пласментътъ имъ се намира въ ненапълно сигурни рѣще и рисковетѣ отъ загуби сѣ увеличени.

Съществува опасностъ, че масовото преминаване на предприятията къмъ самофинансиране ще увеличи у ръководителитѣ имъ охотата къмъ по-голѣми печалби. За постигането на тази цель се преминава къмъ засилване образуването на монополистични организации (концерни, картели и синдикати), използвава се напълно и най-слабата промѣна въ конюнктурата за повишаване ценитѣ, чрезъ което се отекчава положението на консуматоритѣ. Въ доста случаи, взети изъ стопанската практика на Германия отъ епохата, която предшествахше поемането на управлението отъ националсоциалистическата работническа партия, се потвърждава наличността на една такава опасностъ. Тогава биде установено, че значителна прѣчка за спадане ценитѣ се явяватъ опититѣ на много предприятия да покриватъ разходите по техническото си преустройство чрезъ поддържане продажнитѣ цени на високо равнище. Характерно е, че финансирането на предприятията ставаше въ случая не отъ печалбитѣ, получени отъ увеличаване оборота — както при Фордъ — а отъ печалбитѣ, които се получаватъ изключително поради извършване продажбитѣ при много високи цени.

СТАРОТО БЪЛГАРСКО ГРАДИНАРСТВО

отъ
ДИМО МИНЕВЪ

Градинарството е единъ отъ важнитѣ и характерни за българина занятия. То е главенъ поминѣкъ на стотици български семейства въ нѣколко области и донася добри доходи за тѣхното население. Чрезъ градинарството нашитѣ българи-работници влизатъ въ прѣкъ допиръ съ жителитѣ и земитѣ на нѣколко европейски държави, затова този поминѣкъ заема дѣлъ и въ грижитѣ на българската външна политика. Градинарството, значи, далечъ надхвърля чисто стопанския си обликъ за нашия държавенъ животъ

Понеже пакъ градинарството въ миналото се е упражнявало главно въ чужбина, отъ тамъ то е донасяло въ нашия по-примитивенъ животъ нови начини на живѣене и неизбѣжни влияния въ стопанския и

духовния животъ на отечеството ни. Сегашното състояние, уредба, организация, законодателство и държавнически грижи за градинарството сѣ бивали предметъ на редъ стопански проучвания и статистики, затова ще изоставя тази частъ, а ще се огранича въ проследяване на зараждането и развоя на този занаятъ до нашето Освобождение (1878 г.) Градинарството има своя интересна и поучителна история, която изяснява отчасти пружинитѣ на българското политическо и културно възраждане.

Предметъ на статията ми ще бѣде градинарството, което възниква между българитѣ презъ турското робство. За по-старото градинарство, отъ първото и второто царство, сведенията сѣ откъслечни и съ тѣхъ не ще се занимавамъ. Днешното наше градинарство води началото си отъ онова, което българитѣ усвояватъ презъ XVIII в. Първъ по време и значение изворъ на сведения за това градинарство дава писателя Цани Гинчевъ (1832—1894 г.) отъ Лѣсковецъ. Самъ той между годинитѣ 1846—1850 е билъ градинарь въ Влашко и Сърбия; отъ тамъ познава основно живота на градинаритѣ, а съ спечеленитѣ отъ този занаятъ пари можалъ да продължи образованието си въ Бѣлградската гимназия и въ Киевския университетъ.

Неговата студия: „Нѣколко думи отъ историята на нашето градинарство (бахчованджилѣкъ) и за уредбата на градината“ (Списание „Трудъ“ год. I. 1887. кн. 18—19 и 20—21; общо 48 стр.) остава за винаги изходна точка на всички изследвания по този въпросъ. За да бѣдатъ, обаче, разбрани и по-добре обяснени заченкитѣ и първитѣ стѣпки на българското градинарство, трѣбва да хвърлимъ погледъ върху историята и състоянието на селището, което даде първитѣ български градинари. Това селище е днешниятъ градъ Лѣсковецъ, отъ гдето, до Освобождението, излизаха „газдитѣ“ и главнитѣ градинари въ чужбина. Това ни налага да обяснимъ условията, въ които бѣ поставенъ да се развива Лѣсковецъ още въ раннитѣ години на робството, и защо тамъ именно възникна градинарството и стана по-късно разсадникъ на занаята за околнитѣ по-малки селища. Лѣсковецъ е заемалъ особено мѣсто въ турската империя. Заедно съ близкитѣ селища Горна-Орѣховица, Долна-Орѣховица и Арбанаси, Лѣсковецъ е билъ даруванъ съ султански правдини. Това се вижда отъ единъ запазенъ ферманъ, издаденъ отъ султана Махмудъ Ханъ на 16 юлий 1810 г., а този ферманъ потвърждава правдини, давани отъ предишни султани, като се почне отъ Сюлейманъ Ханъ I, който е царувалъ отъ 1519 до 1566 г. Тѣзи четири голѣми села, наричани „хасъ-карниелери“, били частно владение на султана Сюлейманъ Ханъ I и ги подарилъ на зетя си, великия везиръ и главнокомандуващъ гази Рустемъ паша, потурченъ словенецъ отъ Хърватско. Последниятъ пъкъ ги завещалъ на вакѣфа, за да бѣдатъ подържани отъ приходитѣ имъ джамии и други богоугодни заведения въ Мека и Медина — свещенитѣ мѣста на мюсюлманитѣ. Населението на тѣзи села е било напълно освобождено отъ плащане на всѣкакви тежки и леки царски данѣци: управлявало се автономно и рантѣ сѣ били зачитани като свободни поданници. Споредъ сѣщия ферманъ, презъ

1751 год. Лѣсковецъ е ималъ 252 християнски домакинства, а останалитѣ три селища сѣ били съ по-малко домакинства¹⁾.

За Лѣсковецъ специално се знае и разправя, че турчинъ не можело да се засели въ него, нито да мине презъ селото съ кованъ конь — трѣбвало да го отседне — или съ пушка на рамо. Така турската властъ и гордостъ сѣ бивали унижавани предъ лѣсковската привилегирована рая. Кадѣна сѣщо не е можела да замръкне и да преспи въ селото, за да не би да се роди турско дете, което, споредъ турския законъ, би станало жителъ на това изключващо ги отъ заселване селище. Канцеларията на мюдюрината, на субаша и на заптиетата е била въ Лѣсковецъ, но тѣхнитѣ жени сѣ живѣли въ Горна-Орѣховица. Властитѣ, значи, е трѣбвало всѣка сутринъ да идватъ въ Лѣсковецъ, а вечеръ да си отиватъ по домоветѣ въ Горна-Орѣховица. Съ една дума, Лѣсковецъ представлявалъ въ турско време нѣщо като република. Лѣсковчани сѣ имали право да държатъ оружие въ къщи и свободно да стрелятъ съ него по сватби, празници и веселби²⁾. Срещу тѣзи свободи Лѣсковецъ ималъ друго задължение. Въ селото имало войнишки семейства, около 30, които пращали всѣка година въ Цариградъ дружина момци да работятъ на султанската войска: пекли въ белишкитѣ фурни хлѣбъ и сухаръ за войската. „Главниятъ кихая на тѣзи фурни е билъ лѣсковчанинъ. Когато почнали да ходятъ повече и когато зело да нѣма вече мѣсто за всичкитѣ, да работятъ на фурнитѣ, нѣкои отъ тѣхъ отивали при цариградскитѣ градинари, а най-вече — при караманлитѣ и при нѣкои гърци, ценявали се при тѣхъ и работѣли по градинитѣ на Вланга и по други градини въ Цариградъ и въ околноститѣ му“³⁾. Броятъ на лѣсковскитѣ работници въ Цариградъ ще е билъ голѣмъ. Въ началото на XVIII вѣкъ, т. е. между 1700—1715 г. започва упадѣка на турската империя, разлагането на сплахийлъка, и ведно съ него се засилва анархията и издевателствата надъ българското население, което прибѣгва въ по-осигурени селища, каквото е билъ Лѣсковецъ и тогава нараства бързо населението му отъ такива преселници. Тѣзи излишни работни рѣце се отправятъ къмъ Цариградъ, гдето да работятъ заедно съ войниганитѣ. И тамъ тѣ се оказватъ много и сѣ били принудени да се заловятъ на работа при градинаритѣ. Този тежъкъ занаятъ не е прилѣгалъ на по-флегматичнитѣ турци, които, отъ друга страна, сѣ се чувствували господари и сѣ си намирали други по-лесни препитания⁴⁾. Че българитѣ сѣ учили градинарството при гърци, личи отъ многото грѣцки заемки въ сегашната градинарска терминология. К. Иречекъ посочва за грѣцки следнитѣ градинарски названия: калистиръ, мотика, скалисвамъ, скорепсвамъ, зърното кло-вясa, кловия, фитара, фиданка и др.⁵⁾.

¹⁾ Д. Ихчиевъ. Привилегитѣ на християнитѣ-рая въ частнитѣ султански земи, (хасъ-муката-карнелери). Сп. Минало. 1909 г., год. I, кн. 2, стр. 139—156.

²⁾ М. Московъ. Лѣсковецъ, миналото и бѣднината му. Търново. 1920 год. стр. 5—6 и М. Московъ. Стариятъ Лѣсковецъ и неговиятъ животъ. Сп. Българска сбирка, год. XXI, 1915, кн. 2, стр. 85.

³⁾ Ц. Гинчевъ. Нѣколко думи отъ историята на нашето градинарство, стр. 1184.

⁴⁾ Тодоръ С. Маневъ. История на българското градинарство. Юбилеенъ сборникъ (1928—1938) София. 1938 год., стр. 88, 99, 117.

⁵⁾ К. Иречекъ. Княжество България, часть I, Пловдивъ. Хр. Г. Дановъ. 1899 г. стр. 209.

„Като сѣ изучили градинарското изкуство, пише Ц. Гинчевъ, тѣ (лѣсковчанитѣ, бел. Д. М.) са събрали нѣколко души и пожелали сами да си отворятъ градина въ Цариградъ, но понеже въ онова време сѣ сжществували е с н а ф и т ѣ, градинарския еснафъ не имѣ позволявалъ. Едни отъ тѣхъ, като се върнали една зима въ Лѣсковецъ, между които е билъ и дѣдо ми по бащината ми влака — дѣдо Цани Бравичката, когото гърцитѣ въ Цариградъ прекръстили отъ бравичка на ш к и н а р н я, което на грѣцки ще рече т е с л а, зимували въ Лѣсковецъ и мислѣли на пролѣтѣта пакъ да идатъ на Цариградъ. Веднажъ отишли въ Търново да си пазаруватъ, дето са срещнали сѣ единъ търновски търговецъ, който ходялъ въ Брашовъ да продава коприна и, като са заприказвали, отъ речъ на речъ, дошли и на тая речъ: да са изкажатъ, че знайтъ градинарството добре, нѣ не могатъ да си отворятъ на своя глава градина въ Цариградъ, защото еснафа не имѣ дава воля-тестиръ (единъ видъ право), за майстори. Търновския търговецъ, като познавалъ добре Брашовъ и знаелъ навѣрно, че тамъ нѣма градина, казалъ имѣ, ако са наемватъ да работятъ и да извадятъ добра стока, да дождѣтъ сѣ него, да ги заведе въ Брашовъ, да спечелитъ пари и да го споменуватъ до нѣкоги си⁽¹⁾).

Дѣдото на Ц. Гинчевъ се посвѣтвалъ сѣ другаритѣ си, все младежи, и тѣ решили да събератъ т а й ф и и да опитатъ щастieto си въ Брашовъ. Градинарски семена въ Лѣсковецъ не могли да намѣрятъ, затова решили да пратятъ Цани Бравичката въ Цариградъ, понеже той знаелъ добре турски езикъ, а отчасти и грѣцки езикъ, и разбиралъ добре отъ семената. Той отишълъ до Цариградъ „пешкомъ“ и донесълъ въ Лѣсковецъ нуждитѣ семена. На пролѣтѣта цѣлата тайфа тръгнала пешъ за Свищовъ, а дрехитѣ, хлѣба и семената пречесли сѣ наети кираджийски коли. Отъ Свищовъ се прехвърлили въ Зимничъ, а отъ тамъ сѣ друга кола стигнали въ Букурещъ, отъ дето се отправили за Брашовъ. Сведения за първото уреждане на градината Ц. Гинчевъ повече не дава. Неговата баба е разправяла, че дѣдо му спечелилъ първата година въ Брашовъ 1000 гроша: „дошелъ си сѣ единъ червенъ конь, сѣ черни ботуши и хубавъ черъ влашки калпакъ“. Другитѣ го сочели сѣ прѣстъ, понеже ималъ много пари. Цани Бравичката ходилъ още нѣколко години на бахча въ Влашко, но оставилъ занаята си въ странство и се заловилъ на работа въ Лѣсковецъ: садилъ въ градината си различни зеленчуци и вадилъ семена, които продавалъ на другитѣ странствуващи градинари. Последнитѣ се умножили и отворили градини въ Яшъ, после въ Букурещъ и по други мѣста въ Влашко, главно покрай рѣкитѣ. (Ц. Гинчевъ, цит. статия стр. 1185—1187). Плодородната земя на Румъния, сгоднитѣ условия за разработка на блатища и необработванитѣ до тогава равнини, добритѣ доходи, които сѣ извличани каленитѣ въ тежъкъ трудъ лѣсковчани, сѣ привличали мжжкото население на Лѣсковецъ всѣка пролѣтъ да напуща родното си мѣтсо и да прилага труда си въ Влашко. Работниците за нѣколко години сѣ изучавали градинарското изкуство — изваждането на разсадитѣ, прекарването на вода по цѣлото пространство на градината и когато изпечелили достатъченъ капиталъ, пожелавали сами да станатъ господари, като тръгвали да дирятъ мѣста за нови градини,

¹⁾ Ц. Гинчевъ. Нѣколко думи отъ исторiята на нашето градинарство, стр. 1184—5

или край същия градъ или въ други градъ. Най-голѣми градини имало край Яшъ, Букурещъ, Браила, Галацъ, Крайова, Фокшанъ, Питешъ, Рушъ-де-Веди и по-после въ Гюргево, Олтеница, Зимничъ, Плоещъ, Текучъ, Бурлоти, Александрия, Каракалъ и др. (Ц. Гинчевъ цит. статия стр. 1188). Навсѣкѣде тѣзи мирни завоеватели градинари сѣ внасяли благость за румѣнскитѣ селища и тѣхнитѣ обитатели. Напримѣръ, „Букурещъ, имѣе другъ авторъ, презъ 1854 год. представлявалъ обикновена паланка. Улицитѣ му отѣвали въ калове, а на мѣста гьолицата не пресѣхвали презъ цѣлото лѣто: за да минаватъ по тѣхъ пролѣтъ и есень, власитѣ хвърляли по тѣхъ пѣрти, клони и така сѣ прекосвали наводненитѣ мѣста“. Като пристигнали нашитѣ градинари въ Букурещъ, чокоитѣ имъ направили голѣма почитъ. Околноститѣ на румѣнската столица били потѣпани въ блата, мочурляци, въ които само жабитѣ се обаждали постоянно. Мѣстноститѣ били непроходими и необработени; пѣтища нѣмало между селата; деретата и рѣкитѣ били нерегулирани, затова често излизали изъ коритата си и наводнявали селата и града. Страхъ побивало населението въ Букурещъ, когато почвали да ваятъ голѣмитѣ поройни дъждове. Чокоитѣ не могли да си докаратъ нищо отъ своитѣ имения. На и населението било лениво и земята стояла тѣй необработена и непроизводителна. Околноститѣ на Букурещъ били отстѣпени на нашитѣ градинари даромъ, само да ги разработятъ, направятъ доходни и опитомятъ, като изгонятъ жабитѣ и змиитѣ, които ги правили непроходими и недостѣпни. На колата, които вкарвали въ града съ стока, не заемли нищо; отстѣпили имъ площада Бебеско безъ наемъ да си продаватъ зеленчука, безъ да плащатъ серги-парасѣ.

И българитѣ се залавятъ и, съ своя трудъ и енергия, за нѣколко години околноститѣ на румѣнската столица заприличали на рай. Деретата били подравнени, рѣкитѣ канализирани и оправени, мѣстата наторени отъ боклуцитѣ, които по-рано лежали край града, безъ да помисли нѣкой, че въ тѣхъ се крие чудесно богатство. Като се разработила мѣстността, почнали чокоитѣ да искатъ отъ нашитѣ градинари наемъ 20 лева за 5 декара, а по-сетне наемътъ достигналъ до 100 лева. Отъ 1864 година нашитѣ градинари въ Влашко почнали да плащатъ серги-парасѣ, следъ което и румѣнцитѣ се научили да обработватъ земята и да произвеждатъ зеленчукъ. Днесъ около Букурещъ има нѣхубавитѣ градини, ала началото имъ е турнала българската рѣка, българскиятъ трудъ. Нашитѣ българи сѣ отивали чакъ до онова мѣсто, дето се отдѣля р. Джмбаница, да работятъ: за да не наводнява тази рѣка столицата на Влашко. „Примамката за лѣсковскитѣ градинари — да отидатъ въ Букурещъ била многото струпана тамъ презъ 1854 год. войска, която се нуждаела отъ зеленчукъ за изхранване. За този градъ заминали около стотина души.¹⁾

Успоредно съ проникването на градинаритѣ въ Влашко, последнитѣ подирили мѣста за разработка на земи и препитанис сѣщо въ турската държава и то тамъ, дето е имало военни гарнизони: Шуменъ, Варна, Русчукъ, Видинъ и Силистра. Произвежданиятъ зеленчукъ продавали само на войската, понеже българитѣ още не били свикнали да

¹⁾ М. Московъ. Стариѣтъ Лѣсковецъ и неговиятъ животъ. (Изъ споменитѣ на баща ми), сп. Българска сбирка, год. XXI, 1915, кн. 2, стр. 87.

ядатъ дребенъ зеленчукъ, като напр. патладжанъ, бамя, празъ, лукъ, бобъ, целина и др. Въ това производство лѣсковчани първоначално сж набирали работници отъ Лѣсковецъ, но следъ време, когато се разширила работата имъ, а калфитъ се издигали въ самостоятелни майстори, станало нужда да подирятъ момчета за ратайчета и чираци отъ близкитъ околни села: Долна-Орѣховица, Темниско, Сергювецъ, Поликраище, Драганово, Драгижево, Мерданя, Церова-кория, Капиново, Кованлъка, Фида-бей, Козаревецъ, Добри-Дѣлъ, Джюлюница и др. Следъ като и отъ тѣзи села не се намирали достатъчно работници, лѣсковскитъ градинари подирили момци за ортаци и чираци отъ балкана, предимно отъ Еленско, тъй като на еленскитъ колибари липсвала земя за обработване и сж бивали принудени да заематъ пари съ лихва отъ еленскитъ чорбаджии, на които после фактически сж робували. „Като се върне отъ Влашко или Сърбия съ кимеръ жълтъци, колибарина отива при дѣда си хаджия и не се присмича вече като напредъ, а говори като самостоятеленъ чловѣкъ и, ако има да му дава, развързва кисията напреде му и му казва: „ето ти паритъ чорбаджи, благодарѣж на Бога и на Лѣсковчани, че ма отърваха отъ борчови, които никоги нѣмаше да са исплатѣжтъ, ако не бѣше благословената бахчуванска майка. . .“ (Ц. Гинчевъ, цит. статия стр. 1191). Забележително е, пише същиятъ авторъ, че отъ Габровско и Дръновско, ако и тамъ да е планинско, нѣма градинари: габровскитъ колиби се стремятъ къмъ търговия.

Отиването пролѣтъ отъ Лѣсковецъ въ Влашко било цѣлъ походъ: пѣтътъ за Свищовъ минавалъ презъ селата: Мургазлии, Одаитъ, Раданово, Тръмбешъ, Хибелии, Павелъ. Пѣтниците преспивали въ Хибелии. Всички вървѣли „по долу“ т. е. пешкомъ. За да запазятъ краката си сухи отъ вода и калове, обвивали ги въ толуми и надъ тѣхъ поставяли цървулитъ. Отъ Свищовъ гемия ги отнасяла до Гюргево. Когато гемията, заблудена отъ мъгла, засѣдала на нѣкой островъ, пѣтниците оставали тамъ по нѣколко дни, безъ храна и на открито. Отъ Гюргево до Букурещъ, преди постройката на желѣзницата, се отивало за петъ дни. Пѣтищата били лоши — презъ гори, блата, ливади и трудно проходими пѣтеки. Често пѣти не можело да се намѣри храна по пѣтя, затова българитъ си носѣли хлѣбъ отъ родното си село и то на грѣбъ. (М. Московъ, цит. статия, стр. 87).

Втората държава, дето се настаняватъ лѣсковскитъ градинари е Сърбия. Това е станало къмъ 20-тъ години на XIX вѣкъ, когато Сърбия, при князуването на Милоша Обреновича (1817—1839 г.), добила независимостъ като княжество, което припознавало васалството си на Високата Порта. Най-напредъ отишли въ Сърбия трима братя отъ Лѣсковецъ — Върбанъ, Цони и Иванъ Бѣнанови. Тѣ се спрѣли въ Бѣлградъ, разгледали града и околноститъ му и видѣли, че тамъ нѣмало никаква градина. Отишли при князь Милошъ Обреновичъ, разказали му какви сж и му описали занаята си. Изявили желание да отворятъ въ Бѣлградъ градина. Милошъ ги приелъ добре, зарадвалъ се на плана имъ и ги насърдилъ да избератъ градина. Нашитъ българи харесали за най-сгодно мѣсто „Топчи-дере“, на единъ часъ разстояние южно отъ Бѣлградъ. Наблизу била лѣтната къща на Милоша. Когато се явили при княза, за да искатъ разрешenie тамъ да отворятъ градина,

последниятъ имъ казалъ: „Това мѣсто . . . е трънакъ и дракалакъ. Какъ ще направите вий тамъ бахча?“

— Ний знайми на това нѣщо цѣра, рекълъ Върбанъ Бжнаната. Ще искоренимъ трънака и дракалака; ще го изравнимъ и лѣтосъ, ако бждемъ живи, ще ви гостимъ съ дини. Каква бахча ще направимъ ний тамъ, Господарю, че и ти ще ни додишъ нѣкога, кога отивашъ на чифлика си, на гости, само не знайми чия е тая земя, да идимъ да ѝ искаме отъ стопанина ѝ.

— Тази земя е моя, рекълъ княза, съ меня ще са условите — тя е Бѣлградска мера — пасище и тамъ пасжтъ кравитѣ, свиньете на града, за това ще трѣба да ѝ ж градите“. „То е наша работа, отговорили Бжнановци, само, ако ни заискате много, много скѣпа кирия, ний не ще можемъ да дадемъ, а най-вече защото е ново мѣсто и догдѣ са уреди ще трѣбжтъ много разноски“.

— Като колко мислите ще ви искамъ? — рекълъ Коджа Милошъ.

— „Азъ нѣма да ви земна ни пара за нѣколко години, имъ казалъ Милошъ весело, само направете градина, но нѣма да продавате на сиромаситѣ скѣпо“, и зель да са смѣе, като повторилъ: „ами вий знаете ли, че тамъ не можете докара вода отъ горе и, ако копайте вада, нѣма да ви даджтъ отъ горнитѣ мѣста да прекарвате вадата презъ чуждитѣ ливади и да правите язъ на дола! . . .“

— Нашия язъ и нашата вада е дървено колело, Господарю, и двѣ чифта волови. Съ това колело ний вадимъ вода отъ дето щемъ; ако не стигне едно, ний турваме две и понѣкога и три такива колелата (долапи).“

— Като е тъй, на добъръ часъ да бжде, рекълъ Обреновичъ весело и прибавилъ: „вий сте Милошеви бахчованджии, нѣма да са боите отъ никого, работете безъ грижа“. (Ц. Гинчевъ, тамъ, стр. 1189—1190).

Този длѣжжкъ разказъ рисува картинно условията при които сѣ били поставени да работятъ въ чужбина нашитѣ апостоли на градинарството.

Безъ поддрѣжка отъ чуждата върховна власть българскитѣ градинари, очевидно, не биха успѣли. Съ нейното покровителство градинарскиятъ предприемчивъ духъ, упоритостъ и издържливостъ въ труда, се постигали удивителни резултати. Презъ 1853—1854 г. когато Ц. Гинчевъ се учелъ въ Бѣлградъ, въ околноститѣ на сръбската столица имало 10—12 бахчи, а въ цѣла Сърбия — въ Смедерево, Пожаревацъ, Неготинъ, Крагуевацъ, Кюприя, Свилайница, Шабацъ, Валево, Ужица, Паракинъ, Гроцка — се наброявали 80—90 български градини, отъ чийто обработка българитѣ сѣ печелили милиони левове. Нашитѣ градинари и въ Сърбиѣ сѣ въвели голѣмо подобрене на земедѣлието, което у сърбитѣ е било на съвсемъ низко равнище. Сърбитѣ възприели употребата на рала и плугове отъ преселницитѣ български градинари. До идването на българитѣ, сърбитѣ сѣели царевичата съ колацъ (колъ) на целина и сѣ я копали въ такова положение. Градинарскитѣ растения имъ били твърде малко познати. Когато сръбски селяни отивали на Бѣлградския пазаръ съ наивно любопитство разпитвали нашитѣ градинари какъ се казватъ и какъ се ядатъ разнитѣ зеленчуци. Така е било презъ 1853 година.

За сръбското невежество по градинарскитѣ произведения между българитѣ се разказвали много анекдоти. Сърбитѣ сѣ се оказали не-

заинтересовани и невъзприемчиви да усвоят градинарския занаят, когато власитѣ по-лесно го усвоявали. (Ц. Гинчевъ. Тамъ, стр. 1190 и 1314).

Отъ Сърбия презъ Хърватско българитѣ сж проникнали въ Австрия и въ Унгария. Отдѣлни градинари сж открили градини чакъ въ Германия и Франция. По време на френско-пруската война (1870-1871 г.) напр., въ гр. Мецъ имало две български градини, отъ които войскитѣ затыпкали едната, а отъ другата една зелка се продавала по 4 франка. Градинарството въ Русия е отъ по-късно време.

Така, градинарството е станало почти всеобщъ занаятъ за мъжкото население на Лѣсковецъ и, по-късно, на околнитѣ села. Женитѣ, старцитѣ и децата оставали презъ лѣтото да обработватъ нивитѣ, лозята или да отглеждатъ копринени буби, а мъжетѣ и младежитѣ на пролѣтъ потегляли на печалби по бахчитѣ въ чужди страни. Отъ тамъ, презъ плодородни и безъ природни бедствия години, тѣ сж донасяли печалби, които сж влагали въ постройка на удобни и голѣми къщи, обори, плѣвници и къщна уредба. Богатитѣ градинари сж закупували ниви, гори, ливади, добитѣкъ и земеделски сѣчива. По този начинъ, още преди Освобождението, градинарскитѣ селища проличавали съ материалното си богатство, благоустройство, хигиеничност на жилищата и въ облѣклото на тѣхнитѣ жители. Скитанията на градинаритѣ въ толкова по-богати и по-културни страни е давало, безспорно, своя отпечатѣкъ на известно „поевропейчване“ у тѣхъ и тѣхнитѣ семейства. Въ душитѣ имъ сж се събуждали нови чувства и навици (и добри и лоши): свободолюбие, предприемчивость, любознателность, по-голѣма житейска начетеность, ученолюбие и гордость.

Когато унгарскиятъ пѣтешественикъ Феликсъ Каницъ посетилъ Лѣсковецъ презъ 1872 год., направило му впечатление „богатото село Лѣсковецъ съ градски изгледъ“, а „жителитѣ на селото проявяваха въ поведението си известна гордость, самосъзнание, каквито никога по-рано не бѣхъ забелязаль у българскитѣ селяни. Мнозина отъ тѣхъ носѣха градски дрехи — тъмно-сини съ черни гайтани — и бѣха твърде горди отъ познанията си за далечни страни. Тѣ знаятъ много сръчности и сж особено прочути съ отличната обработка на зеленчука“.¹⁾

При завръщането си, лѣсковскитѣ градинари, пише другъ авторъ, донасяха на близкитѣ си хубави армaгани: горни и долни дрехи, забрадки за женитѣ, обуша, лачени ботуши, астрганени калпаци, кожуси, палта съ астраганени яки и пр. Кадифе, коприна, лачени обуша, натруфени шанки, модерни западни кройки — всичко туй градинаритѣ поднасяли на женитѣ си, които сж били образецъ на гиздавость — „лѣсковски кокони“ въ цѣлата околность. (Т. С. Маневъ, цит. трудъ, стр. 142). Лѣсковецъ се прочулъ съ голѣмитѣ зестри, които бацитѣ давали на дѣщеритѣ си. Економическото процѣстване на Лѣсковецъ дава своето отражение и въ духовната областъ. Отрано — още презъ 30-тѣ години на XIX столѣтие — лѣсковчани почватъ да отварятъ и редятъ училища за българско четмо и писмо. Най-пъленъ изразъ и завършекъ училищното дѣло въ Лѣсковецъ достига презъ 1871 година, когато се открива шестокласно училище, което пѣкъ презъ 1874 год.

¹⁾ F. Kanitz. La Bulgarie danubienne et le Balkan. Etudes de voyage (1860—1880). Edition française publiée sous la direction de l'auteur. Paris. Hachette. 1882, p. 362—363.

се превръща въ Духовна семинария при лѣсковския манастиръ „св. св. Петъръ и Павелъ“. Тази семинария, открита отъ Илариона Макариополски, съ ректоръ видния учител Недьо Жековъ, даде много видни просвѣтени българи: учители, духовници, учени и държавници, дошли отъ всички краища на страната, за да се учатъ тамъ.

Следъ като сж добивали начално образование въ лѣсковскитѣ училища, по-събуденитѣ и по-заможнитѣ момчета сж отивали за по-голямъ наука въ Елена, Свищовъ, Търново. Градинарчетата, които сж проявявали ученолюбие, постъпвали въ чуждестранни училища, дето сж градинарствували тѣхнитѣ бащи и земляци. Отъ училищата на Бѣлградъ, Букурещъ, Болградъ, Кишиневъ, Киевъ и пр., сж излѣзли видни на времето учители, писатели и дейци за политическо и духовно освобождение: Цани Гинчевъ, Никола Козлевъ, Тодоръ Хрулевъ, д-ръ Иванъ Касабовъ, Иванъ Ст. Ивановъ и братъ му Павелъ Калянджи, Петъръ В. Оджаковъ, Недьо Жековъ, Д. В. Храновъ и пр. Между тѣзи просвѣтени мжже изпъкватъ двама като първи теоретици и апостоли на българската стопанска мисль: Цани Гинчевъ (1832—1894 г.), самъ градинарствувалъ нѣколко години, издава презъ 1871 година „Учебникъ за земледѣлието или Първоначално изучаваніе на земледѣлието за въ училищата и за сѣкиго.“ Учебникътъ излиза въ второ издание презъ 1874 год., подъ ново име „Катихизисъ за земедѣлието или Първоначално изучаваніе на земедѣлието за въ училищата и за сѣкиго“. Този учебникъ на Ц. Гинчевъ е втора г-ва време книга, посвѣтена на земедѣлието, въ нашата книжнина. Ц. Гинчевъ е още, това вече изтъкнахме, първиятъ историкъ на българското градинарство съ неговата цитирана отъ мене студия по въпроса. И въ повестъта си „Ганчо Косерката“ (1890 г.) Гинчевъ посвѣщава нѣколко страници на градинарския животъ.

Вториятъ стопански деецъ е Димитъръ В. Храновъ (1846—1915 г.), агрономъ и основателъ на земедѣлския периодиченъ печатъ съ редактираното отъ него списание „Ступанъ“, излизало отъ 1874 г. до априлъ 1876 г.

Забавяялитѣ отъ градинарство българи сж давали образование на синоветѣ си и между тѣхъ се набиратъ първитѣ чиновници следъ Освобождението. Този неугасимъ стремежъ за по-големо образование дава по-късно печални последици за Лѣсковецъ: образованитѣ негови деца напуцатъ изобщо всѣкаквъ физически трудъ и се нареждатъ на „държавната трапеза“. Отъ това следва масово изселване и много семейства се разоряватъ материално.

Градинарството, отъ друга страна, дава голѣмъ приносъ въ политическитѣ борби. Българскитѣ градинари сж вземали участие въ почти всички възстанически опити и чети. Въ Браилския бунтъ отъ 1841 год. най-много доброволци сж постъпили отъ градинаритѣ. Знаятъ се имената на осемъ лѣсковски градинари.¹⁾ Презъ Кримската война (1853—1856 г.) сж участвували като доброволци въ руската армия сжщо осемъ лѣсковски градинари. Тѣ се записали въ Фокшанъ, заминали за Олтеница и взели участие цѣли 2 години и половина въ борбата на руситѣ срещу турцитѣ. Услужили много на руската армия, понеже

¹⁾ Ц. Гинчевъ. Нѣколко думи отъ биографията на Георгія (Сава) Раковски. [Сп. Илюстрация Свѣтълина, год. XXVI, 1918, кн. 4—5, стр. 2—3.

познавали добре мѣстността и имали близки връзки съ мѣстното население.¹⁾

Следъ тази война, въ Лѣсковецъ се образува възстаническа чета, водена отъ „Капитанъ Никола“. Той се споразумялъ въ Букурещъ съ лѣсковски градинари, за да дойде въ Търново и да подготви бунта. Въ съставената за случая пѣсень, лѣсковчани сж наречени „сербезъ лѣсковчани“. Лѣсковецъ е центъръ на друго съзаклятие презъ 1862 год., внушено отъ Раковски. Войводата Панайотъ Хитовъ разказва въ споменитѣ си, че презъ 1865 г. билъ принуденъ да работи като чиракъ въ градината на лѣсковчанина Нико Стателовъ въ Сърбия. Войводитѣ П. Хитовъ, Филипъ Тотю, Хаджи Димитъръ и Стефанъ Караджата сж набирали четници главно, ако не изключително, между градинаритѣ. Последнитѣ сж давали помощи за въоръжението на четниците, а, ако нѣкой се уплашвалъ да замине съ войводитѣ, трѣбвало да плати на господаря на градината откупъ за него, на негова смѣтка.²⁾ В. Левски когато се е прехвърлялъ въ България, бивалъ много пжти улесняванъ отъ градинаритѣ.

Хр. Ботйовата чета брояла въ редоветѣ си много градинарчета: въ този последенъ походъ на българското четничество, всички сж пжтували по Дунава облѣчени като градинари. Най-сетне, когато се обявява руско-турската война за нашето освобождение, градинаритѣ сж се записвали масово за доброволци и сж съставили опълченскитѣ дружини, заикали славни страници на епична храбростъ и сложили начало на съвременната българска войска.

*

Градинаритѣ още преди Освобождението слагатъ основитѣ на кооперацията, ржководени въ общото обработване на земята и въ подѣлба на печалбитѣ не отъ статuti и сждилица, а само отъ разума си и отъ неписаното обичайно градинарско право. Въ Лѣсковецъ презъ 70-тѣ години на XIX в. е имало градинарски дружества, които сж услужвали на градинаритѣ като кредитни учреждения. Тази областъ на старото и съвременното градинарство е била предметъ на проучвания отъ нѣколко компетентни български автори (Ив. Ев. Гешовъ, Хр. Ст. Хинковъ, Маринъ Ст. Сираковъ и др.).

Въ резюме, старото българско градинарство до Освобождението се явява като изразъ на неизтощимата българска енергия въ полето на физическия трудъ и умение. То събуди задремалитѣ сили на поробенитѣ наши сънародници, откри имъ пжтищата за съседнитѣ по-свободни и по-напреднали въ материално отношение страни и всели въ душиитѣ имъ копнежъ за освобождение, за лична и народна независимостъ. Материалното забогатяване имъ даде срѣдства, които тѣ влагаха въ училища, черкви и въ борбитѣ за политическа свобода.

По такъвъ начинъ, българскитѣ градинари, ведно съ тѣхнитѣ събратя-еснафитѣ, спомогнаха живо за извоюване на националното духовно и политическо освобождение. Градинарската епопея има много още потулени страници, за които се очаква достоенъ историко-графъ, който да ги разлистн и посочи на съвременнитѣ поколения за поука.

¹⁾ М. Московъ. Лѣсковецъ, минолото и бжднината му. Търново, 1920 год. стр. 16.

²⁾ Т. С. Маневъ. История на българското градинарство, стр. 180 и сл.

ДВА МОЩНИ ФАКТОРА

отъ

АНДРЕЙ ТОДОРОВЪ

Въ тѣзи дни на тежки международни смущения и изпитания да се мисли за държавната сигурност е нѣщо естествено. За да може единъ народъ да бѣде, презъ всѣко време, готовъ да посрещне всѣка изненада, отъ кѣдето и да иде тя или отъ когото и да е, която застрашава независимостта и свободата му, на първо мѣсто се явява войската, която ще даде първия отпоръ и съпротива. Предъ насъ сѣ примѣритѣ на нѣкон малки държави, които станаха жертва на домогванията на великитѣ сили, а напоследъкъ малката Норвегия стана и центъръ на кървави сражения. Ежедневно радиото ни поднася страхотнитѣ известия за опустошенията, които ставатъ въ тази страна, която повече отъ вѣкъ е била далечъ отъ всѣкаквъ воененъ конфликтъ. Тя бѣ изненадана. Нападательтъ я намѣри неподготвена. А и другитѣ малки народи не могатъ да кажатъ, че нѣма да изпитатъ ужаситѣ на Норвегия и др. Ето защо, необходима е особена осторожностъ отъ всички малки народи. Винаги и презъ всѣко време и ние трѣбва да бѣдемъ готови и съ свойствената ни упоритостъ и издържливостъ да укажемъ отпоръ и съпротива на всѣки опитъ на домогване отъ страна на когото и да било.

Днесъ е време, когато неутралитета си трѣбва да пазимъ съ оржие. А за тази целъ необходимо е, на първо мѣсто, войската да бѣде готова. Цѣлиятъ български народъ трѣбва да представлява едно семейство, което да направи всички възможни жертви за поддържане на войската си, която може да му осигури свободното сѣществуване. Мѣрkitѣ, които се взематъ въ това направление отъ страна на отговорнитѣ фактори, имащи за целъ да възпрепятствуватъ всѣка спѣнка въ правилния развой и животъ на войската, а така сѣщо и да се избѣгнатъ и всички злоупотрѣбления и спекули, се посрѣщатъ отъ цѣлия народъ съ съответнитѣ симпатии. Мѣрkitѣ, които сѣ предвидени за изключителни времена, осигуряващи живота и сѣществуването на мирното население, а така сѣщо и за запазването духа на войника, сѣ срѣдства, които трѣбва предварително да бѣдатъ подготвени и обмислени. Точно въ това отношение се направи една крачка напредъ съ гласуванитѣ закони отъ военното ведомство. Следователно, единъ отъ факторитѣ, който заслужава особено внимание и грижи и който ни дава гаранция да живѣемъ въ миръ и спокойствие, е в о й с к а т а. Всички направени жертви въ това отношение не ще бѣдатъ напразни. Всичко ще бѣде възнаградено съ спокойствието, което ще имаме.

Независимо отъ този мощенъ факторъ, обаче, има и другъ единъ, който е съ не по-малко значение отъ първия. Това е здравето и продуктивно б ѳ л г а р с к о с т о п а н с т в о . Не може за смѣтка на единия да живѣе другия и да се жертвува единия, за да се даде възможностъ да изпъкне другия. Тѣзи два фактора трѣбва да вървятъ рѣка за рѣка. Да стоятъ на еднаква висота и да бѣдатъ равноправни. Стопанскиятъ животъ на България трѣбва да бѣде въ състояние да може да посрѣща сѣщо така изненадитѣ и да може да издържа на трудноститѣ, които се явяватъ въ изключителнитѣ времена. Ние виждаме

днесъ, че тази война не е само война на физическо надмощие на една отъ воюващитѣ страни, но тукъ се воюва и стопански. Омаломощаването на противника ще бѣде по-сполучливо, когато той бѣде стопански победенъ и дори разоренъ. За тази целъ е установена и стопанската блокада отъ страна на съюзницитѣ, целяща стопанското разорение на Германия. Бѣдещето на войната е среща на физическитѣ сили на воюващитѣ, а така сѣщо и на стопанскитѣ. Дори смѣло може да се каже, че по-голѣмъ шансъ за победа има този народъ, който стопански е силенъ така, както и въ военно отношение. Стопанската мощъ е силата, която ще запази духа въ народа, за да може да се противопостави на всѣкакви изпитания и трудности. Здравиятъ стопански животъ е гаранцията, за да може единъ народъ да издържа силна войска, снабдена съ всички необходими съоръжения. Нѣма по-права мисль отъ тази, изказана отъ единъ народенъ представителъ при разискванията върху законопроекта за гражданската мобилизация, че, за да се запази духа въ народа, трѣбва да му се гарантира най-напредъ хлѣба. Ние имаме вече опитноститѣ на войната отъ 1914—1918 г. Тогава липсваше необходимата организация, горчивитѣ плодове отъ което бѣхме принудени да беремъ и да ядемъ.

Пакостно, дори крайно вредно ще бѣде, когато единъ отъ тѣзи два фактора бѣде изтощенъ за смѣтка на другия. Мѣркитѣ, които се взематъ, за да гарантиратъ живота на единъ отъ тѣхъ, трѣбва да бѣдатъ съ огледъ на това, да не се нанесе ударъ на другия, който е сѣщо така отъ значение. За тази целъ на нашия производителъ и стопанинъ трѣбва да се създадатъ условия, за да може да посреща и тежеститѣ, които изискватъ издрѣжката на войската. Трѣбва да се държи смѣтка за възможноститѣ на народа, преди да се наложатъ нѣкои тежести и, ако такива възможности не сѣ на лице, да се създадатъ, защото условията ги имаме. България е една отъ рѣдкитѣ държави, която е надарена съ всички необходими предпоставки, които сѣ необходими за да бѣдатъ тѣзи два фактора въ пълна хармония единъ съ другъ и да се развиватъ въ еднакъвъ темпъ. Провидението къмъ нашия народъ е било особено щедро при раздаване на богатата. Ето защо отъ насъ се изисква да можемъ тѣзи блага да ги стопанисваме така, че да дадемъ възможностъ на всѣки да вкуси отъ тѣхъ.

България е предимно земледѣлска страна. Земледѣлското стопанство трѣбва да стои здраво на краката си. На земледѣлския стопанинъ трѣбва да се гарантиратъ не само пазари за произведенията му, но преди всичко добри цени. Не можемъ да отречемъ, че въ това отношение въ насъ има още много да се работи. Това, което вече е направено въ това направление, е още незадоволително. Трѣбва да се координиратъ отношенията между отдѣлнитѣ стопанства, а така сѣщо и между производителъ и консуматоръ, като, преди това, стоящиятъ между тѣхъ посрѣдникъ-търговецътъ трѣбва сѣщо така да не бѣде въ противоречие съ никого отъ двамата. Не сѣ рѣдки случаитѣ, когато българскиятъ селянинъ работи, за да може да покрие задълженията си само къмъ държавата и общината, а за него остава една незначителна частъ отъ това, за което цѣла година е работилъ съ свръхчовѣшки усилия отъ ранна утринъ до късна вечеръ. Неговото семейство е изложено на мизерия и израждане. А нека не забравяме, че 80% отъ нашия народъ е селско население. Това сѣ истини, предъ които

не бива да си затваряме очите и да ги скриваме, а напротивъ, трѣбва да ги гледаме точно такива, каквито сѣ и да се стремимъ да ги промѣнимъ и да ги нагодимъ така, както животътъ ги изисква и налага.

Освенъ това, за да имаме едно здраво стопанство, което да бѣде годно да устои непоклатимо срещу всички бури, необходимо е да бѣде направенъ труда на нашия производител по-продуктивенъ. Всички примитивни орѣдия, съ които нашия земеделѣецъ продължава още да си служи, му отнематъ по-голѣмата частъ отъ силитъ и времето, безъ да може срещу това да даде нѣщо, което да отговаря на положенія трудъ и време. Тѣзи примитивни уреди трѣбва да бѣдатъ замѣнени съ по-съвременни, за да му се даде възможность да произведе нѣщо повече и по-доброкачествено, а извънъ това, да му се даде възможность да помисли и за своя духовенъ животъ. Вмѣсто да работи по 12—15 часа въ денонощието, трѣбва да работи най-много 10, а останалото време да го употреби въ почивка. Тази изморителна работа докарва преждевременното остаряване на този иначе здравъ и жиливъ българинъ. Чрезъ модернизирането на земеделското стопанство, ще се подобри значително и качеството на произведенията, които ще бѣдатъ още по-добре посрещнати въ чуждия пазаръ и ще намѣрятъ още по-добра цена.

Модернизирането на стопанството (на земеделието), е свързано, до известна степенъ, съ премахването на нѣкои аномалии, които съществуватъ днесъ. Така напримѣръ, голѣмата разпокъсаностъ на земята не дава възможность на стопанина да употреби трактора, жетварката или вършачката въ своята работа. За тази целъ въ нѣкои мѣста се прибѣгва до комасирането на мѣстата. Тази мѣрка е наистина голѣмо значение, но все пакъ, като знаемъ, че нѣма никакви изгледи за ограничаване или спиране на това разпокъсване на земята, можемъ да кажемъ, че и комасирането на земята единъ день ще бѣде вече съвсѣмъ безпомощно срѣдство. Въ това направление може да помогне единствено единъ новъ законъ за наследството, който да уреди и тази неправилностъ и да възпрѣтъ това застрашаващо зло.

При новитѣ условия на животъ, които се създаватъ и вече сѣ създадени, като най-добро срѣдство за подобрене и модернизиране на българското стопанство е кооперацията. Тя вече въ нѣкои области на живота е направила революция и коренна промѣна. Бързото ѣ напредване говори за радушия приемъ и за плодотворния ѣ животъ въ областта на стопанството и въобще въ живота. Ето защо, съвсѣмъ навременина е и идеята, изказана отъ нѣкои за коопериране на земята. Това е единствениятъ начинъ, който може да допринесе най-много плодове и да направи това, което никой другъ нѣма да е въ състояние да извърши. Чрезъ коопериране на земята ще се даде възможность на народа самъ да си помогне, а не да чака да му помагатъ други. Както въ всѣко начало и нововъведение, има много противници и реакция, обаче, животътъ ще наложи своето. И тукъ можемъ да очакваме, че нашиятъ стопанинъ ще прояви своята недовѣрчивостъ, понеже той не е свикналъ да бѣде откъснатъ отъ земята си безъ да се чувствува господаръ надъ нея. Но когато му се покажатъ положителнитѣ страни на въпроса, когато му се даде възможность да проникне въ това, което кооперирането на земята ще му даде, тогава можемъ да бѣдемъ сигурни, че ще бѣде приета и тази идея и незабавно приложена. Тукъ,

разбира се, е необходимо също така намѣсата на отговорнитѣ чинители, които да дадатъ подтика.

И така, въ заключение, още единъ пътъ можемъ да кажемъ, че важността на тѣзи два могъщи фактора — войската и стопанството — сѫ единственитѣ двигатели въ съвременния животъ, изпълненъ съ опасности и изненади. Нашата свобода, политическа и стопанска, дължимъ изключително на тѣхъ. Нашата независимостъ, политическа и стопанска, дължимъ също на тѣхъ. Въ тѣхъ е централизиранъ живота на всѣки народъ. И едва ли биха дошли дни въ живота на човѣшката фамилия, когато може да се каже, че отъ единъ отъ тѣзи фактори нѣма да има нужда. Животътъ на отдѣлната личностъ и на отдѣлнитѣ народи е изложенъ винаги на опасностъ отъ външни врагове. Ето защо, както стопанството, така и войската ще бждатъ необходими. Дори и при създаването на идеалнитѣ обществени строеве, пакъ не можемъ да кажемъ, че войската или въоръжената сила ще станатъ излишни. Но нека да не се отдалечаваме много и да проникваме надалечъ, а да погледнемъ на днешнитѣ условия, за да бждемъ сериозно загрижени за живота на нашата войска и на народното ни стопанство. И двата фактора сѫ рожба на народа и народътъ е длъженъ да се грижи за тѣхната издръжка и съществуване.

Да гледаме съ вѣра въ бъдещето, че то ще ни донесе по-свѣтли дни и по-добро съществуване. Но само чрезъ създаването на силна войска и стопанство.

ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

БЪЛГАРСКОТО НАРОДНО СТОПАНСТВО СЛЕДЪ ВТОРАТА ГОДИНА ОТЪ ВОЙНАТА.

Всѣка война поставя предъ народнитѣ стопанства широки и сериозни задачи и ги довежда до неизбежни напрежения. Народното стопанство трѣбва да бжде въ положение да издръжи тѣзи напрежения. За тази целъ то трѣбва да бжде периодически и системно наблюдавано и, споредъ това, целестобразно подпомагано чрезъ съответни стопанско-политически мѣроприятия. Наблюдаването на народното стопанство е толкова необходимо, колкото е необходимо наблюдаването, напримѣръ, на единъ моторъ, който е доведенъ до голѣмо напрежение. И както моторътъ бива подпомаганъ чрезъ бутането на едни или други рѣчки и клапи, тъй единъ видъ и народното стопанство трѣбва да бжде подпомагано чрезъ едни или други мѣрки. Тъкмо такъвъ смисълъ иматъ статистическитѣ официални публикации, частъ отъ които ще послужатъ за основа на настоящия прегледъ.

Вече две години, отъ м. септемврий 1939 год. насамъ, сме съвременници и свидетели на една отъ тежкитѣ и сѣдбонос-

ни войни не само поради броя на включенитѣ въ нея народи, но и поради доведеното до по-висока степенъ техническо въоръжение и водене на войната, а също и поради категорично очертанитѣ идеологични мотиви и цели. Не е чудно тогава, че тази война причинява и ще причинява сериозни стопански, финансови и социални последици. Тъкмо за отбиването или поне за смекчаването на тѣзи тревожни последици, всѣка държава по своему упражнява една или друга политика относително снабдяването, относително ценитѣ, относително производството и т. н. Успѣхътъ, въ това отношение, зависи отъ много обстоятелства, най-важнитѣ измежду които сѫ нѣколко: първо, дали сме успѣли въ системното подреждане и организиране на политиката за улавянето на отдѣлнитѣ производственитѣ и разнѣни процеси и за осуетяването на вреднитѣ имъ крайности; второ, какви сѫ възможноститѣ за мѣстно производство, дали можемъ да си произвеждаме най-необходимото или не и въобще до какъ можемъ да стигнемъ

въ това отношение; трето, какъв е съставът на вноса и износа ни, което ще рече чрез какви стоки влизаме въ контактъ съ чужбина; четвърто, можемъ ли да влияемъ върху образуването на вноснитъ или на износнитъ цени или сжщитъ се образуватъ подъ влиянието на другата или другитъ държави; пето, дали качествата на народа даватъ възможностъ за упражняването на една или друга политика на ценитъ или за една или друга политика на снабдяването и т. н. Поради тѣзи обстоятелства, никога не може да се предполага, че една политика, която е дала резултати другаде, може да даде резултати и у насъ и обратно.

До каква степенъ войната, въ която, за щастие, не сме активно намѣсени и въ това отношение правимъ едно почти невѣроятно изключение, се отразява върху нашия обществено-стопански животъ и до какви резултати е стигнала у насъ упражняваната стопанска политика, показватъ официално публикуванитъ статистически данни. Числата, които по-надолу ще бждатъ приведени, за да се илюстрира положението на нашето стопанство, следъ две годишно бушване на войната, сж взети отъ следнитъ източници: 1) Месечни известия на Главната дирекция на статистиката № 9 за м. септември 1941 год.; 2) Месеченъ статистически бюлетинъ на Българската народна банка № 9, за м. септември 1940 год. и 3) Статистиченъ месечникъ на Министерството на финанситъ, кн. 12 за септември 1940 година и кн. 12 за 1941 година.

Българскиятъ народъ е водилъ и е участвувалъ въ нѣколко войни презъ последнитъ 50—60 год. за своето освобождение и обединение. Имамъ предвидъ

освободителната война презъ 1877—1878 год.; сръбско-българската война презъ 1885 г.; балканската война презъ 1912—1913 год.; междусъюзническата война презъ 1914—1918 год. За единъ периодъ отъ кръгло 40 год. нашиятъ народъ е взелъ участие въ 5 войни — сръбно на 8 год. една война. Нѣмаме поколѣние, което да не е участвувало въ нѣкоя война. Въ това отношение никой другъ народъ не може да се сравнява съ нашия. Не е за чудене тогава, че производственитъ ни сили не сж развити до пълна степенъ, че благосъстоянието ни е сравнително слабо, че въобще ний стоимъ въ много отношения по-назадъ отъ други народи, макаръ и да сж съ по-слаба енергия и воля за трудъ и пестене. Като се вземе предвидъ обстоятелството, че въ тѣзи войни ние сме излизали или победени или безъ никакви ползи отъ победата си, какъвто е случая съ войната, напримѣръ, презъ 1885 год., тогава нашата сравнителна стопанска изостаналостъ ще се постави въ пълна свѣтлина.

По едно удобно стечение на обстоятелствата, този пътъ българскиятъ народъ постигна по-голѣмата частъ отъ онова, за което бѣше водилъ толкова войни, безъ да се намѣси въ днешната унищожителна война. Този пътъ ние взехме кръгло 61.000 кв. клм. територии, населени съ кръгло 2.700.000 души, по-голѣма частъ отъ които сж българи, а други сж заселници отъ досегашнитъ държави-владетелки на тѣзи територии. Значението на тѣзи пространства може да се илюстрира чрезъ следната сравнителна табличка, съставена въ закрѣпени числа възъ основа на до сега известнитъ ни сведения:

НА ИМЕНОВАНИЕ:	Територия въ клм. ²		Население	
	Общо	Заето отъ насъ	Общо	Заето отъ насъ
1) Старитъ предѣли на България .	103.000	103.000	6.300.000	6.300.000
2) Добруджа	16.000	7.500	800.000	350.000
3) Тракия	18.000	8.500	900.000	350.000
4) Македония	72.000	44.500	3.500.000	1.900.000
		160.500		8.900.000

Тѣзи новоосвободени наши територии иматъ различенъ климатъ, различенъ почвенъ съставъ и различно напояване, затова и сж пригодени за различно стопанисване и сж заемани отъ различни култури. Общо би могло да се каже, че тѣзи земи допълватъ заварената стопанска структура на Стара България, като Добруджа разрешава зърнено-стопанскитъ ни проблеми, Тракия окончателно

улеснява проблемитъ ни относно индустриалнитъ ни растения, необходими за нашата индустрия и за износа ни, а Македония улеснява разрешението на проблемитъ ни относително минното ни дѣло и свързаното съ него индустриално производство и относително скотовъдството ни. Така очертанитъ благотворни резултати ще настѣпятъ, обаче, по-късно, понеже ние заварихме тѣзи области

еъ бедствено положение и съ недостатъчни транспортни възможности. Затова тѣ за сега сѣ по-скоро единъ видъ пасивни области за насъ.

Освенъ скицираното общо отражение на войната върху стопанството ни, наблюдаватъ се и по-конкретно отражения

върху развоя на ценитѣ, върху развоя на външната ни търговия и т. н.

Движението на ценитѣ презъ течението на дветѣ военни години се изразява чрезъ следната сравнителна табличка за срѣднитѣ месечни индекси на ценитѣ при 1939 год. = 100.

ВИДЪ НА ЦЕНИТѢ	1938 год.	1939 год. = 100	1940 год.	м. августъ	
				1940 год.	1941 год.
1) На едро (за 72 стоки)	98,4	100,0	114,6	115,8	148,7
2) На дребно (за 34 стоки)	99,7	100,0	114,3	112,3	156,8
3) Издръжка на животъ въ 12 града	97,7	100,0	109,6	109,4	132,3
4) За износнитѣ стоки	?	100,0	111,8	109,0	130,7
5) За вноснитѣ стоки	?	100,0	133,7	142,7	160,2
6) За мѣстнитѣ стоки, оставени за мѣстна консумация	?	100,0	113,7	115,4	153,7

Приведенитѣ индекси показватъ какъ е вървѣло повишението на ценитѣ следъ 1939 год. докато се стигне до кръгло 49% презъ м. августъ т. г. за ценитѣ на едро и до кръгло 57% за ценитѣ на дребно. Особено голѣмъ е скокътъ на повишението отъ августъ миналата година до августъ тази година: за ценитѣ на едро имаме 33 пункта, а за ценитѣ на дребно — 45 пункта.

Интересътъ ни въ връзка съ ценитѣ може да бѣде обърнатъ и къмъ едно друго обстоятелство: именно къмъ движението на ценитѣ за износнитѣ стоки и къмъ ценитѣ на вноснитѣ стоки. Отъ таблицата се вижда, че ценитѣ на внасянитѣ стоки сѣ се повишили значително по-силно отъ ценитѣ на изнасянитѣ стоки. При 100 за 1939 год. ценитѣ на износнитѣ стоки сѣ стигнали до кръгло 131 презъ м. августъ 1941 год., а ценитѣ на вноснитѣ стоки сѣ стигнали до кръгло 160 за същото време. Но докато ценитѣ на вноснитѣ стоки сѣ отскочили още презъ 1940 год., когато презъ м. августъ стигатъ до кръгло 143, ценитѣ на износнитѣ стоки почватъ да се повишаватъ едва следъ м. августъ 1940 год., когато сѣ били 109 спрямо 100 за 1939 год. Ценитѣ на мѣстнитѣ стоки за мѣстна консумация се движатъ почти успоредно съ ценитѣ на износнитѣ стоки презъ течението на 1940 г. (113,7 спрямо 100, за 1939 год.), но презъ 1941 год. веднага отскачатъ и се приближаватъ къмъ ценитѣ на вноснитѣ стоки (153,7 спрямо 100 за 1939 год.). Следователно, сравнително най-низки оставатъ ценитѣ на изнасянитѣ въ чужбина стоки, макаръ че най-високотиватъ ценитѣ на изнасянитѣ отъ чужбина стоки.

Движението на ценитѣ на вноснитѣ стоки, а също и приближаването до тѣхъ на ценитѣ на мѣстнитѣ стоки за мѣстна консумация причиняватъ и съответно поскѣпване на общата издръжка на живота презъ 1941 год. Третиятъ редъ числа въ разглежданата табличка показва какъ общата издръжка на живота остава на едно сравнително по-ниско ниво презъ 1940 год. (109,6 спрямо 100 за 1939 год.), което, почти успоредно съ сравнително слабото повишение на ценитѣ на износнитѣ стоки и на мѣстнитѣ стоки за мѣстна консумация и следъ това бързо се повишава презъ 1941 година (132,3 спрямо 100 за 1939 год.), по-по-сока къмъ високитѣ цени на внасянитѣ стоки (160,2) и на мѣстнитѣ стоки за мѣстна консумация (153,7) презъ м. августъ 1941 год. спрямо 100 презъ 1939 год.).

Въ връзка съ ценитѣ, интересътъ може да се насочи и къмъ паричното обращение. Следната табличка ще изрази напълно движението на срѣдното месечно парично обращение презъ последнитѣ две години: (Вж. табл. на стр. 334 горе).

Може да се каже, че до края на първата година отъ войната паричното ни стопанство се е развивало съ сравнително слабо отклонение отъ нормалнитѣ си носоки. Презъ втората година, обаче, настѣпватъ рѣзки промѣни. Така напримѣръ, банкнотитѣ въ обращение, смѣтанато срѣдно месечно, сѣ увеличени презъ 1940 год. до кръгло 4 милиарда и 960 милиона лева срещу кръгло 3 милиарда и 490 милиона срѣдно месечно презъ 1939 год., но презъ м. августъ 1941 год. тѣ достигатъ вече до кръгло 11 милиарда и 300 милиона лева. Отъ м. августъ 1940 год. до м. августъ 1941 год. банкнотитѣ въ обращение сѣ увеличени 132%. До

Въ милиони лева	Срѣдно мес. презъ 1939 год.	Срѣдно мес. презъ 1940 год.	Презъ м. августъ		% - тно изразено увеличение отъ ав- густъ 1940 г. до августъ 1941 г.
			1940 г.	1941 г.	
Банкноти	3.498	4.959	4.879	11.306	132 %
Монети	1.324	1.501	1.563	2.083	33 %
Общо въ обращение	4.813	6.460	6.442	13.389	108 %
Злато	2.006	2.006	2.006	2.006	0 %
Девизи	1.021	1.858	1.352	8.732	545 %
Общо покритие . .	3.027	3.864	3.358	10.738	216 %

каква степенъ банкнотитѣ въ обращение се преценяватъ като сериозно условие за стопанския животъ, личи отъ обстоятелството, че сравнително слабо увеличението на райхсмаркитѣ въ обращение (отъ 13,2 милиарда въ началото на войната до 19,7 милиарда сега) се подчертава като единъ отъ най-здравитѣ признаци на германското стопанство. Увеличението на банкнотното обращение въ Германия е съ 49%, а нашето е съ 224% за сѣщото време. Сѣщата тенденция на развитие, само че въ по-слаба степенъ, се наблюдава и при монетитѣ, така че общото парично обращение презъ 1941 год. достига кръгло до 13 милиарда 390 милиона срещу кръгло 4 милиарда и 800 милиона лева срѣдно месечно презъ 1939 год. и срещу 6 милиарда 440 милиона презъ м. августъ 1940 год. Златото като покритие остава сѣщото, обаче, девизнитѣ ни вземания отъ чужди държави, съ които презъ

време на войната имаме вземания-давания, бързо нарастватъ презъ 1941 год. Така напримѣръ, презъ 1939 год. девизнитѣ ни вземания сѣ въ размѣръ кръгло до 1 милиардъ и 20 милиона лева, презъ 1940 год. ставатъ кръгло 1 милиардъ и 860 милиона лева, за да порастнатъ презъ м. августъ 1941 год. до кръгло 8 милиарда и 730 милиона лева. Нарастването на девизнитѣ ни вземания поради това, че по нѣкакъв начинъ сѣ кредитирали чуждитѣ държави отъ августъ 1940 год. (1.352.000.000 лева) до м. августъ 1941 год. (8.732.000.000 лева) представлява 545%.

Понесже става дума за паричното обращение и за девизната наличностъ, нека се обърнемъ къмъ развой на външната ни търговия подъ влиянието на войната, защото тѣ сѣ едно съ друго свързани. Изобщо износътъ ни е намалявалъ и се е увеличавалъ по стойностъ, както показва следната табличка:

В Н О С Ъ	1939 г.	1940 г.	Отъ м. I до м. VIII		Първ. 8 мес. отъ 1941 год. с/шу сжнитѣ отъ 1940 год.
			1940 г.	1941 г.	
Количество — хиляди тона . . .	389	389	231	254	+ 10%
Стойностъ — милиони лева . . .	5.197	7.028	3.816	5.164	+ 34%
Стойностъ на 1 тонъ — мил. лв.	0.013	0.018	0.016	0.020	+ 25%
* *					
Вносъ на консумативни блага въ милиони лева	1.258	1.889	1.232	1.340	+ 9%
Вносъ на инвестиционни блага въ милиони лева	2.254	3.289	1.349	2.523	+ 87%
Вносъ на блага за индустрия въ милиони лева	1.686	1.890	1.265	1.302	+ 3%

Числата на табличката сѣ достатъчни сами по себе си, за да може човѣкъ да си оформи една представа за развитието на вноса презъ 1939, 1940 и 1941 години, но пакъ ще обърне внимание върху

процентното увеличение презъ първитѣ 8 месеца отъ 1941 год. спрямо първитѣ 8 месеца отъ 1940 год. Така, докато количеството на вноса е увеличено само съ 10%, стойността му е повишена съ 34%,

което се дължи на обстоятелството, че стойността на всеки тонъ внасяна стока е поскъпнала съ 25%. Гледано по стойности, значително увеличение за същото време показва само вноса на инвестиционни блага (87%). Вносът на консумативни блага е увеличен само съ 9%, а вносът на материали за индустрията — едва съ 3%. Внасяното коли-

чество на последните два вида блага, обаче, сигурно е намалено, като се има предвид, че цената на всеки внасян тонъ стока е повишена не съ 3% или съ 9%, а съ 25%.

Износът ни не се развива съ сравнителното постоянство на вноса, както следната малка табличка показва:

ИЗНОСЪ	1939 г.	1940 г.	Януарий — Августъ		Първите 8 м. отъ 1941 год. срав. съ първите 8 мес. отъ 1941 год.
			1940 г.	1941 г.	
Количество — хиляди тона . . .	544	596	687	217	— 71%
Стойност — милиони лева . . .	6,65	7,019	3,633	3,976	+ 9%
Стойност на 1 тонъ мил. лева . .	0,011	0,007	0,005	0,018	+ 260%

Презъ 1940 год. имаме едно удвояване на изнесените количества спрямо 1939 год. (89%), а презъ първите 8 месеца на текущата 1941 год. изнесените количества са вече по-малко отъ половината (кръгло 71%) отъ износа презъ първите 8 месеца на миналата 1940 год. Стойността на износа е увеличена презъ първите 8 месеца на 1941 год. спрямо същите 8 месеца на 1940 год., едва съ 9%, макаръ че изнесените количества са намалени съ 71%. Презъ 1940 год. имаме увеличена стойност на износа спрямо 1939 год., но количеството на износа е било още повече увеличено. Това различно движение на общата стойност на износа презъ 1940 год. и презъ 1941 год. е предизвикано отъ падането на средната стойност на всеки изнесен тонъ стока до 1940 год. включително (отъ 0,011 мил. лв. за 1939 год. на 0,007 мил. лв. за 1940 год.) и настъпилото следъ това повишение на същата презъ текущата 1941 год. (до 0,018 мил. лв. за 1 тонъ презъ първите 8 месеца на 1941 год.). Отъ своя страна тази обща средна стойност на 1 тонъ внасяна стока е причинявана едновременно отъ едно поскъпване на износните ни стоки, както по-горната табличка за движението на цените показва, а, по друга вътрояност, причинявана е и отъ намалението на износа на някои масови и въобще по-евтини стоки, както числата на изнесените количества показватъ.

Като сравним данните за стойността на износа и вноса, ще установимъ, че войната прави търговския ни баланс пасивенъ. Така напримеръ, докато презъ 1939 година търговският ни баланс е приключил съ едно активно салдо отъ кръгло 72 милиона лева, презъ 1940 год. имаме пасивъ отъ 1 милионъ лева, а за

първите 8 месеца (януарий—августъ) отъ 1941 г. пасивното салдо е вече 1 милиардъ и 187 милиона лева спрямо 213 милиона лева пасивъ за същите месеци презъ миналата 1940 год. Търговският ни баланс е почти изключителна съставна частъ на платежния ни баланс, защото не би могло да се разчита, че пасивътъ по първи би могълъ да бъде напълно компенсиранъ чрезъ какъкви активни отъ другите пера по платежния ни баланс, макаръ да имаме увеличени вземания поради транспортния ни ж. п. превозъ и поради излизането на много наши работници въ чужбина. За капитали, инвестирани въ чужбина и донасящи печалби за платежния ни баланс и дума не може да става. Това положение на нъщата подчертава голъмата степенъ на напрежение, въ което се намира нашето стопанство, въ лицето на девизните ни вземания отъ чужбина, достигащи кръгло сумата 8 милиарда и 730 милиона лева презъ м. августъ 1941 год.

Движението на вноса, особено на вноса на материали за индустрията, като и движението на износа ни въ зависимост отъ политическите и транспортните условия поради войната подсказватъ, че и въ производството трѣбва да се очакватъ нѣкакви отражения на сѣщата война. Не разполагаме съ статистически данни за развой на индустриалното ни производство, за да изведемъ едно по-точно заключение, обаче, господниятъ министъръ Загоревъ казва нѣщо въ речта си при дебатите по отговора на Тронното слово, отъ което може да се заключи, че някои индустрии едва напредватъ, а други произвеждатъ по-малко отъ миналата или отъ миналите години. Така напримеръ, докато средното месечно увеличение на цѣлото индустриално производство за

времето януарий-августъ миналата 1940 год. е било 11%, срѣдното месечно увеличение презъ сѣдмичитѣ месеци на текущата 1941 год. е едва 5%. Сравнително по-силно е увеличено производството при индустрията за храни, (24%), а още по-силно е увеличено производството при хартиената индустрия, следъ това идва електропроизводството и др. Индустриитѣ, които преработватъ вносни сурови материали, показватъ намаление на производството си. Тукъ спадатъ кожарската индустрия, текстилната индустрия, химическата индустрия и др. Споредъ речта на господинъ Министра, сѣщо и земеделското ни производство е нарастнало сравнително слабо, а пѣкжде се наблюдава и намаление.

Вътрешната търговия се развива подъ знака на сравнително ограниченото производство, особено като се вземе предвидъ, че новитѣ земи трѣбваше и трѣбва да се продоволствуватъ следъ като смбили значително занемарени, изтощени или разорени отъ бившитѣ завоеватели. Сѣщата се развива и подъ знака на психозата за голѣмо търсене и подъ знака на увеличени цени. Тѣзи обстоятелства, създадени отъ общата военна обстановка, трѣбва да се иматъ предвидъ, когато се наблюдава следната табличка за срѣдно месечнитѣ продажби на дребно отъ потребителнитѣ кооперации, като илюстрация за развоия на вътрешната ни търговия:

Срѣдно месечни продажби на дребно, въ милиони лева	1939 г.	1940 г.	м. Юлий		Нарастване презъ м. юлий 1941 г. спрямо юлий 1940
			1940 г.	1941 г.	
Общо, въ мил. лева	75,3	79,5	77,9	132,0	+ 69 %
Отъ него въ градоветѣ, мил. лв. . .	55,6	58,8	56,0	104,2	+ 86 %
„ „ „ селата, мил. лв. . .	19,7	20,6	21,9	27,8	+ 27 %

Безъ да се прибѣгва до индексни числа, вижда се направо, че продажбитѣ на дребно, извършвани отъ потребителнитѣ кооперации, се повишаватъ съвсемъ бавно до 1940 год. включително, за да отскочатъ бързо презъ 1941 год., както показватъ даннитѣ за м. юлий 1941 год. Общото повишение е 69%, обаче, въ градоветѣ се продава 86% повече, когато продажбитѣ на дребно въ селата сѣмъ нараснали 27%. Ако въ тѣзи продажби есвентуално се включватъ елементи на запасавање, очевидно е, че сѣщото е да-

лечъ по-голѣмо въ градоветѣ, отколкото въ селата.

Не по-малко чувствително, а въ нѣкои отношения даже е и по-забележимо отражението на войната върху финансовото ни стопанство. Въ сѣщностъ, тъкмо то изразява истинското напрежение на нашето народно стопанство подъ влиянието на войната, която навлѣзе вече въ третата си година и която ту се отдалечава отъ нашата земя, ту се приближава. Даннитѣ на финансовата ни статистика рисуватъ следната картина:

Постѣпленията по бюджета, въ милиони лева	Ян. — Августъ 1939 год	Ян. — Августъ 1940 год.	Ян. — Августъ 1941 год.	Сравнение между 1941 и 1940 г. за м. Януарий — Августъ
Прѣки данѣци	408,0	613,9	1.084,2	+ 79,5 %
Акцизи	1.123,8	1.247,8	1.924,5	+ 54 %
Мита	807,3	804,8	634,8	— 22,5 %
Гербовъ налогъ	327,3	353,0	408,8	+ 15,5 %
Такси и берии	78,9	102,3	93,9	— 8 %
Държавни монополи	95,5	102,7	124,8	+ 21 %
Държавни предприятия	501,3	529,2	639,0	+ 12 %
Извънредни приходи	371,7	101,8	3.445,1	+ 3,284 %
Други приходи	1.576,4	1.868,3	1.997,7	+ 6,5 %
Общо по редов. бюджетъ	5.290,2	5.723,8	10.352,8	+ 85,0 %
По извънреднитѣ бюджети	118,5	271,9	411,4	+ 51 %
По бюджета на Б. Д. Ж.	1.145,4	1.473,8	2.079,9	+ 41 %
Всичко	6.554,2	7.469,5	12.843,7	+ 71,5 %

Общитѣ числа на постѣпленията илюстриратъ голѣмото напрежение на нашия държавенъ бюджетъ. Докато за първитѣ 8 месеца отъ 1939 год. общитѣ постѣпления по редовния и по извънредния бюджети, както и по бюджета на Б. д. ж., сѣмъ крѣгъло 6 милиарда и половина, за сѣщото време 1940 год. ставатъ крѣгъло 7 милиарда и половина, презъ 8-тѣхъ месеци отъ текущата 1941 год. тѣ сѣ вече крѣгъло 12 милиарда и 800 милиона лева. И тукъ, следователно, както и въ всички други области, у насъ действителното напрежение настѣпва презъ 1941 год. Както процентнитѣ числа въ последната графа показватъ, постѣпленията отъ мита и отъ такси и берии намаляватъ презъ 1941 год. въ сравнение съ 1940 год., постѣпленията отъ гербовия налогъ, отъ държавни монополи, отъ

държавни предприятия и отъ други приходи се увеличаватъ сравнително по-слабо (15,5%, 21%, 12% и 6,5%), а постѣпленията отъ прѣки данѣци и отъ акцизи, както и постѣпленията по извънредния бюджетъ сѣ силно увеличени (съответно 79,5%, 54% и 51%). Неимоверно голѣмо е повишението на постѣпленията отъ извънредни приходи — 3.284%. Тукъ сѣмъ включени заеми, съкровищни бонове, печалби отъ насичане монети и др.

Най-красноречивъ изразъ на голѣмото ни финансово стопанско напрежение даватъ тѣмъо тѣзи суми на извънреднитѣ приходи по редовния и по извънредния бюджети, заедно съ сумитѣ на недоимѣцитѣ, поради неизплатени разходи. Тѣзи приходи и недоимѣци сѣмъ се движили както следва (въ милиони лева):

В И Д Ъ	Януарий — Септемврий 1939 год.	Януарий — Августъ 1940 год.	Януарий — Августъ 1941 год.
1. По редовния бюджетъ	371,7	101,8	3.445,1
2. По извънр. бюджетъ	118,5	271,9	411,4
Всичко извънр. приходи (заеми, съкров. бонове и др.)	490,2	373,7	3.856,5
Временни недоимѣци поради неизплатени разходи или излишци	+ 49,0	— 61,7	— 685,1
Общо	441,2	435,4	4.541,6

Извънреднитѣ приходи заедно съ преразходитѣ нарастватъ отъ крѣгъло 435 милиона лева презъ първитѣ 8 месеци отъ 1940 год. до крѣгъло 4 милиарда и 542 милиона лева, за сѣщитѣ месеци отъ текущата 1941 год. Това е едно увеличение отъ крѣгъло 944%.

Изобщо, както се вижда отъ всичкитѣ данни, които бѣха приведени за различнитѣ области отъ народното ни стопанство, истинското напрежение за насъ настѣпва презъ втората година отъ войната.

Проф. Станчо Чолаковъ

ДЪРЖАВНИЯТЪ БЮДЖЕТЪ ЗА 1942 ГОД.

Новиятъ държавенъ бюджетъ за 1942 г. заварва страната при ново положение въ сравнение съ миналата година въ три отношения: 1) обявяването на война съ Съединенитѣ щати и Англия, която макаръ и да не налага военни действия, предизвиква едно по-голѣмо задържане на войски подъ знамената и увеличение на разходите за издрѣжката имъ; 2) чувствително покачване на ценитѣ въ сравнение съ края на 1940 година, когато се изработи бюджета за 1941 г., следствие на което вещественитѣ разходи за единица стока ще бѣдатъ по-голѣми, отколкото презъ миналата година, и 3) разширената територия на страната съ около 50% и население съ около

30%, които налагатъ установяването на нови държавни служби въ тѣзи мѣста, както и нарастване на броя на подлежащитѣ на военно обучение.

Кѣмъ тѣзи три причини може да се прибави и значителното разширение на нѣкои държавни служби, които налагатъ по-голѣми разходи, отколкото презъ миналата година, а това сѣмъ на първо мѣсто Дирекцията на храноизноса, която увеличи много броя на монополитѣ си и Главното комисарство по прехраната, което се нуждае отъ значителенъ брой контролни и други органи.

Всички изброени фактори трѣбва, по начало, да доведатъ до едно увеличение на държавнитѣ разходи за редовни ад-

министративни и други нужди. Освен това, обаче, вече настъпват надежитъ за редица държавни съкровищни боеве, издадени за заплащане съ тях извършени доставки от чужбина, предимно за пуждитъ на войската.

Ето защо, оповестенитъ цифри на новия държавен бюджетъ отъ Министра на финанситъ сж твърде скромни и показватъ долната граница на развитие на държавнитъ разходи, при извънредно голъма нестеливостъ и скъръщаване на всички излишни разходи.

Така, общата сума на държавния бюджетъ ще възлиза на 14.390 милиона лева, като приходитъ ще възлизатъ на тази сума и разходитъ ще се равняватъ на нея. Държавата ще изплати, обаче, 1.890 милиона лева съкровищни боеве, които понастоящемъ сж пости отъ Народната банка, следствие на което за останалитъ държавни разходи оставатъ 12.500 милиона лева. Въ тѣзи 12.500 милиона лева, обаче, влизатъ 935 милиона лева, които ще бъдатъ предназначени за временно повишение на заплатитъ на държавнитъ чиновници, съгласно зако-

на отъ 1 септември 1941 г. за тази целъ. За всички останали държавни разходи, включително разходитъ за новитъ земи, за увеличения размѣръ на войската и за поскъпналитъ стоки по държавнитъ доставки, оставатъ следователно 11.565 милиона лева, или съ 1.423 милиона лева въ повече отъ бюджета за миналата година, който възлизаше на 10.142 милиона лева. Увеличението на държавнитъ разходи презъ 1942 г. спрямо 1941 г. следователно, ще възлиза срѣдно на около 14%.

Като се има предвидъ, отъ друга страна, че презъ миналата година (когато всички изброени причини, въздействащи за повишението на държавнитъ разходи, влияеха въ по-малкъ размѣръ, отколкото презъ 1942 г.), държавата се видѣ принудена да гласува нови кредити въ размѣръ на нѣколко милиарда лева, може да се предвиди, че въ продължение на годината ще се яви нужда за увеличение на кредититъ по редица параграфи, което ще доведе и до нови допълнителни и извънредни бюджети.

СТАБИЛИЗИРАНЕ НА ЦЕНИТЪ ЗА ЕДНА ГОДИНА

Следъ извършенитъ стабилизирания на ценитъ въ редица европейски държави, между които трѣбва да се споменатъ Словакия и Унгария, гдето тѣта стабилизирание бѣ наречено „прайсщопъ“, и въ България се пристъпва къмъ едно подобно стабилизирание, което бѣ наречено отъ правителството „заковалана“ на ценитъ.

За целта, Министерскиятъ съветъ публикува въ „Държавенъ вестникъ“ отъ 10 ноември едно свое решение, съ което се въвеждатъ следнитъ ограничения за повишаването на ценитъ въ България:

1) Ценитъ на земеделскитъ произведения, предметъ на дейността на Дирекцията за хранопиноса, ще вожатъ за цѣлата реколта 1941/42 година и не ще може да се повишаватъ до 1 августъ 1942 год.

2) Ценитъ на стоковиднитъ произведения не могатъ да се повишаватъ до 1 августъ 1942 г.

3) Ценитъ на произведенията на мѣстнитъ индустрии и занаяти, които работятъ предимно съ мѣстни материали и се намиратъ подъ режимъ на нормировки, не могатъ да се повишаватъ до 1 августъ 1942 г. Ценитъ на обикъ индустриални произведения, които не сж пренормирани поради поскъпването, на суровитъ материали трѣбва да се пренормиратъ найкъсно до 25 ноември т. г.

4) Ценитъ на индустриалнитъ и занаятчийски мѣстни произведения, които сж установени на база 20 ноември 1940 г. и не сж коригирани до сега, се допуска да се пренормиратъ, като въ никой случай не могатъ да иматъ процентно по-голъмо увеличение, отколкото досега то е признато на произведенията отъ същия браншъ.

5) Ценитъ на издѣлния, изработени отъ вносни сурови материали — валцдрати, черна ламарина и желѣзо, които се работятъ отъ мѣстнитъ индустрии и занаятчи и се намиратъ подъ режимъ на нормировки, не могатъ да се повишаватъ до 1 августъ 1942 г.

6) Индустриалнитъ и занаятчийски произведения, чийто цени не сж нормирани, могатъ да се продаватъ отъ търговцитъ само при нормирани печалби.

7) Ценитъ на следнитъ вносни стоки: търговско желѣзо, включително бетонно, фасонирано желѣзо, дековилни релси, обикновенъ чѣмберъ, черни ламарини валцдрати, суровъ чугунъ и хематитъ-чугунъ, които иматъ изрядни нормировки, не могатъ да се повишаватъ до 1 августъ 1942 година.

8) Земеделски и индустриални произведения, които сж въ недостигъ на пазара, да се разпредѣлятъ между търговцитъ на едро и дребно служебно — централно, отъ Дирекцията на вътрешната

търговия и Главното комисарство, и мѣстно — отъ комисаритѣ на снабдяванетоъ съ участіе на съответнитѣ професионални организации.

9) Царули, памучни прежди, фистанлъци, забрадки за глава, оксфордъ, американъ, гвоздеи, солъ и петролъ, могатъ да се продаватъ на дребно въ селата отъ кооперативни магазини или отъ търговци, членове на Съюза на търговцитѣ и търгували вече съ тѣзи артикули. Изключения се допускатъ за населени мѣста, където нѣма кооперативни магазини.

Както се вижда отъ съдържанието на горната твърде важна наредба, която идва следъ едно повишаване на ценитѣ съ не по-малко отъ 50% презъ последнитѣ две години, „заковаването“ или стабилизацията на ценитѣ обхваща всички видове цени, които се явяватъ на българскитѣ пазари.

За да се разбере правилно наредбата, обаче, трѣбва да се изтъкне, че тя нѣма качества на мѣрки за спиране на покачването на ценитѣ, а само показва целта, която си поставя Министерския съветъ съ нейното публикуване. Това е така, защото при сегашнитѣ обстоятелства, когато се „заковаватъ“ ценитѣ на вноснитѣ стоки, които произлизатъ отъ различни държави, въ които тѣ поскупватъ независимо отъ нашитѣ наредби и намѣрения, заповѣдта, съ която се забранява тѣхното повишение, е недостатъчна за да го наложи или, ако се изпълни безъ да се приложатъ други помощни сръдства — тя може да доведе до спирането на вноса на нѣкои важни произведения, отъ които народното стопанство има голѣма нужда.

Смѣтано, че касае и до редица мѣстни произведения, производственитѣ разноси на които нарастватъ, било поради увеличението на надницитѣ, било поради поскупването на транспорта, било най-последно поради възможността за контрабандно продаване на по-високи цени.

Ето защо, наредбата за заковаване на ценитѣ, която показва едно много добро намѣрение на Министерския съветъ, сигурно ще бѣде последвана и отъ нѣкои други наредби, като напримѣръ: за из-

ползуването на фонда за изравняване на ценитѣ — въ случаетѣ, когато е потребно да се стабилизиратъ нѣкои вносни или мѣстни цени; въ опредѣление на твърди цени за известни земеделски произведения, както вече бѣ направено съ наредбата за млѣкопреработването, като освенъ това се осигурятъ и необходимитѣ възможности непременно всичкото млѣко, респективно всички подложени на подобенъ режимъ земеделски произведения, да се отправятъ точно тамъ, гдето това е желателно. Най-последно, въ известни случаи, каквото е напримѣръ този съ хлѣба, който ще се приготвява въ София и Пловдивъ съ примѣсъ отъ соево брашно, ще бѣже може би потребно да се поеме отъ държавата, респ. отъ Дирекцията на храноизноса, една финансова жертва, като се продава хлѣба по старитѣ цени, макаръ и брашното отъ соя да е по-скупъ.

Единъ втори въпросъ е, обаче, дали уравнилителниятъ фондъ по ценитѣ ще може да посрѣтне всички задачи, които биха му се поставили въ връзка съ изравняването на вноснитѣ цени, като се има предвидъ, че споредъ последнитѣ сведения, той наближава вече къмъ една сума отъ 250 милиона лева, докато вносътъ възлиза на не по-малко отъ 6 милиарда лева годишно.

Като се има предвидъ, обаче, че фондътъ за уравняване на ценитѣ има изгледъ да нараства отъ включването въ него на известни печалби отъ износнитѣ стоки, може да се очаква, че той ще бѣже въ състояние да посрѣща налагащитѣ му се разходи. За да може, обаче, да се спре повишението на мѣстнитѣ стоки за мѣстна консумация, особено на земеделскитѣ произведения, налага се едно основно измѣнение на системата на снабдяването, като се направи ефикасенъ контролътъ върху ценитѣ и се изключи контрабандното имъ повишение, което въздействува и за намаляването на количествата, които се отправятъ къмъ пазаритѣ, подложени на количествени и ценови нормировки.

В. Петровъ

ПАМУЧНОТО ПРОИЗВОДСТВО ВЪ МАКЕДОНИЯ

Мѣстното производство на памукъ въ бивша Югославия бѣше отъ първостепенно значение за тази страна, тъй като тя разполагаше съ една относително добре развита памучно-текстилна индустрия, която се нуждаше отъ голѣми количества суровъ памукъ. Така, вносътъ на памукъ и памучни произведения презъ

1937 година, която може да се приеме като нормална, е възлизалъ на 20,8 милиона кгр. суровъ памукъ за 322,7 милиона динара, 19,0 милиона кгр. памучни прежди за 502,6 милиона динара и памучни платове за 235,7 милиона динара, или общо вносътъ на памукъ и памучни произведения е възлизалъ на 1.061,0 ми-

лиона динара, което представлява 20.3% от цѣлия югославски вносъ презъ 1937 година.

Мѣстната памучна индустрия на бивша Югославия, обаче, е консумирала не само вноснитѣ количества отъ 39.8 милиона кгр. памукъ и памучни прежди, а още и мѣстното производство на памукъ, произвежданъ изключително въ областта на Македония, което е възлизало презъ 1937 г. на 678.400 кгр. или общо консумацията на югославската памучно-текстилна индустрия презъ 1937 г. на памукъ и памучни прежди възлиза на 40.5 милиона кгр.

Единствената областъ въ Югославия, въ която можеше да се произвежда памукъ въ по-голѣми размѣри е Македония. Съ присъединяването на Македония къмъ България, следователно, се увеличаватъ значително българскитѣ производствени възможности, а се лишава отъ такива цѣлата останала територия на бивша Югославия. Ето защо, отъ голѣмъ интересъ е да се види по-подробно, какво представлява и какви сѣ възможноститѣ за развитието на памучното производство въ Македония.

Засѣтитѣ площи и производството на памукъ въ Югославия, за последнитѣ години, за които има данни, се е движило както следва:

	Засѣти площи		Производство килограми
	Хектари	% отъ индустр. раст.	
1922 . . .	833	9.04	186.000
1929 . . .	977	6.21	422.800
1934 . . .	1.221	8.58	513.300
1935 . . .	1.365	7.56	209.500
1936 . . .	1.810	7.37	435.300
1937 . . .	2.789	10.48	678.400
1938 . . .	?	?	1.238.600
1939 . . .	4.976	?	1.080.000

Горнитѣ цифри, обаче, не даватъ представа за възможноститѣ за развитие на памучната култура въ областта на Македония. Тѣзи възможности сѣ извънредно голѣми и производството може да се увеличи поне 20 пѣти, като засѣтитѣ площи възлѣзнатъ на около 100.000 хактара, а добивътъ на около 20 мил. кгр. Съ това увеличение на производството, биха се задоволили около 80% отъ нуждитѣ отъ сурови материали на бившата югославска индустрия, която презъ 1940 г. се изчислява, че е имала нужда отъ около 25 милиона кгр. памукъ отъ качеството „мидлингъ“, каквото се произвежда въ Македония. Ако сѣщиятъ въпросъ се постави по отношение на България, при положение, че мѣстното производство въ старитѣ предѣли нѣма да се увеличи, само приносътъ на Маке-

дония (въ размѣръ на 100.000 хектара за сѣта площъ) може да задоволи всички вносни нужди на страната и да даде единъ излишекъ отъ около 2 мил. кгр.

За да се очаква възможността отъ едно толкова голѣмо разширение на памучната култура въ Македония, има следнитѣ основания: 1) Понастоящемъ памучната култура въ тази областъ е разпространена само въ нѣколко околии и то именно въ околиитѣ на: Велестъ, Дойранъ, Генгелий, Овчеполъ, Радовиштъ, Скопие, Струмица и Шипъ. За да се увеличи чувствително производството на памукъ въ Македония има два начина: 1) да се замѣстятъ нѣкои по-нерентабилни култури, които вирѣятъ добре въ по-севернитѣ части на България (като зърненитѣ храни), съ памукъ и 2) да се проведатъ значителни мелиоративни работи за увеличаване на обработваемата площъ. Още югославскитѣ стопански и благоустройствени власти сѣ започнали проучвания за едно таково подобряване на теренитѣ въ Македония, като изчисленията имъ сѣ показали, че мелиоративнитѣ работи ще струватъ около 200 милиона динара (при стария курсъ на динара), а съ тѣхъ ще могатъ да се направятъ използваемии нови около 33.500 хектара земя, която е извънредно пригодна за производството на памукъ. Предвидѣнитѣ мелиоративни работи сѣ били следнитѣ: напояване на Добровското поле въ Неготинската околия; напояване на гевгелийското и овчеполското полета, както и тѣзи край Криволакъ, кукурчанското, кратовското, скопското и частъ отъ велешкото полета. Съ това ще се придобиятъ около 20.200 хактара твърде пригодни за отглеждане на памукъ площи. Съ друга страна около 13.300 хектара ще се получатъ отъ изсушаването на влѣткитѣ блата на Струмица, Скопското плато и Жълтата бара край Кочани, както и отъ изсушаването на теренитѣ въ дойранското поле.

Останалитѣ възможности за разширение на памучната култура се криятъ въ замѣстването на зърнени храни съ памукъ. Тѣзи възможности сѣ голѣми, като се има предвидъ че само съ царевича въ Македония се засѣватъ 28.000 хектара, които сѣ напълно пригодни за производство на памукъ. Съ зърнени храни въ Македония обикновено се засѣватъ около 190—200 хиляди хектара. Ако се използва отъ тѣхъ само една трета за памучно производство, то ще се получи нова площъ за засѣване съ памукъ отъ най-малко 64.000 хектара, или заедно съ останалитѣ площи, които могатъ да се получатъ чрезъ напояване и отводняване.

се добива една обща повърхност от 97.000 хектара, напълно пригодни за производство на памук.

Причините за досегашното слабо развитие на памучната култура в Македония се крият от една страна в слабата заинтересованост на бившето югославско правителство да проведе една програма за засилване на това производство и от друга — в недостатъчно високата доходност на памука, в сравнение с доходността на всички останали индустриални растения, отглеждани в тази област.

Така, памучната политика на Югославия се е ограничавала от една страна да определя цените на произведения мѣстен памук, които цени сж били определени веднаж през 1937 година на 17.50 динара за 1 кгр. чисто влакно, след това сж били намалени на 16.20 динара за реколтата 1938 г.; на 16 динара за реколтата 1939 и едва през 1940 г. се прави разделение на мѣстното производство по качества, като на първокачествения памук се осигурява цена от 26 динара за кгр., а на низкокачествения — 20 динара. От друга страна югославската памучна политика се е изчерпвала с втората мѣрка в това отношение — да осигури пласмента на произведения мѣстен памук, като е задължавала вносителите на памук и памучни преди от чужбина да представят доказателства, че сж закупили определения им процент мѣстен памук. Самата организация на това откупуване и неговия контрол страдат от недостатък, че е липсвал един централен институт, който да се занимава с откупуването на памучната реколта и с нейното разпредѣление между фабрикантите и занаятчиите. Ето защо, възприетата система в Югославия се е състояла в следното: всички вносители сж длъжни да закупят известен процент мѣстен памук от размѣра на вноса. Всѣки вносител, който иска да внесе памук през следната година, трѣбва да представи в Министерството на търговията сведения най-

късно до края на м. септемврий, за количествата, които ще внесе. Министерството му определя тогава количеството памук, което трѣбва да закупи от производителите по определените цени. За да гарантира купуването на определеното количество, министерството изисква да се вложи в касите му една сума, равна на 20% от определеното за закупуване количество памук, като тази сума се освобождава на вносителя, едва след като представи доказателства, респективно разписки и фактури, че е откупил от производителите определеното му количество и го е заплатил в пълния му размѣр. За изкупуването на всѣко количество мѣстен памук, следователно, памукофабрикантите трѣбва да разполагат временно с 120% от стойността му, тъй като тѣ сж длъжни да заплащат на производителите пълната стойност на памука. Изкупуването на определените количества памук е можело да стане най-късно до края на годината.

Както се вижда, югославската политика по памучното производство е представлявала сама една спѣнка, вмѣсто насърчение за развитието на това производство, тъй като сж ставали протакания при изкупуването на памука от частните фабрики, ставали сж пазарлъци, при които сж постраждали селяните, не е имало централна служба, която веднага да закупи всичките произведения количества и не се е правила разлика между отдѣлните качества памук, сж което би се насърчавало производството на доброкачествения за смѣтка на низкокачествения.

Може да се очаква, следователно, че нашата система на насърчение и организиране на памукопроизводството и търговията с суров и омаганен памук, ще подпомогне по решителен начин неговото засилване, като сж това се допринесе за по-пълното самозадоволяване на страната с този извънредно важен суров материал за нашата индустрия.

КАПИТАЛООБРАЗУВАНЕТО ВЪ БЪЛГАРИЯ

Създаването на нови капитали в дадено народно стопанство може да стане само след отдѣлянето на част от националния доход, който вмѣсто да се заплети към консумация, се отправя към инвестиции в народното стопанство. Затова и спестовността, от народостопанска гледна точка, може да се извършва по два начина: или чрез отдѣляне на известен консумативен доход,

т. е. „отдѣляне от залька“, което представлява една сегашна жертва сж оглед на бъдещи облаги, или чрез отдѣляне на част от предприемаческата печалба на стопанските предприемачи, което става без да представлява една социална жертва на спестителя и се таксува не като „спестяване от залька“, а като акумулация на капиталите.

Доколко е важно превръщането на част от дохода в стопански капитал, проличава от това, че капиталът става истински полезен за народното стопанство само след като се инвестира в стопански съоръжения и инвентар. Обратният процес на превръщането на част от разполагаемите капитали на народното стопанство в доходи, чрез изконсулирането им за нестопански цели, може да се нарече процес на декапитализация, който действа отрицателно върху народното стопанство.

Данни за капиталотообразуването в България не са изяснени досега. След едно сравнение за капиталотообразуването, което се насочва към най-важните неговии обекти на стопанската дейност и на крайните извънстопански инвестиции — жилищата, през последните двадесет години се идва до твърде интересни констатации. Така, след като се направят съответните възможни прецизирания на преливанията на капиталите от една област в друга, нарастването им общо в стопанството и по области за периода 1921/1940 г. възлиза на 45.307,2 милиона лева, или средно на 2.265,3 милиона лева годишно, което отговаря средно на 5% от националния доход на страната. Ако се направи едно разпределение на казаните капитали по области на тяхното насочване, ще се види, че към увеличаване на капиталите в акционерните дружества и кооперативните сдружвания в страната са се запятели през двадесетгодишния период 7.262,4 милиона лева, или 16%; към влогове в банковата система — 16.160,0 милиона лева или 36%; към математически резерви на застрахователните дружества — 1.036,6 милиона лева, или 2% и към строежи, главно на жилища, — 20.848,2 милиона лева, или 46%.

Насочването на новосъздадените капитали към казаните области по петлътния е показано в следната таблица:

	Лич. и коопер. капитали във мил. лв.	Банков влогове във мил. лв.	Застрахов. мат. ре- зерви във мил. лв.	Строежи във мил. лв.
1921/25	1.687,7	4.236,7	—	4.287,1
1926/30	3.511,5	5.675,2	361,1	4.937,0
1931/35	1.266,8	194,0	351,7	5.178,0
1936/40	796,4	6.054,1	323,8	6.446,1
Всичко	7.262,2	16.160,0	1.036,6	20.848,2

Изхождайки от горната таблица, както и от сравнението, което може да се направи за вноса на машини в страната по области, трябва да се приеме, че

по правило новото капиталотообразуване в България страни от инвестиции в стопанската дейност и се запятва главно към инвестиции в строежи на жилища, което представлява главната и последна цел на дребната „спестовност от залъка“, която дава и най-големият прилив на влогове в страната. Капиталотообразуването по пътя на предприемаческата и търговската печалба е останало много назад по редица причини, между които най-важно място заемат следните: 1) Диспропорционално развитие на земеделието, в сравнение с промишлеността, която заема много малко място в стопанския живот на страната; 2) Ограничителното влияние за развитието на промишлените стопански дейности на Закона за индустрията в България; 3) Изземване на по-големата част от печалбите на стопанските предприятия чрез засилено данъчно облагане и 4) Намалено поле за дейност на индустрията поради сегашното военно време, което се съпътства от липса на сурови материали и работна ръка, както и на повишаване на цените им в размер по-голям, отколкото е разрешеното повишение на готовите стоки.

Последните тенденции на българското капиталотообразуване, в връзка с сегашната конюнктура, се определят както следва: 1) Забелязва се едно нездравео набъбване на банковите влогове, които достигат 20,074 мил. лева за октомври 1941 г. срещу 16,737 милиона лева за октомври 1940 г. Увеличението на влоговете съ около 3.300 милиона лева, което е рекордно за България се дължи не толкова на засилената спестовност, колкото на превръщането на редица стопански заети капитали в ликвидни парични средства, които добиват летящ и спекулативен характер. Тъ са краткосрочни и се намират в банките само докато намират някой нов обект за инвестиции, поради което са негодни за дългосрочно използване и специално за финансиране на военното стопанство. 2) Очертава се едно неоправдано силно търсене на недвижими имоти, при средно тройно увеличени цени в сравнение с 1939 г. Следствие на това, при около 40% по-малко строежи през първите 9 месеца на текущата година, в България са инвестирани за строеж на жилища през този период на 1941 г. 1.414,5 милиона лева, срещу 1.218,3 милиона лева за съответния период на 1940 г. Тази тенденция води към лишаването на страната от част от нейните оборотни или инвестиционни капитали, които се отправят към дългосрочния консумативен обект

— строежитъ, съ което страната ще се постави въ затруднено положение въ момента, когато стопанската дейност ще може да вземе отново нормалния си размъръ, а за това ще липсватъ капиталъ. 3) Забелязва се засилено търсене на консумативни предмети отъ по-голъма стойностъ и трайностъ, като килими, мебели, кожени палта, произведения на изкуството и т. н. и едновременно се очертава едно твърде засилено търсене на пощенски марки, като въ тѣзи обекти се инвестиратъ по-дребнитѣ влогове. Причината за тази тенденция трѣбва да се търси въ факта, че поради прекалено голѣмото поскъпване на строежитѣ, дребната спестовностъ съ цель за покупки на жилища става безсмислена. Поради тона, дребнитѣ спестители бързатъ да инвестиратъ сумитѣ си въ движими вещи отъ значение за уредба на жилищата, като бързатъ да направятъ това докато и тѣзи предмети не сѣ поскъпнали прекалено много, а отъ друга страна, известна незначителна частъ отъ спестителитѣ инвестиратъ срѣдствата си въ пощенски марки, очаквайки следъ тѣхното повишение да запазятъ старата покупателна способностъ на спестяванията си, безъ да загубятъ тѣхната ликвидностъ. 4) Съществува, макаръ и подъ прикрита форма, една голѣма маса отъ ликвидирани се еврейски капиталъ (повечето еврейски дружества и стопански предприятия трѣбва да бѣдатъ ликвидирани до края на мартъ 1942), които търсятъ инвестиционни обекти подъ прикрито име, безъ огледъ на формата и на цената, при които ще трѣбва да се инвестиратъ. Споредъ известни оценки, размърътъ на летящитѣ еврейски капиталъ, които търсятъ пласментъ и смущаватъ цѣлия стопански животъ на страната, възлиза на повече отъ 1 милиардъ лева.

Следствие на всичко това, държавната политика въ връзка съ капиталообразуването и спестовността на страната трѣбва да изхожда отъ нѣколко положения: 1) че дребната спестовностъ въ България е възможна само съ цель за строежъ, поради което политиката по спестовността трѣбва да бѣде въ прѣка връзка съ политиката по поддържането на достатъчно строежъ на нормални и достъпни цени за спестителитѣ; 2)

че страната е стопански изостанала и че се нуждае отъ засилване на капиталовитѣ инвестиции въ стопанския животъ и 3) че войната действува върху довърнето въ стабилността на монетата.

Ето защо, държавната политика трѣбва да се справи, на първо време, съ следнитѣ проблеми: 1) да запази досегашния размъръ на дребната спестовностъ като гарантира на влоговетѣ достатъчно рентабилностъ и като намали значително сегашнитѣ цени на строежитѣ, за да бѣде спестовността целесъобразна за спестителя; 2) да направи една реформа въ кредитната политика на банцитѣ, като, следъ внимателни проучвания, се насърчаватъ повече стопанскитѣ инициативи и предприемчивостъ; 3) да се осигури на промишленитѣ предприятия достатъченъ процентъ печалба, който да позволява не само амортизирането на старитѣ капиталъ и сносното заплащане на труда на предприемача, но и едно засилено капиталообразуване чрезъ отдѣляне отъ печалбитѣ; 4) да осигури условията, необходими за премахването на сегашната декапитализация въ народното стопанство, при които активнитѣ стопански капиталъ се превръщатъ било въ доходи, като се консумиратъ, било като се инвестиратъ въ недвижимости, като съ това народното стопанство се лишава отъ собствени оборотни капиталъ. Тѣзи условия сѣ: стабилни цени, установяване на доверие въ монетата и банцитѣ и спиране растежа на паричното обращение и 5) премахване на вредното въздействие на летящитѣ еврейски капиталъ, които чрезъ безконтролното си движение разстройватъ цѣлия стопански животъ, а най-вече кредитната система. За тази цель е необходимо да се създаде единъ централенъ институтъ за ликвидирането на еврейскитѣ имуществъ, който да следи не само за спазване на сроковетѣ и на девизнитѣ разпореждания въ връзка съ тази ликвидация, но и за това, щото еврейскитѣ капиталъ да не се насочватъ къмъ панически или спекулативни инвестиции и да повличатъ съ себе си и всички други парични капиталъ, които не могатъ да намѣрятъ понастоящемъ своето нормално употребление въ стопанския животъ на страната.

А. Кемилевъ

СЪЩЕСТВЕНО ИЗМѢНЕНИЕ ВЪ ДЕВИЗНАТА ПОЛИТИКА НА БЪЛГАРИЯ

Както това можеше да се предвиди отъ проследяването на девизната политика на България, отъ 14 октомврий влиза въ сила едно измѣнение на общата наредба за вноса и износа, издадена отъ Б.

н. банка, съгласно което се премахва премията отъ 25%, която се пресмѣташе отъ Банката при покупко-продажбитѣ на свободни девизи и се допускаше на свободния пазаръ при сключването

на компенсационни сдѣлки по външната търговия.

Съгласно измѣнението на наредбата, дава се ликвидационенъ периодъ за изчерпването на сегашнитѣ авоари на Б. н. банка въ свободни чужди девизи, купени съ премия, до 30 септемврий 1942 година, а за ликвидация на сключенитѣ компенсационни сдѣлки, както и на сдѣлките, които ще се сключатъ за изнесени стоки до 14 октомврий — до 14 априлъ 1942 година. Това разрешение за сключване на компенсационни сдѣлки съ стоки, изнесени преди 14 октомврий не се отнася до продаденитѣ въ чужбина на консигнация стоки.

Значението на тази мѣрка на държавата, проведена чрезъ нейния пълномощникъ по търговията съ външни платежни срѣдства — Б. н. банка, се състои въ това, че България вече възприема окончателно принципитѣ на новия девизенъ редъ въ Европа, като установява паритетни курсове за всички чужди девизи.

Преди да се стигне до сегашното положение на паритетни курсове съ всички чужди валути, банковата политика премина презъ редица фази на високи премии за свободнитѣ валути, на изоставянето на образувание свободни девизни курсове на пазара на частнитѣ компенсации, следъ това на ограничаване разликитѣ между премиятѣ на свободнитѣ девизи и курсоветѣ на клирингитѣ, докато най-после се стигна до окончателното премахване на премиятѣ.

Изравняването на всички валутни курсове къмъ тѣхнитѣ паритети не ще окаже нѣкакво влияние върху сегашното

насочване на външната търговия на България, тъй като стопанскитѣ връзки на страната съ държавитѣ, които въ миналото имаха свободни девизи, или съ сведени до нула, или частъ отъ тѣзи държави влѣзоха въ многостранния клирингъ въ Берлинъ, поради което стокообмѣнитѣ и плащанията до него ще се извършватъ съ германско посрѣдничество.

По-високо оценяване на известни чужди девизи, обаче, и въ миналото не е влияло негативно върху развитието на стокообмѣна между България и Германия, тъй като отъ 1935 година насамъ се забелязва едно прогресивно намаляване на стокообмѣна между България и странитѣ съ свободни девизи, срещу което се засилва значително търговията съ странитѣ съ клиринговитѣ девизи — респективно съ Германия.

Прогресивното намаляване на търговията на България съ странитѣ съ свободни девизи продължи до избухването на последната война презъ 1939 година, когато вече 86.1% отъ българския износъ се насочваше къмъ страни съ клирингови девизи и само 13.9% къмъ страни съ свободни девизи.

Даваната премия върху свободнитѣ девизи, отъ своя страна, не е въздействувала за покачване на ценитѣ, заплащани отъ странитѣ съ свободни девизи, тъй като ценитѣ при търговията съ Германия се опредѣлятъ съ двустранни договори между двѣтѣ страни.

Новото измѣнение, обаче, означава пълното присединяване на България къмъ новия европейски девизенъ редъ.

ХЛѢБНИТѢ ДАЖБИ СЕ НАМАЛЯВАТЪ

Съ едно постановление на Министерския съветъ, влизашо въ сила отъ 15 декемврий 1941 г., се намаляватъ дажбитѣ хлѣбъ, раздавани на населението срещу купони както следва: за възрастни 300 грама; за деца до навършени 5 години — 150 грама; за работници съ тежъкъ физически трудъ — 600 грама, за миньори — 750 грама дневно. Работодателитѣ на миньоритѣ съ длъжни да допълватъ дневната дажба отъ хлѣбъ на работниците си съ 100 грама картофи. На децата до 5 годишна възраст се дава 1½ кгр. грисъ месечно.

Едновременно съ това намаляние на хлѣбнитѣ дажби се прави промѣна и въ режима на меленето на брашна. Както е известно, досега се произвеждаше бѣло брашно, носещо № 0 и типово брашно № 3, като освенъ това се произвеждаше

и грисъ отъ житото, дадено за смилане. Занапредъ житото ще се смела заедно съ трицитѣ, като полученото брашно ще носи названието „дюсъ“, като ще се допуска отъ 100 кгр. жито да се получатъ само 4 кгр. отпадъци. Освенъ това, допуска се примѣсъ отъ 25% ръжъ къмъ житото, като ръжътъ се счита за жито. Дирекцията на храноизноса може да задължи мелницитѣ да смѣсватъ пшеничното брашно съ царевично въ процентъ 65% пшенично брашно дюсъ съ 35% ситно смлѣно царевично брашно. Пшеничното брашно „дюсъ“ ще се продава по 8.80 лв. кгр., срещу 8 лв. кгр. за типово брашно № 3 безъ трицитѣ. Важно е да се отбележи, че и смѣсътъ отъ пшенично брашно „дюсъ“ и царевично брашно ще се продава също така по 8.80 лв. кгр., което означава, че въобще

на пазара не ще се продава чисто пшенично брашно, тъй като цената на царевичното брашно е определена на 6.20 лв. кгр.

Като резултат от тези повишения на цените на брашната, цената на хлѣба се повишава както следва: един хлѣб от 300 грама, смѣсен съ пшенично и царевично брашно ще струва 2.50 лв., срещу 3 лв. за един хлѣб от чисто пшенично брашно, на тежест 400 грама. Това означава, че срещу досегашната цена от 7.50 лв. за 1 кгр. хлѣб от чисто пшенично брашно, ще се продава по 8.33 лв. 1 кгр. хлѣб съ пшенично брашно дѣе, примѣсено съ до 50% царевично брашно.

Причините за въвеждането на тази мѣрка на ограничаване консумацията на хлѣб, лежат въ слабия прѣтокъ на

пшенични брашна къмъ Дирекцията за хранознѣост, дори и следъ извършването на реквизицията отъ 30% отъ запаситѣ на селянитѣ. За да се ограничи още повече консумацията на хлѣбъ въ градоветѣ, съ отдѣлна заповѣдъ се въвежда безхлѣбенъ день въ ресторантитѣ въ срѣда като рестораторитѣ ще сервирайтѣ на клиентитѣ си картофи вмѣсто хлѣбъ, като ще задържатъ съответнитѣ части отъ хлѣбнитѣ купони за консуматоритѣ. Тази мѣрка, обаче, изглежда малко ефикасна, тъй като пекарницитѣ ще продаватъ хлѣбъ срещу купони на общо основание и въ срѣда, поради което посетителитѣ на ресторанти ще могатъ да си купуватъ хлѣбъ направо отъ хлѣбопекарницитѣ. Съ горнитѣ намаления на дажбитѣ, обаче, има всички указания, че изхранването на страната до новата реколта ще бѣде осигурено.

ДИРЕКЦИЯТА НА ГРАЖДАНСКАТА МОБИЛИЗАЦИЯ.

Дирекцията на гражданската мобилизация, която презъ м. декемврий 1941 г. премина подъ подчинението направо на Министъръ-председателя, е основана като отдѣлна институция презъ м. септемврий 1939 г., макаръ и да е съществувала твърде отдавна при Генералния щабъ на войската подъ формата на отдѣлна служба при него.

Основаната презъ 1939 г. Дирекция за гражданска мобилизация имаше позеche информативенъ, отколкото административенъ характеръ и служеше за задоволяване на военнитѣ нужди отъ стопанска информация на Министерството на войната. Постепенно, обаче, тя се разви като единъ институтъ, който имаше за задача да подготви преминаването на народното стопанство къмъ положение на военно стопанство. Дирекцията влѣзна въ връзка съ отдѣлнитѣ стопански служби при министерствата и започна да подготви единъ планъ за преминаване на стопанството къмъ военно положение.

Пълно развитие на всички служби при Дирекцията, обаче, се получи едва презъ м. априлъ 1940 г., когато съ специалния Законъ за гражданската мобилизация и демобилизация, на Дирекцията се дадоха много по-широки пълномощия и се наложиха съ значително по-широки задачи.

Задачитѣ, определени съ чл. 1 отъ Закона за гражданската мобилизация, които се възлагатъ на Дирекцията, се състоятъ въ следното: провеждане на стопанската мобилизация и демобилизация, осигуряване на производството и снабдяването, осигуряване на издрѣжката на семействата на мобилизиранитѣ и на нуж-

дающитѣ се отъ такава по военни причини и опазване на народа отъ духовно и материално увреждане. Въ закона за гражданската мобилизация освенъ това се предвиждатъ и начинитѣ на финансирането на войната.

Дирекцията за гражданската мобилизация действува както въ военно, така и въ мирно време, като въ мирно време се грижи за плановото подготвяне на стопанството за военно-временната му трансформация. Дирекцията установява свои служби при отдѣлнитѣ стопански и други министерства, съ целъ да поддържа тѣсна връзка съ последнитѣ. Планшетъ за мобилизация и демобилизация на народното стопанство се изработватъ отъ Дирекцията и се одобряватъ отъ Министерския съветъ. Мобилизирането на гражданското население за сѣга всички български поданици отъ 16 до 70 годишна възраст, които не сѣ мобилизирани вече въ армията. Осигуряването на производството и снабдяването презъ време на война, което, съгласно закона, би трѣбвало да се ръководи отъ Дирекцията, за сѣга не само материалитѣ и стокитѣ, необходими за воденето на войната, но и тѣзи, които сѣ потребни за нуждитѣ на населението. Осигуряването на снабдяването ще става чрезъ гарантиране на нуждитѣ за това кредити отъ банковата сисетма, чрезъ съответно организиране на външната търговия, индустрия и земедѣлието. Въ земедѣлското производство се предвижда задължителното използване на работната ръка и на трети свободни работници, когато земедѣлскитѣ стопани сѣ мобилизирани. Пред-

вижда се, освен това, даването на отсрочка на задълженията на мобилизираните, вземане на мърки срещу чуждата пропаганда, шпионажа и т. н.

Въз основа на гражданската мобилизация са предвидени и твърде строги наказания за нарушителите на наредбите или на закона. Смъртно наказание се предвижда при организиране или подбуждане на мобилизирани лица към неподчинение, при отказ за изпълнение на възложената работа и при укриване на стоки или покачване на цени с цел за спекула, когато стойността на укриваните и повредени стоки или разходи на облагоустваната надвишават 500.000 лева.

На практика, обаче, досега Дирекцията на гражданската мобилизация не вземаше първо участие в организирането на стопанския живот на страната с оглед на военното стопанство. Обикновено, необходимите работи по провеждането на народо-стопанската дейност от военновременен характер се прилагат от отделните министерства, а за лицата, които трябва да участвуват в нейното извършване, се приема с специална заповед, че ако не изпълняват нарежданията на властта, попадат под строгите санкции за неизпълнение или саботаж на Закона за гражданската мобилизация.

Дирекцията на гражданската мобилизация участвуваше повече чрез свои представители в разните министерства и служби по установяването на цените, на начините на снабдяване на страната, задържане на задължителни запаси и т. н.

Но тъй като въ известни случаи Дирекцията на гражданската мобилизация, която се явява като представител на едно нестопанско министерство — това на войната — идваше в противоречие с разбиранията на стопанските министерства, яви се нужда да се прехвърли Дирекцията на гражданската мобилизация към Министерството-председателя, което дава възможност на последния да упражнява по-близък контрол върху дейността на Дирекцията и да се намесва като арбитър при разрешаването на спорове между Дирекцията и другите министерства.

Съгласно изменението на Закона за гражданската мобилизация, с което ста-

ва това прехвърляне, на Дирекцията се възлага да изготвя проекти за уреждане на стопанската дейност, когато тази дейност засяга повече от едно министерство. Със това центърът на тежестта на дейността на Дирекцията се пренася към координацията на инициативите на отделните стопански администрации.

Едновременно с това, на Дирекцията за гражданската мобилизация се прехвърля и борбата с спекулата в страната, която досега беше повърена на Министерството на търговията, въ лице то на Главното комисарство по снабдяването.

Както е известно, успоредно с увеличаването на оскудяцията от известни произведения, се увеличи и контрабандната търговия с тях, като тази търговия се извършва при по-високи цени от нормираният. Органите на Главното комисарство по снабдяването се видяха в невъзможност да се справят с тази спекула, главно поради липсата на достатъчно персонал и поради прилагането на законите и наредбите по снабдяването, които се отличават с относително слаби санкции и не можеха да спрат контрабандата. Със прехвърлянето на тази борба върху Гражданската мобилизация ще се прилагат Закона за гражданската мобилизация и Военно-наказателния закон, които предвиждат извънредно строги санкции дори и за най-дребни провинения срещу законите за осигуряването на снабдяването на страната. Предвидените наказания се движат между един минимум от 3 години и смъртно наказание, което се прилага въ изброените по-горе случаи.

Министерският съвет е приел и един повърителен план за борба срещу спекулата, който, предполага се, предвижда обиски на цели селнища въ определени дни, изземване на укриваните продукти, както и наказание на виновните по военните закони.

При провеждането на тази борба, органите на Дирекцията за гражданската мобилизация ще бъдат граждански мобилизирани и снабдени с големи права, а законите ще бъдат прилагани формално, за да се избегне заобикалянето им.

ПЛАТЕЖНИЯТ БАЛАНС НА БЪЛГАРИЯ

Платежният баланс на България има характерните черти на дебиторните страни, с слабо развит невидим износ (туризъм, емигранти, транспорт) и с слабо развит капиталов пазар и свър-

занит с него международни транзакции.

Затова главното перо въ приходите и разходите на българския платежен баланс се образува от търговския баланс на страната.

Отъ 1929 г. насамъ, когато избухналата свѣтвона криза предизвика едно силно изтегляне на чуждитѣ капитали въ България, което се отбелязва главно презъ 1930 и 1931 години (износъ на повече отъ 1 миллиардъ лева чужди влогове въ страната), значението на търговския балансъ за състоянието на платежния балансъ на страната нарастна още повече.

Последнитѣ публикувани данни за състоянието на платежния балансъ на България се отнасятъ за годинитѣ 1935 и 1936. Отъ тѣзи данни проличава най-добре структурата на българския платеженъ балансъ, като последвалитѣ измѣнения следъ казанитѣ години се изразяватъ въ едно намаление на капиталовитѣ трансакции и увеличението на тѣзи, които сж свързани съ стоковия оборотъ.

За да се схване правилно значението на българския платеженъ балансъ и на неговото влияние върху стойността на българската монета, трѣбва да се изтъкне, че този балансъ е дирижиранъ въ България още отъ 1919 година насамъ, като размѣрътъ на разходнитѣ пера обикновено е съобразяванъ съ приходнитѣ постѣпления, като разходитѣ сж бивали винаги степенувани, поставяйки на първо мѣсто задоволяването на най-насъщнитѣ нужди на страната отъ стоки — главно сурови материали — следъ това посрещането на финансовитѣ задължения, като се държи сѣтка за старитѣ финансови задължения на държавата по външни заеми и следъ задоволяването на тѣзи нужди се е допускало разходването на девизи за нуждитѣ на студенти въ чужбина, болни, служебни пътувания и най-последо, разходи за туризъмъ.

Въ областта на приходитѣ, българскиятъ платеженъ балансъ сжщо така е подъ най-силното влияние на постѣпленията отъ износа. Макаръ и засилването на постѣпленията да е една по-трудна задача, отколкото регулирането на разходитѣ, България е правила всичко възможно за да увеличи девизнитѣ постѣпления посредствомъ насърчения на износа отъ валутенъ характеръ, изразя-

вани главно въ частнитѣ компенсаци, при които износителитѣ получаватъ една премия срещу продаденитѣ валути на точно опредѣлени вносители.

Българскиятъ платеженъ балансъ презъ последнитѣ две години, за които има публикувани данни, се очартава както следва: (Вж. табл. на стр. 348).

Явно е отъ горната таблица колко голѣмо е значението на търговския балансъ на страната за уравниването на платежния балансъ на България. Проличава още и значително по-голѣмия размѣръ на финансовитѣ плащания къмъ чужбина, отколкото сж приходитѣ отъ финансови вземания, което води България неспрѣменно къмъ следването на една външно-търговска политика на активни търговски баланси, безъ която тя не би могла въ никой случай да уравнивается платежния си балансъ и да пази съ това равновесие стабилността на националната монета.

Активнитѣ търговски баланси, следователно, сж една структурна необходимостъ за България, съ което се обяснява и пастойчивостта на българскитѣ комисии по сключването на търговски договори да гарантиратъ единъ излишекъ на българския износъ надъ вноса при сключването на търговски и платежни спогодби.

Последнитѣ изтекли години доведоха България до нови затруднения въ посрещането на финансовитѣ си задължения къмъ чужбина, тъй като тѣзи задължения сж обикновено къмъ страни, съ които България не поддържа значителенъ стокообмѣнъ. Това доведе страната до необходимостта да предвижда получаването на известна частъ отъ стойността на износа си въ свободни арбитражируеми девизи, съ които да може да изплаща задълженията си къмъ трети страни.

Доколко е успѣвала въ тази си политика, проличава отъ следната таблица за постѣпленията и разходитѣ на свободни и клирингови девизи на Българската народна банка:

Постѣпления и разходи на девизи презъ последнитѣ три години

	Клирингови валути			Свободни валути		
	Постѣпл.	Разходи	Салдо	Постѣпл.	Разходи	Салдо
(Въ милиони лева)						
1937	2.644	2.855	— 211	1.336	1.264	+ 72
1938	4.388	3.577	+ 811	751	908	— 157
1939	5.219	4.588	+ 631	567	638	— 121

Видъ на приходитѣ и раз- ходитѣ	ПРИХОДИ въ мил. лв.		РАЗХОДИ въ мил. лв.		БАЛАНСЪ въ мил. лв.	
	1935 г.	1936 г.	1935 г.	1936 г.	1935 г.	1936 г.
I. Външна търговия (вносъ и износъ безъ транзита)	3.607	4.076	2.697	2.942	+910	+1.134
II. Услуги						
1. Комисиони на предст.	45	60	—	—	+ 45	+ 60
2. Бълг. търг. флота	40	50	35	35	+ 5	+ 15
3. Портови такси	25	30	—	—	+ 25	+ 30
4. Ж. п. транзитъ	15	9	80	80	— 65	— 71
5. Поши и телеграфи	16	10	20	20	— 4	— 10
6. Осигур. дружества	2	2	10	1	— 8	+ 1
Всичко	143	161	145	136	— 2	+ 25
III. Партиципации	—	—	—	189	—	— 189
IV. Приходи и разходи на капитали						
1. Получени или платени лихви :						
а) отъ Б. н. банка	1	—	3	3	— 2	— 3
б) отъ частни банки	—	—	5	1	— 5	— 1
в) отъ осигур. дружества	—	1	1	—	— 1	+ 1
2. Дивиденди, тант. и др.	1	—	40	30	— 39	— 30
Всичко	2	1	49	34	— 47	— 33
V. Други частни плащания						
1. Градинари и работници	80	82	15	15	+ 65	+ 67
2. Студенти	—	—	40	45	— 40	— 45
3. Туристи и пътници	75	75	70	90	+ 5	— 15
4. Патенти	—	—	—	—	—	—
5. Наемъ за филми	—	—	30	35	— 30	— 35
6. Подаръци	—	—	—	—	—	—
Всичко	155	157	156	185	—	— 28
VI. Публични прих. и разх.						
1. За държавни заеми и по мирнитѣ договори	3	12	207	194	— 204	— 182
2. Дипломат. и консулски представители	75	85	68	73	+ 7	+ 12
3. Други	—	14	2	—	— 2	+ 14
Всичко	78	111	277	267	— 199	— 155
VII. Увелич. или намаление на краткоср. кредити	158	20	601	295	— 443	— 275
VIII. Увелич. или намален. на дългосрочн. кредити	150	—	50	205	+ 100	— 205
Всичко	308	20	651	505	— 343	— 485
Изравнителни пера						
1. Увелич. или намален. на чуждитѣ девизи на Б. н. б.	—	—	326	275	— 326	— 275
2. Преоценка на авоаритѣ	44	68	37	62	+ 7	+ 6
Всичко	4.337	4.595	4.337	4.595	—	—

Данни за разпредѣлението на постъп-
илото и изразходвано камбио презъ
1940 година на клирингови и свободни
девизи липсватъ, но общитѣ постъпле-
ния и разходи силно нарастватъ, като до-
стигатъ 8.119,5 милиона лева постъпле-
ния и 7.558,4 милиона лева разходи.

Поради липсата на разработени данни
за отдѣлнитѣ пера на платежния ба-
лансъ на България презъ последнитѣ
четири години, общитѣ данни за постъп-
ленията и разходите на девизи отъ Б.
н. банка могатъ да послужатъ като ука-
затели за общитѣ граници, въ които сѫ

се движили плащанията по българския платежен баланс.

Тъй като въ България съществува камбиален монополът, при който всички чужди платежни средства трябва да се продават и могат да се купят само от Народната банка, съ изключение на девизитъ по компенсационните сдѣлки, горните данни, увеличени съ тѣ-

зи на компенсационните сдѣлки могат да очертаят приблизително границитъ на оборотитъ по платежния баланс из страната.

Компенсационните сдѣлки въ България, отъ своя страна, презъ последните три години, за които има сведения, са се развили както следва:

	Броя	Разрешени компенсации			Реализирани	
		Свободни девизи	Други девизи	Всичко	Броя	Всичко
		(Въ милиони лева)			(Мил. лв.)	
1936	8.163	761	1.000	1.761	7.460	1.446
1937	11.192	771	1.218	1.989	10.624	1.770
1939	11.550	540	1.395	1.935	11.086	1.782
1939	9.486	255	1.415	1.670	8.972	1.412

Като се има предвидъ, че постъпленията въ чужди девизи съ мѣродавни за извършването и на съответни изплащания, тъй като плащанията на кредити съ били почти преустановени, рамкитъ, въ които съ се движили плащанията на българския платежен баланс презъ последните три години, за които има сведения, се очертаватъ (клирингови и свободни девизи — реализирани компенсации) както следва:

Година	Милиони лева
1937	5.750
1938	6.921
1939	7.197

Отъ горната табличка проличава, че въ годинитъ, които предшествуваха сегашната война, българският платежен баланс отбелязва тенденция на развитие, успоредно съ нарастването на по-

стъпленията отъ българския износъ. Общото увеличение на постъпленията, обаче, бѣ съпроводено отъ намаляване на притока на свободни девизи, въ резултатъ на което настъпиха и известните ограничавания на плащанията по българскитъ външни вземъ, а въ последно време и пълното преустановяване на плащанията.

Изгледитъ за развитието на българския платежен баланс напредъ се очертаватъ като по-благоприятни, отколкото бѣ досегашното развитие, главно поради разпространето на действието на многостранния клирингъ въ Берлинъ върху територията на цѣла Европа, съ което девизитъ затруднения, причинявани отъ липсата на свободни девизи, ще се облекчатъ, а следъ завършването на войната ще изчезнатъ напълно.

А. К.

ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

ЯПОНСКОТО СТОПАНСТВО — ОСНОВАТА НА ЯПОНСКАТА ВОЕННА МОЩЬ.

Бързитъ и решителни победи на Япония въ далечния изтокъ събудиха оправданъ интересъ всрѣдъ нашето общество къмъ всички особености и прояви на този далеченъ народъ. Ето защо, едно кратко изложение на неговитъ стопански и жизнени източници, както и на проблемитъ, предъ които бѣ изправенъ презъ последно време въ областта на стопанството, заслужава да бѣде помѣстено въ страницитъ на „Економистъ“.

Както е известно, Япония обхваща редица острови край източния брѣгъ на Азия и Корея на азиатския континентъ. Главната частъ на Япония се състои отъ групата острови: Хонсю, който е най-големиятъ островъ съ 230 хил. кв. км. площъ, Шикоку, Киушиу, Хоккайто и Рюу-киу. Тѣзи острови заематъ общо 382 хиляди кв. км., отъ всичко 675.4 хиляди квадратни километра, на колкото възлиза общата японска територия, безъ да се

смятат завоюванията във Китай. Извън изброените острови, които образуват една ивица край източния бряг на Азия, Япония притежава още Корея, или Чоусенъ на японски, както и островите Тайванъ (Формоза), намиращъ се доста на югъ отъ главните японски острови, Бюкоото (островите Пескадосъ) и Карафуту, както се нарича японската частъ на островъ Сахалинъ. Най-после, Япония притежава провинцията Квантунгъ съ 3,4 хиляди кв. км., мандатната територия Найо въ северния Пасификъ и южно Манджурската желъзопътна зона.

Населението на Япония възлиза презъ 1940 г. на 105,2 милиона души, срещу 97,7 милиона души презъ 1935 и 90,4 милиона души презъ 1930 г. Както се вижда, то нараства срѣдно съ 1,35% годишно, а за едно петилѣтие японското население се увеличава почти съ толкова жители, колкото има въобще България. Успоредно съ увеличението на населението, което става все върху една и съща територия, неговата гъстота върху квадратенъ километъръ расте постоянно, възлизайки на 193 души на кв. км. презъ 1929 г. срещу 187,9 презъ 1935 г. и 170,0 презъ 1940 г. Тази огромна гъстота, съществуваща при едно значително земеделско население, въздействува за поддържането на единъ относително низкъ жизненъ уровень у японския народъ и за развиването на единъ стремежъ къмъ експанзия, тъй като срѣдно взето въ Япония всѣка година има около 1,5 милиона души, които трѣбва да се изселватъ, за да не расте все повече и повече гъстотата на населението и да не се намаляватъ възможностите за препитание.

Земеделското производство на Япония почива главно на производството на оризъ. Така, отъ общо използваемата площъ отъ 17,3 милиона хектара, (173 милиона декара) около 3 милиона хектара сж засѣти съ оризъ, около 2,9 милиона хектара сж засѣти съ други зърнени храни, около 8,9 милиона хектара сж гори, 214 хиляди хектара пасища и около 1,8 милиона хектара сж използвани за други култури. Производството на оризъ е възлязло на 119,6 милиона хектолитра, а добивътъ на зърнени храни — на 41,2 милиона хектолитра. Отъ останалите култури, развито е производството на соя (4,8 милиона хектолитра), фасулъ и други варива, картофи и малко царевича. Развито е, сжщо така, производството на плодове, между които първо мѣсто заематъ мандарините и портокалите, следвани отъ ябълки, сливи и грозде. Особено силно е разви-

то производството на чай, съ който сж засѣти около 40.000 хектара, даващи едно производство отъ около 55 милиона кгр. чай. Производството на тютюнъ заема сжщо така важно мѣсто съ свонте 35 хиляди хектара и 65 хиляди тона производство.

Производството на пашкули, на което се крепи толкова прочутата копринена индустрия на Япония, възлиза на 322,4 милиона кгр. годишно, на стойностъ 419,5 милиона иени. Въ Япония има 43.428 работилници за приготвяването на сурова коприна, въ които се произвеждатъ 12,1 милиона кгр. коприна. Риболовътъ е силно развитъ, давайки единъ годишенъ доходъ отъ около 220 милиона иени. Между отдѣлните видове риби, първо мѣсто по стойностъ заема ловътъ на сардини. Консервите, произведени отъ риби, се изчисляватъ на повече отъ 250 милиона иени.

Минното дѣло въ Япония е развито главно по отношение на каменните въглища, като въ каменовъглените мини сж заети около 180.000 души, а въ металните мини — около 70.000 души, като въ останалите мини, доставящи неметални руди сж заети около 15.000 души. Между металните мини най-важно мѣсто заематъ желъзодобивните мини съ едно производство надъ 4 милиона тона на стойностъ надъ 400 милиона иени, следвани отъ златните мини съ производство отъ около 20.000 кгр. злато за около 60 милиона иени, медните мини съ производство отъ около 70.000 тона за 52 милиона иени, сребро — 260.000 кгр. за 20 милиона иени, желъзни пирити — 1,4 милиона тона за 13,4 милиона иени, цинкъ — 34.000 тона за 10 милиона иени, олово — 7,4 хиляди тона за около 2 милиона иени и т. н.

Каменовъглените мини даватъ най-големото и най-важното производство въ страната, възлизащо на около 52 милиона тона презъ 1940 г., за около 350 милиона иени; петролните изпори даватъ едно производство отъ около 3,5 милиона хектолитра петролъ, а сулфатните мини произвеждатъ около 170.000 тона руда за 10,2 милиона иени.

Преработващата индустрия е застъпена съ 90.000 фабрични предприятия, въ които работятъ около 5 милиона работници. Най-силно развита е текстилната индустрия, въ която има 26.353 предприятия (1937 година) съ 1.088.688 работници, следвана отъ машинната и корабостроителна индустрия, съ 11.766 предприятия и 524.000 работници; металната индустрия — съ 8.251 предприятия и 279.000 работници; химическата индус-

трия — съ 5.000 предприятия и 318.000 работници; хранителната индустрия — съ 14.000 предприятия и 192.000 работници; хранителната индустрия — съ 14.000 предприятия и 192.000 работници; дърводъелска и мебелна индустрия — 7.800 предприятия съ 105.000 работници, керамична индустрия — 4.200 предприятия съ 113.000 работници; печатарска индустрия — съ 3.450 предприятия и 70.600 работници; електрическа индустрия — 570 предприятия съ 11.600 работници, хартиена индустрия — 1.200 предприятия съ 21.200 работници и т. н.

Като морска страна, Япония има една от най-големите търговски флоти на света, заемаща трето място след Англия и Съединените щати. Презъ 1939 г. японската търговска флота е възлязала на 5.6 милиона тона или на 8% от цялата световна търговска флота.

Проблемът на японското военно стопанство.

Стопанските проблеми на Япония не могат да се сравняват съ тези на европейските държави, тъй като въ структурата на европейските стопанства има съществена разлика въ сравнение съ структурата на японското стопанство. Първата разлика е въ концентрирането на капиталитъ. Въ Япония тази концентрация е достигнала максималния си размъръ, тъй като стопанското ръководство на страната се намира въ ръцетъ на няколко фамилии и концерни, които поставят развитието на частното стопанство на съвсемъ друга плоскостъ въ сравнение съ условията на европейското частно стопанство. Работникът е твърде тѣсно свързанъ съ предприятието, макаръ и надницата му да е много ниска. Обикновено работниятъ день въ Япония трае 10—12 часа. Поради това, възможността за намаляване на ценитъ въ Япония съ много по-големи отъ европейските и това дава на Япония едно значително преимущество при борбата за международни пазари. Една търговско-конкурентна офанзива при износа на японски произведения бѣ проведена въ Китай преди избухването на японо-китайската война. Тази стопанска офанзива бѣше и единъ отъ главнитъ поводи за откриването на войната на 7 юли 1937 година.

Японските стопански проблеми се развиватъ подъ централното влияние на излизка на населението въ сравнение съ стопанските възможности на японските острови. Това принуждава Япония да дава единъ емиграционенъ излизекъ отъ голѣми размѣри, които се насочватъ доскоро и къмъ Америка. За да предотврати „японизирането“ на западнитъ

брѣгове на Съединените щати, американскиятъ президентъ забрани японската имиграция. За да отблъсне японското влияние съвсемъ къмъ Азия, американското правителство изгони отъ Хавайските острови намиращитъ се тамъ около 30.000 японци.

Това усложни твърде много проблемътъ за населението и за неговия естественъ прирастъ, който е твърде голѣмъ. Но ако доскоро Япония бѣше принудена да търси разрешение на въпроса за пренаселеността само въ емиграцията и въ развиването на външната търговия, тъй като и липсваха достатъчно мѣстни източници и подземни богатства за развитието на една голѣма индустрия, като подъ голѣма се разбира достатъчна за да дава работа на новия прирастъ отъ населението, присъединяването на Манчжуку къмъ японската стопанска областъ промѣни силно положението. Дългата вече война съ Китай застави Япония да прибѣгне по-рано отъ всички останали държави къмъ прилагането на принципитъ на военното стопанство. Насочването на японското военно стопанство къмъ нуждитъ на войната и къмъ автархията, обаче, имаше това преимущество предъ останалитъ държави, че, въ продължение на повече отъ две години, Япония водѣше военностопанската си политика при пълна свобода на моретата и на снабдяването съ сурови материали и машини отъ чужбина. Съ малки измѣнения, това положение продължи почти до сегашната намѣса на Япония въ войната. Ето защо, може съ сигурностъ да се приеме, че далновидната японска стопанска политика е развила силно индустрията презъ четиригодишния периодъ на война съ Китай, увеличила е автархията съ сурови индустриални материали, постигнала е пълна автархия въ снабдяването си съ хранителни произведения, образувала е значителни резерви отъ стоки и е успѣвшествувала военно-временната си администрация за да избѣгва грѣшитъ и липсѣтъ, отъ които сега страдатъ много воеващи страни. Въ това отношение Япония доби добъръ опитъ още презъ 1939 г., когато лопата реколта на ориза (съ 40% по-низка отъ нормалната) застави японското правителство да въведе дажби и разпредѣлителни карти за консумацията на ориза. Строгата контрола върху консумацията на ориза се разпрострѣ и върху житото, овесата, ечмиката, ръжата и соята, земеделските машини и тѣхнитъ части. Успоредно съ придобития опитъ за рационизиране на консумацията на най-важитъ артикули, въ Япония се полагатъ всички усилия за

увеличението на засѣтитѣ площи съ оризъ, като само презъ 1941 г. се смѣта, че това производство е нарастнало съ около 24 милиона хектолитра, надхвърляйки съ около 20% размѣра на мѣстната консумация при мирно време, която възлиза на около 120 милиона хектолитра оризъ.

Въ японската индустрия сѣщо така сѣ наложили мѣрки за контролирането и на индустрията възъ основа на японския законъ за мобилизацията, който е влѣзналъ въ сила презъ м. октомврий т. г. Контролътъ върху индустрията обхваща най-важнитѣ производствени вѣлове, като жѣлѣзото и стоманата, каменнитѣ вѣглища, мотори, машини и др. п.

Единъ отъ важнитѣ проблеми на сегашното японско стопанство е този за производството на вѣглищата. Както се знае, въ самата Япония се произвеждатъ около 52 милиона тона вѣглища, въ Манчукуо се произвеждатъ други 12 милиона тона, а заедно съ производството на Северенъ Китай, общото количество вѣглища, които се поставятъ на разположението на японското стопанство достига до 80 милиона тона годишно. Тѣзи вѣглища се използватъ, обаче, почти изключително за индустриални цели, между които трѣбва да се спомене и производството на синтетиченъ бензинъ, като за домашна консумация се употребява една много малка частъ отъ тѣхъ. Завоевателниятъ парнодъ отъ последнитѣ четири години позволи на Япония да напредне твърде много и въ областта на руднитѣ си залежи. Така, докато общитѣ рудни залежи на японскитѣ острови се изчисляватъ на около 70 милиона тона, тѣзи на Манчукуо достигатъ 1.3 милиарда тона, а на Северенъ Китай — на 940 милиона тона. Ясно е, следователно, колко много пѣти е увеличенъ индустриалниятъ потенциалъ на Япония чрезъ завоеванията отъ последнитѣ години. Осигуряването на териториитѣ подъ японско влияние въ Източна Азия, гдето минералнитѣ и въобще подземнитѣ богатства се експлоатиратъ отъ японски дружества, бѣше единъ основенъ проблемъ, който даде възможности на Япония да достигне сегашния си производственъ капацитетъ. Както при металната индустрия, така и при доставката на памукъ, ролята, която играе северенъ Китай е решающа. Отъ друга страна, Япония засили твърде много производството на изкуствени текстилни влакна, като тя заема едно отъ първитѣ мѣста въ свѣта по производството на изкуствена вълна, имайки, заедно съ Германия 70% отъ свѣтовното производство на то-

зи артикулъ. Макаръ и Япония да е най-големиятъ свѣтовенъ производителъ на естествена коприна, тя се стреми да заеме едно първенствуващо мѣсто и по производството на изкуствена коприна. Така, най-големото японско предприятие за текстилно производство — преданицата Камсга Фуши, е вложила около 20% отъ собственитѣ си сръдства въ производството на изкуствена вълна и около 11% въ производството на изкуствена коприна.

Навлѣзането на Япония въ сегашната война, най-после, вмѣсто да усложни и затрудни снабдителнитѣ проблеми на страната, идва да ги облекчи и улесни. За това улесняване влияе включването на японското военнo стопанство и териториитѣ на Индокитай, Сиамъ, а напоследъкъ и на английското протекторатно султанство Саравакъ на островъ Борнео.

Японскитѣ инициативи, които се развиватъ успоредно съ войната, идватъ, на първо мѣсто, да развиятъ многото производство на Индокитай. Едно японско дружество напоследъкъ е предприело експлоатацията на минитѣ въ Ханой, индустриалнитѣ залежи отъ жѣлѣзо па които се изчисляватъ на около 50 милиона тона. Освенъ това, японцитѣ вече сѣ започнали експлоатацията на никеловитѣ и хромови залежи въ провинцията Аманъ, като добитата руда се изпраща бързо за Япония, гдето се преработва. Значителни успѣхи сѣ били регистрирани, сѣщо така и сѣ включването въ производството на Индокитай отъ вѣглища, волфрамова руда, фосфати и други материали. Две японски дружества за покулки сѣ основани въ Сайгонъ и въ Ханой, като тѣхната задача е да се грижатъ за това, щото уговоренитѣ контингенти за износъ за Япония, да бѣдатъ непременно изпълнени. Както е известно, индокитайската външна търговия, възъ основа на сѣществуващитѣ спогодби, е напълно зависима отъ японската. Само твърде малки контингенти сѣ предоставени за износъ къмъ други страни.

Включването на Индокитай въ японското организирано голѣмо стопанствено пространство, следователно, ще има за последица това, че японската промишленостъ ще се развие още повече, а индокитайскитѣ производствени възможности ще се разгнѣнатъ, като населението ще участвува активно въ разширяването на засѣданата площъ съ каучукови дървета и памукъ, както и въ подобренieto на сѣобителнитѣ сръдства.

Относно военновременнитѣ проблеми на Япония, японскиятъ журналистъ д-ръ Синтаро Рну изтъква въ Берлинеръ Бюр-

зент Цайтунгъ, че една отъ най-големитѣ задачи на японското народно стопанство все пакъ остава доизграждането на индустриалната структура на страната. Тенденцията на етатизиране на известни предприятия вече е къмъ своя край съ провеждането на държавната контрола върху производството на електрическа енергия. Частнитѣ предприятия ще трѣбва да продължатъ и разширятъ дейността си, но като се нагодятъ къмъ новитѣ насоки на стопанството, давани отъ държавата. Други проблеми на японската индустрия лежатъ въ преустройството на частъ отъ японската текстилна индустрия къмъ новата обстановка, създадена отъ мѣжнотнитѣ по износа. Дребнитѣ предприятия, които сѫ разпространени въ Япония, ще трѣбва сѣщо така да се преустроятъ къмъ едно уедравяне, а въпроситѣ за снабдяването съ сурови материали отъ Китай се поставятъ на първо мѣсто като проблемъ за установяването на редовни и сигурни съобщения съ производителнитѣ центрове на сурови мате-

риали въ Манчукуо и Китай. Липсата на горивни масла въ Япония застави тази страна да прибѣгне къмъ синтетичното производство на бензинъ чрезъ хидрирането на въглицата, но това производство се указваше все още като не напълно достатъчно. Тогава Япония се видѣ принудена да насочи първо усилията си къмъ Саравакъ, който е много богатъ съ петролни извори и ще осигури пълното задоволяване на Япония съ течни горива.

Главниятъ проблемъ за Япония пакъ откриването на войната бѣше: да издържи докато установи желателнитѣ зриви връзки съ азиатскитѣ и зундски източници на богатства и горива. Развѣнето на военнитѣ действия показва, че въобщо не ще трѣбва много да се издържа, щомъ като господството на японската флота въ източнитѣ морета е вече осигурено и щомъ като главнитѣ източници на сурови материали, въглища и петролъ сѫ вече въ рѣцетъ на Япония.

ПОКУПНАТА СИЛА ВЪ ВОЕННО ВРЕМЕ.

Избѣгването на инфлацията е една отъ най-важнитѣ грижи на всички воюващи, поради катастрофалнитѣ последици, които може да се получатъ отъ безконтролното покачване на ценитѣ, свързано съ емитирането на все повече и повече банкноти.

Ето защо, главната задача, която си поставятъ всички правителства въ днешно време е тази: какъ да се избегнатъ отъ пазара излишната покупна сила, която се появява било като резултатъ на увеличени надници и заплати, било като военни печалби, било като резултатъ на ограничаването на консумацията на известни стоки.

Общозвестни сѫ методитѣ на засиленото данъчно облагане и на емитирането на държавни заеми, за да се въздѣйствува именно за понижаването на този излишекъ отъ покупна сила, който не може да се пласира нормално въ стопански блага презъ военно време. Но освенъ тѣзи методи, още въ началото на сегашната война, въ Англия се появи проектътъ на английския учепъ Джонъ Мейнардъ Кейнсъ, съ който се настояваше да се въведе задължителното спестяване като срѣдство за изсмукване на излишната покупателна сила отъ пазара и за нейното насочване къмъ военно финансиране и, на второ мѣсто — като начинъ за създаване на нова покупна сила въ края на войната, когато ще се освободятъ блокиранитѣ спестявания и ще се

даде възможность за увеличаване на покупкитѣ отъ демобилизиранитѣ и отъ задължително спестявалитѣ, като съ това се намали ефекта отъ спирането на редица военни индустрии, които ще изхвърлятъ хиляди и милиони безработни, т.е. хора, които изведнажъ ще видятъ покупателната си сила катастрофално намалена. Въ „Економистъ“ ние вече разглеждахме въ подробности този проектъ, който досега остана неприложенъ (вижъ кн. 2, год. II, стр. 288 на „Економистъ“ — планътъ Кейнсъ), но който имаше своята стопанска логика и се налагаше като една необходимостъ, особено въ силно развититѣ индустриални страни, гдето увеличението на покупателната сила е по-значително и гдето това увеличение не послужва за едно малко повишаване на жизнения уровень на народа, какъвто е случаятъ напримѣръ съ България, а остава като единъ резалтъ излишекъ отъ такава сила, годенъ да предизвика смущения въ пазара и ценитѣ.

Принципната постановка на въпроса за излишната покупна сила на пазара и за спестовността, принудителна или доброволна, като срѣдство за изтегляне на тази сила, обаче, придобива твърде интересенъ обликъ въ отдѣлнитѣ воюващи страни и особено въ Германия и Англия. Така, докато Германия — макаръ и да воюва на единъ трихиляденъ фронтъ въ Русия, който изисква и налага огромна консумация на материали —

покрива съ данъци 50% отъ военните си разходи, Англия безъ да прави този огромен разходъ на оръжие и материали, покрива едва 41% отъ разходите си съ данъци.

Но понеже Германия вече преминава къмъ реализирането на идеята за засилването на спестовността, като срѣдство за доставяне на суми за военно финансиране и за намаляване на покупната сила на пазара, ние ще разгледаме въ този прегледъ именно германската идея и германските начини на нейното осъществяване.

При неотдавнашното си посещение въ София, германскиятъ министъръ на финансите г. Шверингъ фонъ Крозигъ изнесе въ една своя сказка известни данни за финансирането на германското военно стопанство, които сж твърде красноречиви. Така, доколко много се е увеличило производството, а заседно съ него и доходитъ на населението (при едно поскъпване на ценитъ на едро само съ 6%), проличава отъ сравняването на цифритъ за движението на националния доходъ на Германия, който се е покачилъ отъ 46 милиарда райхсмарки презъ 1933 г., т. е. годината на завземането на властта отъ национал-социалистите, на 100 милиарда р. м. за 1941 година или е нарастналъ съ около 120%. Това нарастване се изразява, отъ една страна, въ по-голѣмитъ производства презъ 1940 г., а отъ друга — въ съответно увеличение на паричнитъ доходи на населението. Ето защо, макаръ и държавниятъ бюджетъ да поглъща презъ текущата година 31 милиарда райхсмарки подъ формата на данъци, остатъкътъ отъ 70 милиарда р. м., който остава за консумацията на населението и за възстановяване, е почти два пѣти по-голѣмъ, при равни цени, отъ дохода, който това сжщото население е имало (включително данъцитъ) презъ 1933 г.

Ето защо, измуквателниятъ апаратъ на германската парична система трѣбва непременно да действа безпогрѣшно, за да може тази „излишна“ покупателна сила да не влияе за повишаване на ценитъ и за смущаване на снабдяването. Доколко ефикасно е действувалъ пѣкъ този апаратъ показва фактътъ, че паричното обращение на Германия е нарастнало само на 19.7 милиарда райхсмарки, въ октомврий 1941 г. срещу 13.2 милиарда р. м. въ началото на войната. Паричното обращение, следователно, е нарастнало по-слабо въ Германия, отколкото въ всички останали европейски страни.

Новитъ германски идеи за впрягането на излишната покупна сила въ финансирането на военното стопанство, обаче,

се различаватъ твърде много отъ идентъ, насочени къмъ сжщата целъ въ Англия. Така, докато „демократичната“ и свободолубива Англия открива единствената възможностъ въ това направление въ задължителното и насилствено спестяване, въ Германия, която се изкарва отъ английската пропаганда като насилническа и диктаторствуваща страна, използването на излишната спестовна сила става само доброволно, като на тѣзи, които биха спестявали се обещава въ замѣна на сегашната имъ жертва бждещи облекчения и привилегии.

Впрягането на излишната германска покупна сила въ услуга на военното финансиране се осъществява чрезъ тѣй нареченитъ „желѣзни спестявания“, за които е обнародвана една специална наредба въ германския държавенъ вестникъ отъ 31 октомврий 1941 година.

Първата глава отъ тази наредба засѣга въпроса за създаването на тѣй нареченитъ „желѣзни спестовни смѣтки“, каквито могатъ да откриватъ само лицата, получаващи надници и заплати. Съ тази смѣтка, спестителътъ си осигурява бждещето финансиране на свои покупки, при осигурена лихва. Освенъ това, внесенитъ по „желѣзнитъ смѣтки“ спестявания се освобождаватъ отъ всѣкакви данъци и удържки, като съ такива се облагатъ и обременяватъ само заплатитъ следъ приспадане на спестяванитъ суми. Условието за подобни облекчения, обаче, е спестителътъ да се откаже да тегли суми отъ „желѣзната си смѣтка“ до свършването на войната.

Подробноститъ по откриването на желѣзни смѣтки за лица, получаващи надници и заплати, сж следнитъ: всѣки получателъ на надница или заплата може да поиска откриването на негово име на смѣтка за желѣзно спестяване. За всѣка открита смѣтка отъ този видъ се издава специална спестовна книжка. Притежателътъ на желѣзна спестовна книжка може веднага следъ свършването на войната, при дванадесетъ месечно предупреждение, да изтегли вложената сума. Вноситъ за желѣзни спестявания се олихвяватъ по процентитъ, обичайни за срочнитъ влогове съ едногодишно предупреждение. Лихвитъ по тѣзи смѣтки се освобождаватъ отъ всѣкакви данъци. Лихвитъ могатъ да се теглятъ винаги отъ притежателя на смѣтката, безъ да се дочаква свършването на войната. Откриването на смѣткитъ става, като искателътъ отправя молба до водача на предприятия да му се открие такава смѣтка и да се внася по нея опредѣлената сума месечно. Това се прави, за да могатъ

водачитѣ на предприятията да освобождаватъ отъ данѣци частѣта отъ заплатата, която се внася по текущата смѣтка.

За да се избѣгне едно голѣмо намаляние на данѣцитѣ, като сумитѣ, които би трѣбвало да се плащатъ за данѣци се отправятъ къмъ желѣзнитѣ смѣтки, предвидено е, че всѣки чиновникъ, работникъ или служащъ може да внася по желѣзната си смѣтка най-много по една марка на работенъ день, 6 марки седмично, или 26 марки месечно.

Внасянето на суми по желѣзнитѣ смѣтки, обаче, носи и други преимущества за вложителитѣ, тъй като данѣцитѣ и осигурителнитѣ удържки се изчисляватъ само върху намалената сума на надницата или заплатата. Така, ако единъ нежененъ служителъ съ 300 марки месечна заплата пожелае да внася по една марка дневно или 26 марки месечно, неговата чиста заплата въ края на месеца нѣма да се намали съ 26 марки, а само съ 15 марки, тъй като ще бѣде значително по-малко обложена съ данѣци и ще му се удържатъ по-малки суми за осигуровки и пенсии. Така че, отказвайки се месечно отъ 15 марки, вложителтъ, безъ да смѣта лихвитѣ, веднага спестява 26 марки, което е едно много голѣмо и съблазнително преимущество.

Принципътъ на доброволното внасяне е сѣщо така силно подчертанъ. Всѣки единъ, който посочи единъ размѣръ на спестявания, не е длъженъ винаги да прави спестявания въ посочения размѣръ. Той може да се откаже отъ тѣхъ. Отъ друга страна, за да се въведе еднаквостъ и да се опрости работата, предвидено е, че могатъ да се спестяватъ само два размѣра, било 1 марка дневно, било половинъ марка, а работящитѣ и въ недѣлни и празнични дни иматъ право да спестяватъ въ по-голѣмъ размѣръ, достигащъ 1.5 марки дневно, 9 марки седмично или 39 марки месечно. Могатъ да се внасятъ като желѣзни спестявания и извънреднитѣ възнаграждения, получавани отъ чиновницитѣ и работницитѣ въ края на годината или подъ формата на извънредни заплати или танцими, но тѣзи вноски не могатъ да надвишаватъ 500 марки.

Втората глава отъ наредбата за направляването на покупната сила засѣга въпроситѣ, свързани съ занаятчийството. На занаятчитѣ се препоръчва да отложатъ за следъ войната, ако е възможно, подновяването на изхабяващитѣ се инструменти и машини. Занаятчитѣ, които по опредѣлени начини блокиратъ суми отъ тѣхното имущество, вложено въ предприятието имъ, до свършването

на войната, добиватъ свобода при оценката на изхабения инвентаръ и на неговото възстановяване въ размѣръ на направенитѣ спестявания. Това е отъ голѣмъ интересъ за занаятчитѣ, тъй като следъ войната нѣма да се допусне свободното възстановяване на всички инвентари въ неограничени размѣри, като една подобна свобода ще бѣде дадена само на онѣзи занаятчи, които ще сѣ събрали необходимитѣ фондове съгласно съ този законъ. Блокиранитѣ отъ занаятчитѣ суми за възстановяване на инвентара се внасятъ въ държавнитѣ каси по безлихвена смѣтка, като „авоари за възстановяване на изхабения инвентаръ въ занаятчийското предприятие“. Тѣзи авоари, обаче, сѣщо така, не могатъ да иматъ произволни размѣри, тъй като и възстановяването, дори при дадената свобода, не може да става съвършено произволно. Ето защо, тѣхниятъ годишенъ размѣръ не може да надвишава 50% отъ обезценената сума на инвентара, която фигурира въ баланса за 1940 година.

Най-после, за разлика отъ много други страни, въ Германия се счита, че все още не е достигната горната граница на възможното данѣчно облагане, тъй като и при сегашно време, когато бюджетътъ на държавата, въ главата за редовнитѣ му приходи, и увеличенъ на 31 милиарда марки, националниятъ доходъ надвишава 100 милиарда марки. Ето защо, пристѣпва се и къмъ едно ново увеличение на известни данѣци върху консумацията, която се счита като луксозна или като прекомѣрно увеличена и позволяваща поради това едно по-силно облагане, което евентуално би я върнало на нейното нормално равнище. Така, презъ 1940/41 година се е увеличило извънредно много търсенето на тютюневи издѣлия. Тѣхното производство и консумация е нарастнало, за старитѣ граници на Райха, отъ 33,6 милиарда парчета презъ 1933 година, на около 70 милиарда парчета понастоящемъ, или консумацията имъ се е повече отъ удвоила. Дори следъ като се спадне увеличената консумация на войската и на военноплѣнницитѣ, пакъ нарастването на консумацията на тютюневитѣ произведения е твърде значително. Поради това се въвежда и едно ново облагане на тютюневитѣ произведения, като данѣкътъ имъ се увеличава отъ 20 на 50% отъ продажната имъ цена. Сѣщото се прави и съ ракиитѣ, които се облагатъ допълнително съ 100 марки на хектолитръ, а при пѣливитѣ вина, които се употребяватъ главно отъ най-богатитѣ слоеве на населението, данѣкътъ се утроява, като нараства отъ една на

три марки на бутилка. Данъкът върху бирата, обаче, остава непроменен, тъй като тя е обектът на масова консумация и при това на консумация от слоеве, чиито доходи не са се увеличили успоредно с общото повишение на доходите.

Както се вижда, отвлечането на покупната сила въ Германия, която се явява като излишек на пазара, става планомерно, като се изтегля по доброволен начин онази покупна сила на съсловията с определени доходи, която те не

биха могли да използват рационално в момента, или като се облага по-тежко онази консумация, която е наедрияла несъразмерно и неоправдано, или пък, която има характер на лукс.

Може да се разчита, следователно, че и тази мърка, както всички стопански мърки, взети досега, ще донесат очакваните резултати и ще подпомогнат най-ефективно за избягването на инфлационистичните прояви въ Германия, както и за най-правилното финансиране на войната.

ГЕРМАНСКОТО СТОПАНСТВО И НОВА ЕВРОПА

Германският министър на стопанството е държал въ края на м. декемврий 1941 г. една голъма реч въ Прага предъ една стопанска конференция. Поради голъмия интерес, който представляват за държавите от Юго-източна Европа всички изявления на отговорните строители на новия стопански редъ, ние предаваме по-долу най-съществения извадки от тази реч на министър д-ръ Функъ.

„Франкфуртеръ цайтунгъ“ помества една реч от имперския министър на стопанството г. Валтеръ Функъ, държана въ Прага предъ една голъма стопанска конференция.

Райхсминистърът, следъ като каза, че днес Европа е добила единъ новъ образъ и нейниятъ погледъ е обрнатъ къмъ изтокъ, подчерта факта, какво съ включването на Бохемия и Моравия къмъ нѣмското жизнено пространство е възобновена идеята за Великия нѣмски Райхъ. Междувременно, политическото развитие на Европа е тръгнало съ голъми крачки напредъ и днес Германия не се интересува само за задачите на Великия райхъ, а се въодушевява, преди всичко, отъ задачите на Европа, което е станало една необходимостъ чрезъ последните събития въ Далечния изтокъ. Въ разстояние на нѣколко години центърътъ на тежестта се е измѣствалъ, и може да се констатира, че това измѣстване е вървѣло съ една закономерностъ все по на изтокъ. Фактътъ, че Англия остави да се биятъ за нейна смѣтка норвежци, холандци, белгийци и французи, представлява едно временно прекъсване на насочения погледъ. Също така и за тѣзи страни съществува еднаквата европейска задача, както и за въвлѣчените междувременно отъ англичанитъ въ война балкански народи. Новото европейско развитие, следъ сломяването на болшевиизма, е настъпило въ единъ решителенъ стадий.

„Съ това“, продължи министърътъ на стопанството Функъ, настѣпва една промѣна въ стопанската и социална структура на континента, чието въздействие ние не можемъ подробно да видимъ. Когато ние разглеждаме значението на стопанството въ рамките на тѣзи огромни и решителни събития и искаме да откриемъ съ точностъ положението и задачите на стопанската политика, то въ такъвъ случай ние трѣбва да изхождаме отъ два основни факта:

1. Огромните успѣхи на нѣмското стопанско ръководство, което осигури на нѣмската армия най-добритъ оръжия на свѣта и на нѣмския народъ даде основата за необходимото продоволствие и производство, съ били възможни само чрезъ това, че ние подчинихме стопанството на законитъ на политическите събития. Това политическо събитие е съвсемъ революционно и единствено по своята натура.

2. Задачите, които се поставятъ на стопанството въ рамките на новия редъ въ европейския континентъ и новото устройство на бъдещето свѣтовно стопанство, съ разрешими само чрезъ революционни срѣдства, защото за тѣзи задачи не съществува нито нѣкакъвъ образецъ, нито пъкъ нѣкакво сравнение“.

Следъ това г-нъ министърътъ на стопанството излъчи последните, произлизащи отъ тѣзи основни положения за всѣки, който упражнява известна стопанска функция. Въ народното стопанство ще се осигури използването качествата на творческата частна инициатива и на собствената отговорност на стопанския деятелъ.

Ако се иска отговоръ за задачите на нѣмското стопанство въ новоустроеното свроейско стопанско пространство, то, въ такъвъ случай, трѣбва да се изхожда отъ това, че основата на новия редъ се създаде въ два социално-революционни акта: въ фашистката и нацио-

наль-социалистическата революция. Старият континент доби новъ образъ и погледътъ на този образъ е обърнатъ къмъ изтокъ. Това означава, стопански погледнато, едно отклонение отъ стопанската политика на англо-саксонскитъ държави, ориентирана къмъ господство надъ моретата и колониянтъ. Обширнитъ области съ сурови материали въ източното европейско пространство, които не сж още включени къмъ Европа, за въ бъдаще ще бждатъ нейни колониални области. Съ провалянето на английското свѣтовно стопанство, което почина на владѣнето на морскитъ пътища, това развитие е естествено. Обаче, съ това изчезватъ помислитъ и желанията на Съединенитъ щати за една стопанска хегемония въ свѣта. Въпрѣки че разпаданата се английска империя е станала протекторатъ на Съединенитъ щати, тѣзи шансове пѣматъ по-добри изгледи. Въ този моментъ Америка, когато е въвлечена отъ Рузвелтъ въ войната за да отстрани съ тази рискована игра съществуващата отъ едно десетилѣтие латентна стопанска и социална криза, която съ други срѣдства не можа да бжде отстранена, вече е загубила, отъ стопанска гледна точка, войната. Съюзенитъ съ насть японски народъ е започналъ вече решителната битка за неговата стопанска и политическа свобода срещу англо-саксонската свѣтовна хегемония. Обаче, сжщо така и

въ Източна Азия проблемата за жизненото пространство наподобява тази за европейското жизнено пространство. И тамъ, по подобие на европейския континентъ, сж се освободили силитъ на творчеството и на реда.

Междувременно въ Германия и Италия сж вече успѣшно изработени новитъ методи въ стопанската областъ, по които ще бжде организиранъ новия континентъ. Сжщо и тукъ много нѣщо е станало реалностъ. Къмъ това принадлежатъ принципитъ за направляваното отъ държавата стопанство, увеличение на стопанскитъ сили, споредъ предварителенъ планъ за производство и пласментъ, който осигурява на отдѣлнитъ страни максималния успѣхъ, едно засилване на междудържавния стокообмѣнъ за въ полза на всички участвуващи, една еднородна валута и ценова политика на базата на труда и произведенитъ отъ него блага и на многостранния клирингъ съ опредѣлени цени и валутни курсове. Обаче, целта е стопанската свобода на Европа, едно здраво стопанство и осигуряване и увеличение свобода на Европа, едно здраво стопанство и осигуряване и увеличение на стандарда на живота на всички творчески народи въ рамкитъ на европейската стопанска общностъ. При тѣзи основни правила и цели, крайната победа на европейското стопанство е сигурна.

ПРОГРАМА ЗА ОТБРАНА И ИНДУСТРИАЛНА АКТИВНОСТЪ ВЪ СЪЕДИНЕНИ- ТЪ ЩАТИ НА АМЕРИКА

Прекъсването на редовнитъ пощенски връзки съ задоксанскитъ страни, въ частностъ съ Съединенитъ щати, затруднява много наблюдаването на стопанскитъ процеси, които ставатъ тамъ въ последно време. Знанието на тѣзи явления е, обаче, съществено условие за правилното разбиране на тѣзи сѣдбоносни събития, които ставатъ предъ нашитъ очи и които предопредѣлятъ сѣдбинитъ на много народи, а въ това число и на нашия народъ. Ето защо, ние смѣтаме, че за нашитъ читатели не сж безъ интересни даннитъ, които привеждаме по-долу за развитието на американската индустрия въ връзка съ осъществяваната въ Съединенитъ щати военна програма. Съответнитъ данни сж извадени изъ официалното американско списание „Federal Reserve Bulletin“, (vol. 27, № 3, March 1941, p. p. 189—100).

Индустриалната активностъ въ Съединенитъ щати е била презъ последнитъ нѣколко месеца на най-високото равнище, което изобщо се е наблюдавало въ

историята на тази държава. Това се дължи, преди всичко, на тѣзи стимули, които индустрията е получила въ страната благодарение на бързото развитие на военната програма. Известна обща представа за развой на индустрията дава обстоятелството, че въ нѣкои индустриални браншове производството е стигнало до границитъ на своя капацитетъ, така че сж се наложили бързи мѣрки за значителното разширяване на капацитета. Въ връзка съ това напрегнато състояние на индустриалното производство се наблюдава, че количеството на неизпѣленитъ поръчки постоянно и значително се увеличава: постоянно разширяващата се дейностъ на индустриалнитъ предприятия все пакъ не може да задоволи много по-бърже увеличаващия се потокъ на поръчкитъ. Известна представа за последнитъ ние можемъ да получимъ отъ това, че разносикътъ за военни цели сж достигнали до 690 милиона долари презъ февруарий т. г., т. е. четири пѣти повече, отколкото тѣ сж били преди една

година — през миналогодишната пролѣтъ тѣ сж съставлявали 150 милиони долари месечно. Въ връзка съ това засилване на индустриалното производство стават и решителни промѣни въ други области на народното стопанство. Така, напимѣрь, строителната дейность — както на частни, така и на обществени стради — е стигнала до най-високото ниво, което се е наблюдавало през последната десетгодишнина.

Сегашното положение на нѣщата се различава съществено отъ миналогодишното. Въ настоящо време най-големата загриженостъ идва отъ необходимостта за разширяване на индустриалния капацитетъ, за да може индустрията да посрѣщне стремглаво нарастващитѣ нужди на страната. При това, не се гледа на увеличаващитѣ се стойности разходски, като следствие на увеличаващитѣ се цени на основнитѣ материали, нито се мисли за възможнитѣ загуби въ случай на спадане на ценитѣ; индустриалцитѣ полагатъ най-големии усилия, да се осигурятъ съ необходимитѣ сурови и основни материали, за да могатъ разширенитѣ предприятия да работятъ непрекъснато въ максималнитѣ граници на новия си капацитетъ.

Германската офанзива върху Холандия и Белгия презъ май м. г. е лишила американската индустрия отъ възможноститѣ за пласменти на важни континентално-европейски пазари. Но загубата на тѣзи пазари е била бързо компенсирана, както отъ голѣмитѣ английски поръчки, така и отъ вътрешнитѣ поръчки по осъществяване на военната програма. Последнитѣ обхващали много разнообразни обекти: наредъ съ дългосрочни поръчки съ срокове на доставка въ нѣколко месеци, като, напимѣрь, текстилнитѣ произведения. Значението на тѣзи вътрешни поръчки за народното стопанство на Съединенитѣ щати се вижда отъ това, че тѣ сж стигнали къмъ края на октомврий м. г. до 8 милиарди долари. Ефектитѣ на тѣзи грамадни поръчки върху цялото народно стопанство започватъ вече да се виждатъ въ тѣзи процеси на подема, които обхващатъ най-различнитѣ страни на това стопанство. Купуванитѣ грамадни количества материали, поръжитѣ на машинитѣ, разширеното строителство постепенно обхващатъ все повече и повече клонове на народното стопанство, даватъ работа на все повече хора и увеличаватъ доходитѣ на увеличаващия се брой стопански дейци.

Нивото на индустриалното производство се е покачило къмъ края на 1940 г.

съ $\frac{1}{4}$ въ сравнение съ това, което е било презъ пролѣтѣта с. г. и на 10% въ сравнение съ това ниво къмъ края на 1939 г. Равнището на ценитѣ сжщо така показва една явна повишителна тенденция. Индустриалнитѣ предприятия въ страната иматъ, къмъ края на годината, по-големии инсталации, отколкото тѣ сж били къмъ началото на годината и дори се забелязватъ нѣкои затруднения при получаване на поръчанитѣ материали, така че се създава известен редъ и приоритетъ за тѣхното получаване. Правителственитѣ власти предприематъ специални мѣрки, за да стимулиратъ възможно най-големо производство въ особено важни индустриални области, като особено се грижатъ за подготовката на различни видове квалифициранъ трудъ. За да се задоволи потребността отъ недостатъчнитѣ национални запаси отъ индустриални стоки и сжщевременно да не се допусне рѣзко покачване на ценитѣ имъ, прибѣгнатъ се къмъ увеличаване на тѣхния вносъ отъ чужбина.

Всички посочени признаци на започващия се новъ стопански, по-точно, индустриаленъ подеъмъ въ Съединенитѣ щати не даватъ още пълна картина на този процесъ, защото военната програма едва сега започва да се осъществява. Отъ първата половина на юний м. г., когато се е започнало изпълнението на националната военна програма, до края на февруарий т. г. армията и морината сж направили поръчки за грамадна сума, именно 12 милиарди долари. Но тази сума не обхваща още всички държавни разноски за целитѣ на военната програма, тѣй като редица пера сж включватъ въ други кредити, като, напимѣрь, заплатитѣ на въоръженитѣ сили, държавнитѣ заеми за постройка на индустриални заведения и много други. Като имаме предвидъ сегашното законодателство и препоръжитѣ за бюджета презъ 1942 г., може да се опредѣли размѣра на предстоящитѣ разноски за целитѣ на националната военна програма на не по-малко отъ 30 милиарди долари. Но това обхваща само разносцитѣ по федералния бюджетъ, къмъ които трѣбва да се прибавятъ още и разносцитѣ извънъ федералния бюджетъ. Последнитѣ, сжщо така, представляватъ грамадни суми, защото въ националната военна програма не влизатъ разносцитѣ по финансовото подпомагане на чужди държави, а тѣ вече достигатъ до много милиарди долари; както се знае, законътъ за „заемане и даване подъ наемъ на оръжия на демократиитѣ“ предвижда изразходване на 8 милиарди долари.

Преминавайки към разглеждане на отделните основни отрасли на индустриалното производство, ние трябва, преди всичко, да отбележим, че индексът на това производство показва през последните месеци постоянно и нарастващо увеличение. Като се вземе за основа индустриалното производство средно през 1935—1939 г. виждаме, че то се е увеличило до 111 през пролътта на миналата година, до 122 средно през цялата 1940 г. и до 139 през януарий т. г. Въ следните клонове на индустрията се вижда най-голям увеличение на производство: машиностроителство, въздухоплавателна индустрия, корабостроителство и въ производството на железопътни материали.

Въ връзка съ посоченото увеличение на производството на казаните трайни капитални блага, производството въ стоманената индустрия и въ тази на нежелезните метали е стигнало до техния капацитет. Тъй като, обаче, новите поръчки на тези материали продължават да се дават въ такива размери, които се равняват на тяхното текущо производство или дори го надминават, все повече и повече се натрупва количеството на неизпълнените поръчки. Големите стоманени предприятия — United States Steel Corporation и Bethlehem Steel Corporation — отбелязват въ края на януарий т. г., че неизпълнените от тях поръчки към посочената дата съ равни на техните тримесечни пратки от последния период. Но успоредно съ това те подчертават, че те имат грамадни поръчки за един достатъчно продължителен период от време. От това следва, че натрупването на неизпълнени поръчки ще продължава и по-нататък, както това, наистина, се отбелязва от компетентните мъсти.

Стоманеното производство е достигнало сега до 97% от своя капацитет, т. е. до 6.900.000 тона месечно. Под влиянието на увеличеното търсене, капацитетът на стоманените предприятия се е увеличил въ началото на н. г. до 84,15 милиона тона, като прожежданата строителна програма ще позволи да се увеличи този капацитет през тази година съ още близу 5 милиона тона. Засилването на този капацитет се насочва главно към създаване на специални видове стомана, най-много отговарящи на военните нужди (electric furnace steel), което производство се е увеличило от 1.900.000 тона през началото на 1940 г. на 2.600.000 тона към края на тази година.

Производството на медъ и цинкъ е стигнало до граничния капацитетъ на съответните предприятия, но тъй като поръчки продължават да се получават въ все по-големи количества, взети съ мърките за увеличаването на капацитета на това производство, което ще се осъществи към средата на т. г.

Индустрията за строителни материали — циментъ и дървени строителни материали — показва необикновено високъ подъем през този мъртавъ за строителство сезонъ. Това се определя не само от високите изисквания на военната програма, но също така и от нуждите на строителството, което се финансира от частни лица. Военната програма, съ отпускане за строителството 1.900.000 долари, е дала голъмъ тласък за активностъ въ тази област. Тази военна строителна програма е предизвикала засилване на строителството и на частни сгради, както поради това, че въ известни райони на страната съ се натрупали повече хора, вследствие на концентрирани тук работи въ връзка съ военната програма, така и поради това, че съ е увеличили доходите на населението. Bureau of Labor Statistics дава следните числови характеристики на строителната дейност: през 1939 г. съ били построени 465.000 градски сгради, отъ които 408.000 сгради съ на частни лица и 57.000 сгради съ на публично-правни тела. Съответните данни за 1940 г. съ всичко 545.000 сгради, 472.000 частни и 73.000 — публични. През 1941 г. се очаква изграждане на близу 600.000 частни сгради въ градовете. Строежът на фабрични сгради е стигнал до рекордни те си цифри през последните месеци, което се дължи на осъществяваната военна програма — изграждат се много фабрики за аероплани, танкове, пушки, топове и експлозивни материали. Активността въ машинната индустрия се е увеличила значително, начиная въ втората половина на 1940 г. Въ сравнение съ миналогодшното ниво, производството се е увеличило съ 1/2. Новите поръчки постъпват въ големи количества, поради което значителна част отъ тях остава неизпълнена. Това предизвиква необходимост отъ засилване на капацитета на машинните фабрики, което се реализира, както чрезъ разширяване и реорганизация на вече съществуващите предприятия, така и чрезъ създаване на нови предприятия.

Автомобилната индустрия отбелязва голъмъ подъемъ, който е особено силно изразенъ отъ миналата есенъ, когато се

въвеждат нови модели. При сегашното темпо на автомобилно производство може да се очаква, че годишното производство ще стигне до 5 милиони коли и камиони. Търговията с автомобили върви

успoredно съ увеличаване на темпото на тяхното производство, но износьт на автомобили е много спадналъ. Въ следната табличка имаме данни за производството и търговия с автомобили:

Производство и пласиране на автомобили и камиони въ хиллди

ПЕРИОДЪ	Производство	Продажби	Износъ	Търг. шокъ
Октомврий 1936 — мартъ 1937 . .	2.356	1.983	219	154
Октомврий 1937 — мартъ 1938 . .	1.634	1.232	248	154
Октомврий 1938 — мартъ 1939 . .	1.988	1.452	194	342
Септемврий 1939 — февруарий 1940	2.142	1.636	147	359
Септемврий 1940 — февруарий 1941	2.707	2.107	123	477

Извънредното покачване на продажбитъ е послeдствие отъ две групи причини. Преди всичко, отразява се увеличаването доходитъ на населението. Къмъ това, обаче, се присъединява и засилeното купуване отъ страна на търговцитъ, които предвиждатъ неизбъжното покачване на ценитъ на автомобилитъ, като следствие на военнитъ нужди, които ще попръчатъ на по-нататъшното производство на автомобили въ количества, нуждни за задоволяване на гражданското население, отъ една страна, и като следствие на недостатъчнитъ сурови материали за автомобилното производство.

Минното производство се характеризира съ рекордни добивъ на метали, по добиването на каменитъ въглища и на петрола е по-малко въ сравнение съ най-високото равнище на въжколо предни години. Запаситъ отъ въглища сж значителни, но не сж много голъми въ сравнение съ грамаднитъ потребности на сегашната индустрия, но все пакъ запаситъ на петрола и на неговитъ деривати сж много голъми.

Производството на индустриални произведения, служаци за консумативни нужди, не се е увеличило въ такава степенъ, както това на капиталнитъ блага. Това се дължи, преди всичко на обстоятелството, че военнитъ нужди изискватъ сега най-главно аероплани, танкове, параклади, а също така инсталации и машини за тяхното производство и за производството на други бойни сръдства. Важно изключение, въ това отношение, представляватъ произведенията на текстилната, кожената и каучуковата индустрии. Така, презъ февруарий т. г. повече отъ 1/5 отъ цълото производство на вълената индустрия отива за военнитъ нужди; не въ такъвъ голъмъ масштабъ, но

все пакъ доста голъма частъ на текстилната индустрия обслужва армията. Значителната активностъ на текстилната индустрия, както и на производството на обувки се обуславя, по такъвъ начинъ, отъ военнитъ поръчки. Консумацията на каучукъ се е засилвала значително и непрекъснато презъ втората половина на миналата година. Националнитъ шокове на суровъ каучукъ сж достигнали до 340.900 тона, къмъ които тръбва да се добавятъ още 153.200 тона, които сж били на пътъ къмъ Съединенитъ щати. Този шокъ може да задоволи потребноститъ на страната презъ близу осемъ месеци дори при рекордна консумация, която е достигала надъ 64.000 тона месечно, както това е било презъ януарий т. г. Повече отъ 1/4 отъ цълния шокъ на каучукъ е собственостъ на държавата.

Въ ръзко несътветствие съ охарактеризирания решителенъ подемъ на основнитъ отрасли на индустриалното производство се намира земеделското производство. Последното изпитва доста голъми затруднения въ връзка съ военнитъ събития, които сж затворили за него основнитъ пазари. Това важи особено за житото, но въ много слаба степенъ за продуктитъ на животновъдството, тъй като последнитъ намиратъ по-добъръ вътрешенъ пазаръ, както поради това, че населението на Съединенитъ щати консумира въ по-голъмъ размъръ тѣзи произведения, тъй като то има сега повече покупателни сръдства, така и поради това, че въоръженитъ сили на държавата много сж се увеличили. Това различие между индустрията и земеделитето много ясно изпкъва въ движението на ценитъ на съответнитъ произведения. А именно, както това ясно проличава отъ даннитъ на следната таблица, ценитъ на индустриалнитъ произведения показватъ

го напредъ както въ количеството и качеството на производството, така и въ количеството на стоката. Отъ тамъ ние купувахме висококачественитѣ памучни импримета, въпрѣки отдалечеността на пазара и голѣмата конкуренция на сръдноевропейскитѣ индустрии.

При едно пространство отъ 512 хиляди квадратни километра и при едно население отъ 24 милиона жители, т. е. четири пѣти близу повече отъ нашето, нейната външна търговия възлѣззе за последната ѝ предвоенна година на 878 милиона златни пазети вносъ с/у 875.000.000 зл. пазети — износъ.

Испания е земеделска страна. 57% отъ нейното население се занимава предимно съ земеделъ, 25% съ индустрия и мини и само 8% съ търговия. Главнитѣ ѝ експортни артикули сѣ: земеделскитѣ ѝ произведения, които до войната сѣ съставлявали $\frac{3}{4}$ отъ стойността на нейния износъ и $\frac{1}{4}$ изкопаеми продукти. Износътъ на прѣсни овоци и тропически плодове представлява 23% отъ износа на Испания презъ 1935 година. На второ мѣсто иде маслинено масло — 10% отъ износа ѝ презъ същата година. Износътъ на вина ангажира 7% отъ износа на страната. Испания изнася сѣщо много вълна, коркъ и коркови издѣлия, сурови кожи, рибни консерви, зеленчуци и др. Между миннитѣ артикули за отбелязване сѣ: оловото, живака, минума, желѣзо, ултрамаринъ, колофанъ, сѣра, химикали, като: сѣрна киселина, сода каустикъ, сода релси, както памучни импримета, сурова медь, желѣзни издѣлия и други.

Нашата външна търговия съ Испания се е движила презъ годинитѣ 1929 до 1936 г. така: вносътъ ѝ отъ Испания презъ 1929 година отъ 6.000.000 лв. се е покачилъ на 51.000.000 за 1934 година. Презъ 1935 година спада на 45.000.000 лв., докато въ 1936 година, съ започването на първата половина на същата година на междуособната война въ Испания, спира съвършено. Износътъ за същото време се движи както следва: отъ 4.000.000 лв. за 1931 година до 144.000.000 лв., презъ 1933 година. Презъ 1934 година спада на 80.000.000 лева, 1935 на 45.000.000 лв., 1936 на 33.000.000 и въ 1938 спада на 4.000.000 лв. Това показва, че отъ 1932 година насамъ балансътъ е билъ винаги въ наша полза.

Испанскитѣ вносъ въ България отъ 1931 година до 1938 год. е билъ предимно съставенъ отъ следнитѣ артикули: солени риби на стойностъ 200.000 лева до 1.000.000 лв.; лимони, портокали и мандарини отъ 100.000 до 800.000 лв., ултрамаринъ до 300.000 лв., колофанъ до 900.000

лв., дървено масло въ голѣми съдове до 2.000.000 лв., а въ малки съдове маслиново масло до 1.000.000 лв. Судова медь до 900.000 лв., коркови запущалки до 400.000, а плочи отъ гъбено корково дърво и издѣлия за 800.000 лв., сурови пресносолни и усолени кожи говежди до 928.000, а сухи кожи сѣ достигнали до 500.000. Единъ важенъ артикулъ, нуженъ за нашата текстилна индустрия, е и вълната, чийто вносъ отъ Испания въ насъ е достигналъ надъ 8.000.000 лв. Памучнитѣ прѣжди сѣ достигнали до 35.000.000 лв., памучнитѣ платове, боядисани или шампосани, сѣ достигнали сумата 3.000.000 лв. Отъ тукъ следва да се разбере колко много и разнообразенъ е нашиятъ вносъ отъ Испания въ сравнение съ износа ѝ въ същата страна.

Нашиятъ износъ за Испания се състои предимно въ яйца. Тѣ сѣ достигнали цифрата 116.000.000 лева презъ 1933 год. Испания е единъ отъ главнитѣ ни пазари на яйца. Изнасяли сме сѣщо малко кашикавалъ и живи кокошки. Износътъ на нашата пшеница за Испания е достигналъ цифрата 12.000.000 лв., — ечемикътъ 316.000 лв., царевица 1.500.000 лв., фасулъ 5.000.000 лв., фий 20.000.000 лв. Папириси въ миналото, а особено сега сѣ били търсени въ Испания. Износътъ на папириси е достигналъ на 111.000 лв. Дървенитѣ вѣглища, които сѣ сѣщо отъ интересъ за испанеца, е възлѣзълъ износътъ ѝ за Испания на този артикулъ на 7.500.000 лв. Отъ горезложеного следва да се заключи, че и днесъ, при новитѣ условия, този нашъ износъ и вносъ може да се продължи.

Търговско-договорнитѣ отношения между България и Испания се уреждаха съ временната търговска спогодба отъ 12 августъ 1922 година, обуславяйки се на клаузата „на най-облагодетелствуванитѣ страни“. Презъ ноември 1934 г. се сключи клиринговата спогодба, която е валидна до влизането въ сила на новата спогодба за търговия и плащания, сключена напоследъкъ въ Мадридъ отъ нашата специална търговска държавна комисия и испанското правителство на генералъ Франко (следъ приключаване войната въ Испания).

Какви възможности чертае за стокообмѣна тази спогодба, особено днесъ въ такова време като днешното?

Ще се ограничи въ нѣкои само бѣгъни бележки.

На първо мѣсто, възобновяватъ се нормални търговски отношения, които ще бѣдатъ лачаго на този стокообмѣнъ винаги предшестваващъ отъ една по-голяма кореспонденция, по-често много отъ

фирмитъ се проиѣниха, други изчезнаха презъ войната и днесъ българскитѣ вносители и износители ще трѣбва да провѣри състоянието на досегашнитѣ си клиенти, или пъкъ търси нови такива. Несъмнено е, че търговията ни съ Испания ще бѣде възстановена въ най-скоро време въ пълния си мащабъ.

Клаузата „на най-благодетелствуващитѣ нации“ ще ползуватъ дветѣ страни, както пъкъ и наши износи артикули въ по-голтмата си частъ ще ползуватъ и минималната испанска вносна митническа тарифа.

Уреждатъ се плащания по клиринга и стокообмѣна по пътя на компенсациитѣ. Въ последния случай, ще е необходимо предварителното съгласие на дветѣ банки, за да се допусне компенсацията.

Девизнитѣ разпорѣби на дветѣ страни ще бѣдатъ съблюдавани, доколкото не сѣ измѣнени отъ спогодбата.

Дветѣ банки ще действуватъ като посредници, затова тѣ не ще носятъ никакви отговорности, нито по отношение на превода, нито по отношение на преводния размѣръ и курса.

Много отъ гореизброенитѣ стоки, които въ миналото сѣ изнасяли за Испания, днесъ сѣ забранени за износъ, обаче за въ бѣдеще това положение ще се измѣни, когато условията позволятъ това. Така сѣщо и отъ Испания ще можемъ да внасяме въ първо време по-ограниченъ брой стоки, но по-късно ще бѣде по-възможно следъ възстановяване на всички индустрии въ Испания, когато ние ще можемъ да внасяме тѣй ценни, необходими за насъ стоки, изброени по-горе, и които въ миналото сѣ внасяли.

За стокообмѣна ни съ Испания сѣ най-удобни два пътя: по сухо до Генуа съ желѣзница и отъ тамъ съ параходъ до испанския брѣгъ, главно Барцелона и по море отъ Бургасъ или Варна презъ Дарданелитѣ. Безспорно, вториятъ пътъ е по-евтинъ и резултатенъ, но е по-дълъгъ.

Възстановяването на нашия стокообмѣнъ съ Испания зависи много и отъ нашитѣ български вносители и износители, които знаемъ, че ще проявятъ интересъ къмъ всичко това, което е въ интереса и на нашия стопански животъ и за испанското народно стопанство.

П. К.

СТОПАНСКИТѢ ВРЪЗКИ МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И ГЕРМАНИЯ

Стопанскитѣ връзки между България и Германия иматъ далеченъ произходъ. Тѣ сѣ основата на българската външна търговия още отъ освобождението на България и до днесъ.

Първоначално тѣзи връзки сѣ се ограничавали само въ областта на търговията, а въ последствие тѣ се разширяватъ на първо време съ германски участия въ изграждането на българската кредитна система и после съ участие и въ българската индустрия.

За отбелязване е, обаче, че и до днесъ стопанскитѣ връзки между България и Германия иматъ, преди всичко, характеръ на търговски връзки, а едва следъ това на връзки въ областта на производството.

Споредъ последнитѣ публикувани данни за участието на чуждитѣ капитали въ акционернитѣ дружества въ България, къмъ края на 1939 година, германското участие (заедно съ Бохемия и Моравско) възлиза на 237,7 милиона лева, или на 20,7% отъ всички чужди капитали въ българскитѣ акционерни дружества, като съ това свое участие Германия заема второ мѣсто следъ Италия (24,3%). Най-големо е германското участие въ индустриалнитѣ акционерни дружества, гдето то достига 129,0 милиона лева, засмайки

съ това второ мѣсто следъ Италия. Въ банковото дѣло, обаче, Германия заема първо мѣсто между чуждитѣ участия, съ единъ капиталъ отъ 80,0 милиона лева, следъ което нейното участие спада значително въ търговскитѣ акционерни дружества на 21,4 милиона лева, идвайки на второ мѣсто следъ Съединенитѣ Шати (219,5 мил. лв.), които иматъ най-голтмитѣ предприятия за търговия съ петролъ въ България. Въ областта на транспортитѣ, макаръ и капиталовото участие на Германия да е незначително и да възлиза на 4,3 милиона лева, Германия има твърде голѣмъ дѣлъ въ организирането на българскитѣ транспорти, особено въ връзка съ търговията съ Германия, като нейнитѣ две предприятия — Интерконтинентале и Шенкеръ С-ие Со — извършватъ транспорта на голѣма частъ отъ българския стокообмѣнъ съ Райха.

Върѣки малкото капиталово участие на Германия въ българскитѣ търговски акционерни дружества, обаче, нейното фактическо участие въ българската външна търговия, както по обемъ, така и въ организационно отношение е много по-големо, тъй като Германия си служи главно съ търговски представителства и клонове, които не се регистриратъ като акционерни дружества съ седалище въ България.

Все по-нарастващата свързаност на България с Германия въ областта на външната търговия, особено от установяването на национал-социалистическата власт въ Райха, проличава най-добре от следните цифри за развитието на външната търговия на България с Германия през последните 7 години:

	Вносъ отъ Германия мил. лв.	%	Износъ за Германия мил. лв.	%
1934	1.008,2	44,9	1.217,9	48,0
1935	1.801,2	44,9	1.710,4	52,6
1936	2.121,4	66,7	1.976,0	50,6
1937	2.901,2	58,2	2.364,7	47,1
1938	2.563,2	52,0	3.284,1	58,9
1939	3.403,1	65,5	4.110,1	67,8
1940	4.889,3	69,6	4.151,9	59,5

Както се вижда, стопанските връзки между двете страни се задълбочават все повече и повече, като през последните години, предшествувачи обявяването на сегашната война, Германия зае не само първо място въ българския внос и износ, но обхваща и повече от половината от българския външен стокообмен.

Развитието на тези отлични взаимни връзки се дължи както на допълващата се стопанска структура на двете страни, така и на волята за задълбочаване на взаимното сътрудничество, която се проявяваше винаги и от двете държави. Германският пазар съ неговитъ неограничени възможности и добритъ пазарни условия, които се осигуряваха на българския износ, бѣха единъ важенъ факторъ за преодоляването на стопанската криза, която завърши презъ 1934 година и бѣ засѣгнала тежко нашето народно стопанство. Но не по-малко важенъ факторъ бѣ и политиката на българските правителства, които съ една твърда последователностъ развиваха и свързваха все по-тѣсно двете народни стопанства, въпреки въздържаността на всички останали държави отъ Югоизточна Европа. На това доверие и желание за сътрудничество се дължи факта, че България е страната, която бѣ предоставила най-голямъ процентъ отъ външната си търговия на стокообмена съ Германия.

Доброжелателното отношение, насочено въ полза на развитието на взаимните връзки между двете страни се прояви отъ страна на България още презъ 1932 година, когато въ първия голѣмъ

търговски договоръ между двете страни се установи единъ паритетенъ курсъ на лева спрямо марката, който отговаряше на покупателната способностъ на двете монети и който, поради това свое качество, се задържа безъ промѣни и до сега, въпреки, че всички останали монети на другите балкански страни бѣха преоценени и поставени на базата на едно реално съотношение на покупателната имъ способностъ къмъ тази на райхсмарката.

Политиката на поддържане стабилни девизни курсове като предусловие за стабилни пазарни условия продължава да се прилага съ успѣхъ и отъ двете страни. Запазването на настоящия валутенъ курсъ на лева спрямо марката ще може да продължи и занапредъ, тъй като покупателната способностъ на двете монети по отношение на артикулитъ, които участвуватъ въ взаимния стокообменъ не е промѣнено въ вреда на българския левъ. Така, отъ специално изчисления индексъ не ценитъ на вноснитъ и износни стоки франко граница безъ мито се вижда, че презъ м. юний 1941 г. ценитъ на българските износни стоки съ се покачили съ 29,6% въ сравнение съ 1939 г. (1939=100), докато ценитъ на вноснитъ стоки съ се покачили съ 75,3% при същата база. Понеже българскиятъ стокообменъ се извършва главно съ Германия, това съотношение, може би малко смекчено, съществува и въ ценовитъ условия на взаимната търговия между двете страни и подчертава, че липсва надценяване на лева по отношение на райхсмарката следствие на изгубена покупателна способностъ на българската монета.

Следъ преминаването на единъ периодъ отъ нѣколко години, който можѣ да се нарече пробенъ периодъ на засилването на стопанското сътрудничество между България и Германия, това сътрудничество взема все по-ярко очертани видъ презъ последните три години.

Сътрудничеството между Германия и България понастоящемъ, за разлика отъ старото, вече започва да се изразява въ единъ засиленъ интересъ на Германия къмъ проблемитъ на цѣлостното българско народно стопанство и къмъ сполучливото имъ разрешение, както и въ една готовностъ на България да възприеме и приложи необходимитъ мѣрки за постигането на поставенитъ цели.

Това сътрудничество взема различни форми, споредъ областта въ която се проявява. Така напримѣръ, въ минното дѣло на България, което досега бѣше доста изостанало и което получава много широки възможности за развитие съ

освобождаването на българските земи от чужда власт, германското сътрудничество се изразява в капиталово и експлоатационно участие в смесени българо-германски дружества: които разработват мините и валоризират тези латентни български богатства. В това отношение трябва да се спомене наскоро започнатата работа по експлоатацията на оловно-цинковите руди в Родопите, где едно германско участие подпомага българското предприятие „Гранитоид“ в разработването на мините. Подобни участия и проучвания за такива се правят и в други области.

Но независимо от частните инициативи в областта на минното дело, напоследък подпомагането на българското индустриално развитие от страна на Германия приема формата на едно организирано и планово насърчение на цели индустриални браншове. За целта се излъчиха българо-германски индустриални комисии, които, в периодични заседания и проучвания, поставят границите, целите и методите на следване, които се прилагат за развитието на българската индустрия. На първо място са поставени на разглеждане въпросите за насърчението на текстилната, стъкларската, химическата, минната, морската и други индустрии, които могат да дадат един нов тласък на развитието на българското народно стопанство, да намалят откритата безработица в страната и да повишат жизнения уровень на населението.

Не по-малки са резултатите от сътрудничеството между България и Германия в областта на външната търговия, где България се явява като ценен доставчик на тютюни и редица други земеделски произведения, с което облекчава снабдяването на Сръбна Европа, а от друга страна Германия указва голяма услуга на България, доставяйки някои сурови материали, които тя не би могла да получи от първоизточниците им, поради прекъсването на морските съобщителни връзки, или замествайки тези сурови материали с свое производство на сурогати. В това отношение, доставката на целулоза за България премахва снабдителната криза в текстилната индустрия и задоволява една от първите нужди на страната.

В областта на земеделието германското сътрудничество, също така, дава големи резултати. Това сътрудничество се изразява както в проучването на проблемите на българското земеделско стопанство, за която цел в София се създава един българо-германски научен институт за проучване на земе-

делието, така и в съоръжаването на българския земеделец с модерни оръдия и машини чрез общата доставка на такива, предприета от българското правителство, така, най-после, и в сътрудничество по подобрието на посевния материал, по въвеждането на нови култури (соята) и по подобрието на расата на производствените добитъци (внос на овни от расата Мерино-флайш).

Българо-германското сътрудничество най-после се изразява и в единия път, по който тръгват двете страни при установяването на новия европейски ред. България е една от първите страни, които възприеха принципа на многостранния клиринг, като по този начин признаха първенстващото положение на германската марка на европейския пазар. България, обаче, отиде в това отношение най-далече, като възприе германската марка като разменна монета и в платежните си отношения с страни, които не принадлежат към окупираните области от Германия. Такаъв е случаят например с платежните отношения между България и Румъния, които напредък ще се уреждат само чрез германската фехенгс касе и в райхсмарки.

България, обаче, възприе и едно ново становище към германската марка, като първа призна способността на последната да служи за покритие на българския лев, като чрез едно изменение на закона за Б. н. банка от 30 май 1941 г., включи в покритието на банковното обращение и притежаваните авоари в чужда валута от Банката, които се състоят, в най-голямата им част, от райхсмарки.

Според силите си, най-после, България участва и в кредитирането на Германия, при нейните усилия за установяването на новия и справедлив стопански ред на Европа. Това кредитиране се отразява в увеличаването на разполагаемите авоари в чужди дивизи от страна на Б. н. банка, които достигат към края на август 1941 година 8,6 милиарда лева, срещу 1,4 милиарда лева за август 1940 година.

Давайки по този начин своя принос в изграждането на новия стопански ред, България е сигурна, че той ще ѝ донесе ново благоденствие, което ще надвишава значително положението от преди войната, когато заседно с Германия, тя носеше последствията на миналата несчастна война и на сътовната криза, предизвикана от победителите в нея.

ПЛАТЕЖНАТА СПОГОДБА СЪ ХЪРВАТСКО

Търговските отношения между България и Хърватско са още в своето зародишно състояние, тъй като изключителните времена, които преживяваме, не позволяват развитието на един по-значителен стокообмен въз основа на стари връзки или на общи предвиждания.

Ето защо, организирането на стопанските връзки между България и Хърватско започва не с сключването на един търговски договор, а с сключването на платежна спогодба, която поставя основните принципи, на които ще почива стокообмена между двете страни и урежда някои други важни въпроси във връзка с плащанията и с спестяванията на българските градинари в Хърватско. Междувременно, до сключването на нов търговски и мореплавателен договор, остава в сила договора, който бяхме сключили с бивша Югославия.

Клиринговите и платежни спогодби, които България сключва с други страни, почиват на два принципа: те са или клирингови спогодби, при които всички плащания между двете страни се отнасят по текущи клирингови сметки, уравновесяването на които става чрез определяне на контингенти за внос, износ и финансови плащания, или са компенсационни спогодби, при които изравняването на вноса и износа между двете страни става чрез сключването на компенсации, а за някои важни нестокови трансфери, каквито са тези по превода на спестяванията на българските градинари в отделните европейски страни, се предвиждат специални постановления за тяхното оползотворяване.

Понеже липсват стари основи за определянето на външната търговия и на плащанията между България и Хърватско на базата на клирингите и кон-

тингентите, основният принцип, възприет при уреждането на плащанията и на стокообмена е — стокообмен и плащания на базата на частните компенсации.

Вторият голем въпрос, който подобно на връзките на България и Румъния, Унгария и Словакия, се поставя пред двете страни, е този за спестяванията на българските градинари в Хърватско. За тези спестявания е постигната една специална спогодба, въ смисъл, че те ще могат да бъдат използвани за заплащане на разноски на легацията, студенти, пътници и др., а остатъкът им ще се уравни с припадане на стокови задължения и ликвидационни такива, произлизащи от имуществени и финансови връзки, които хърватските и български поданици са имали в териториите на бивша Югославия, понастоящем прехвърлени към България и Хърватско.

Пълната ликвидация на финансовите задължения, произлизащи между двете страни въз основа на разделянето на териториите на бивша Югославия и уреждането на плащанията между жителите на тези разделени територии, ще се уреди с допълнителни спогодби.

Един друг важен въпрос, който интересува много България, е този за транзита на българските стоки през Хърватско. Съ специални постановления, сумите, произлизащи от стоковия транзит през двете държави, ще се внасят по специални сметки, които ще се ликвидират в последствие по взаимно съгласие.

Плащанията ще се извършват в лева и куни, като конвертирането ще става по официалните курсове в двете страни, установени по взаимно споразумение. Спогодбата е сключена за срок от една година.

СТОПАНСКИ КНИГОПИСЪ

Асенъ Кемилевъ. Преселението на Северно-Добруджанските българи през 1940 година. София 1941, стр. 186, цена 70 лв.

Х. Вълчановъ. Публична отчетност, София 1940, стр. 376, цена 200 лв.

Списание на българското икономическо дружество, год. XL, 1941, кн. 5 и 6;

Д. Христовъ — Обем и организационни форми на общинските стопански предприятия в България; проф. Н. Платиановъ — За нашето външнопроизводство в рамките на световното такова и въ връзка с монополния режим на търговията съ вълна; проф. Н. В. Долински — Най-общо цифрови характеристики на нашата насърдавана индустрия; проф. Ст. Петровъ — Коневъдството и неговата роля въ нашия стопански живот;

Вътрешен прегледъ; Външен прегледъ и др.

Кн. 7: проф. Д. Мишайковъ — Намаление на раждаемостта въ България; проф. Ст. Петровъ — Новитъ насоки на нашето коневъдство и др.

Кн. 8: д-ръ Ячо Кабаивански — Черно море и черноморското рибарство; Иванъ М. Илиевъ — Свѣтовнитъ събития и ученето на Томасъ Малтусъ и др.

Статистически месечникъ, София 1941, кн. 8, 9, 10, 11, 12.

Месечни известия на Гл. дирекция на статистиката, София 1941, № 5—9.

Народно стопанство, София 1941, кн. 6, 7, 8—9.

Индустриален прегледъ, София, 1941, бр. 7—11.

Външна търговия, София 1941, бр. 9, 10.

Известия на Главната дирекция на труда и на Института за обществено осигуряване, София 1941, кн. 5 и 6, 7.

Бюлетинъ на Б. з. к. банка, София 1941, бр. 2, 3, 4, 5, 6, 7.

БИА. — Списание на Съюза на българскитъ инженери и архитекти, София 1941, бр. 11—21.

Стопански вести, София 1941, № 13—17.

Архивъ за правни науки — списание за правна догматика и съдебна практика София 1941, кн. 5, 6.

Архивъ за стопанска и социална политика, София 1941, кн. 3.

Счетоводна мисълъ, София 1941, кн. 1.

Месо и мляко, София, 1941, бр. 7, 8, 9.

Нация и политика, София 1941, бр. 5—6, 7—8.

Бразда — София 1941, бр. 11—17.

Кооперативно дѣло, София 1941, кн. 1.

Кооперативна практика, София 1941, бр. 7, 8, 9.

Кооперативно право, 1941, бр. 1, 2, 3.

Кооперативно движение, 1941, кн. 7, 8.

Прегледъ за трудовото право, 1941, кн. 5 и 6.

Български тютюнъ, София 1941, кн. 5—6.

Тютюновъ прегледъ, год. Х. 1941, кн. 6, 7, 8.

Списание на съюза на нар. коопер. банки, 1941, кн. 6, 7, 8.

Списание на института на заклетитъ експ. счетоводители, София 1941, бр. 6 и 7, 8 и 9.

Застрахователен прегледъ, София 1941, бр. 21.

Отецъ Паисий, София 1941, кн. 7, 8.

Лозарски прегледъ, 1941, кн. 4, 5.

Земедѣлие, София 1941, кн. 9.

Стопански вести, списание за стопанска политика и стопанско законодателство, год. ХІ. 1941, № 9, 10 и 11. Редакторъ А. Г. Христофоровъ. София, ул. Славянска 2.

Прегледъ за трудовото право, списание за трудово и проф. право, обществено осигуряване и социална политика, год. І. 1941, кн. 3 и 4. Редакторъ д-ръ Н. Минковъ. София, ул. Денкоглу 2. Финансовъ сборникъ, год. XXVIII 1941, книжка 2.

Земедѣлие, год. XLV, кн. 4 и 5. Редакторъ проф. Н. Платикановъ.

Статистически месечникъ на М-вото на финанситъ, год. ІІ, 1941, кн. 4, 5, 6 и 7.

Месечни известия на Главната дирекция на статистиката, год. XXX, 1941, № 1, 2, 3, 4 и 5.

Народно стопанство, год. XXXVII, 1941, кн. 2—3 и 4—5. Редакторъ д-ръ Ив. Златаровъ. София, ул. Ц. Самуилъ 15.

Бюлетинъ на Бѣлг. зем. и кооп. банка, год. VI, 1940, бр. 11 и 12, год. VII, 1941, бр. 1.

Индустриален прегледъ, органъ на Съюза на бѣлг. индустриалци, год. XII 1941, бр. 4, 5 и 6.

Б. И. А., списание на Съюза на бѣлг. инженери и архитекти, год. ХLI, 1941, броеве 5, 6, 7, 8, 9, 10. София, ул. Раковска 108.

Лозарски прегледъ, год. XXVI, 1941, кн. 2, 3. Редакторъ Ив. Георгиевъ. София, ул. Ст. Караджа 7.

Отецъ Паисий, год. XIV, кн. 5—6. София, ул. Гр. Игнатиевъ 13.

Обществена подкрепа, год. VII, 1941, броеве 1, 2—3. Редакторъ проф. д-ръ К. Пашевъ. София, ул. Раковска 122.

Природа, год. ХLI, 1941, кн. 7, 8, 9, 10. София, бул. Ив. Асенъ II № 5.

Газова защита и авиация, год. XI, 1941, кн. 1, 2, 3, 4. Редакторъ д-ръ Зах. Гановъ. София, бул. Фердинандъ 90.

Млада българка, год. I, 1941, кн. 8, 9—10. София, бул. М. Луиза 141.

Храна и животъ, год. II, 1941, кн. 7, 8, 9, 10. Редакторъ д-ръ Зах. Гановъ. София бул. Фердинандъ 90.

Славянска беседа, год. I, 1941, кн. 1. София, ул. Раковски 127.

Известия на българското д-во за социаленъ напредъкъ, год. VII, 1941, кн. 1. Редакторъ проф. Ил. Януловъ.

Известия на М-вото на вжтр. работи и народното здраве, год. XV, кн. 4, 5, 6, 7, 8.

Икономически прегледъ, год. XVI, 1941, бр. 7—8. Русе, търг. камара.

Бюлетинъ на земед. камара, год. II, 1941, бр. 4, 5, 6. гр. Ст. Загора.

Известия на Бургаската търг. инд. камара, год. XXV, 1941, бр. 7, 8, 9, 10, 11, 12.

Народенъ кооперативенъ листъ, год. XVIII, 1941, бр. 8, 9, 10. Редакторъ П. Пенчевъ. София, ул. Веслецъ 2.

Кооперативно знаме, год. IX, бр. 13—14, 15, 16, 17—18. Редакторъ М. Коджабашева. София, бул. М. Луиза 141.

Тютюнопроизводителъ, год. VIII, бр. 7, 8, 7, 9, 10, 11. Редакторъ Ан. Тимовъ. София, пл. Славейковъ 9.

Български туристъ, год. XXXIII, 1941, кн. 3—4. 5. Редакторъ Б. Стоичковъ. София, ул. Позитано 6.

Кн. 6: — Балансъ и изгледи; П. К. — Кооперацията днесъ; Д. Добревъ — Земедѣлски и индустриални народи; В. Веселиновъ — Нашата външна търговия; Т. П. — За регулирането и уравнивяването на ценитъ; А. Ширтъ — Първичнитъ материали днесъ; и др.

Архивъ за стопанска и социална политика, год. XVI, 1941, кн. 1: д-ръ Т. Михайловъ — Въ защита на историческия материализмъ; проф. Н. В. Долински — Нашето земедѣлско законодателство презъ 1939 и 1940 год.; Прегледи.

Кн. 2: Ив. Коларовъ — Нови земи — нови задачи; проф. Ц. Калянджиевъ — Господствуващи идеи и литературни течения въ Русия презъ XIX вѣкъ, които сж влияли върху нашето духовно развитие; Вл. Веселиновъ — Борбата за суровитъ материали; Ил. Хр. Или-

евъ — Първични — общи причини за самоубийствата; Прегледи.

Списание на института на клетитѣ експертъ-счетоводители въ България, год. X, 1941, броеве 2—3 и 4—5. Редакторъ проф. д-ръ Д. Добревъ.

Списание на Съюза на народнитъ кооперативни банки, год. X, 1941, книги 2, 3, 4 и 5. София, ул. Гурко 3.

Кооперативно право, месечно списание за кооперативно-правна и свободна мисль, год. IX, 1941, книги 7, 8, 9 и 10. Редакторъ Ник. Ив. Къневъ. София, бул. Хр. Ботевъ 37.

Кооперативна практика, год. III, 1941, броеве 3, 4, 5 и 6. Редакторъ Ст. П. Чешмеджиевъ. София, ул. Ангелъ Кънчевъ 23.

Кооперативно движение, списание на националния комитетъ на българската кооперация, год. V, 1941, книжки 3, 4, 5 и 6. Редакторъ Христо Ганевъ. София, бул. Царь Освободителъ 6.

Кооперативна пробуда, популярно списание на Съюза на народнитъ кооперативни банки, год. VI, 1941, книжки 3, 4, и 5. София, ул. Гурко 3.

Месо и млѣко, месечно списание за проблемитъ на месото и млѣкото отъ обществено, стопанско и здравно гледище, год. VI, 1941, бр. 4, 5 и 6. Редакторъ д-ръ Ст. Б. Куюмджиевъ. София, ул. Л. Каравеловъ 62.

Бразда, двуседмично списание за обществена култура и стопански въпроси, год. VI, 1941, книжки 5, 6, 7, 8, 9 и 10. Редакторъ Христо Стойковъ. София, ул. Веслецъ 8.

Нация и политика, год. VI, 1941, броеве 1—2 и 3—4. Редакторъ Хр. Ив. Динчевъ. София, ул. Денкоглу 2.

Български тютюнъ, год. VI, 1941, книжки 1—2 и 3—4. Редакторъ и уредникъ Ал. М. Сиромановъ. София, ул. Московска 3.

Външна търговия, органъ на Дирекцията на външната търговия, 1941 год., броеве 3, 4 и 5—6. София, бул. Ц. Иоанна 6.

Архивъ за правни науки, списание за правна догматика и сѣдебна практика, год. I, 1941, книга 4. Редакторъ проф. д-ръ Л. Диковъ. София, ул. Московска 7.

Философски прегледъ, год. XIII, 1941, книжка 3. Редакторъ проф. Д. Михалчевъ. София IV, ул. Св. Тертеръ 9.

СПИСАНИЕ НА Д-ВОТО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЩЕ—ВАРНА

ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ: Проф. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ

РЕДАКТОРИ: ред. доцентъ БОЙЧО БОЙЧЕВЪ и ч. доцентъ ИВАНЪ ПАНДОВЪ

БЪЛГАРСКА ЗЕМЕДЪЛСКА И КООПЕРАТИВНА БАНКА

НАРОДНО УЧРЕЖДЕНИЕ

за обслужване съ кредитъ българското стопанство и кооперации

ОСНОВАНО ВЪ 1864 година

Капиталътъ е неограниченъ

Обслужва съ кредитъ:

Земедълскитъ стопанства, земедълскитъ кредитни и кооперативни потрѣбителни сдружения, тѣхнитъ съюзи и воднитъ синдикати; занаятчийтъ и занаятчийскитъ кооперации; популярнитъ банки и тѣхнитъ съюзи.

Доставя:

Земедълски орждия и машини, подобрани семена за посѣвъ на зърнени храни и фуражъ, меденъ сулфатъ (синъ камтъкъ) за прѣскане и предпазване лозята и овощнитъ градини отъ болести и за защита отъ паразити; купува бакъръ, дървенъ материалъ, смазочни и горивни материали; занаятчийски материали и пр.

Посрѣднични:

За продажба и износъ за чужбина на земедълски произведения, събирани отъ кооперативнитъ сдружения: тютюнъ, пашкули, розово масло, прѣсни, сухи и консервирани плодове, зърнени храни и фуражъ, мешини, сахтиянъ, килими и др.

Извършва:

Всички банкови операции, приема спестовни влогове, срочни и безсрочни при най-износни условия.

Седалище и управление въ София

112 клона и 53 агенции въ всички производителни, земедълски градове и села. 250 популярни банки въ цѣлата страна, които извършватъ влогово-акредитивна служба.

БАНКА БЪЛГАРСКИ КРЕДИТЪ — А. Д.

Основана съ участието на държавата, Б. н. банка и Б. з. к. банка

Оторизиранъ капиталъ лв. 250,000,000

Извършва всички банкови операции. Специално оторизирана съ законъ за издаване гаранции предъ държавни и обществени учреждения за участие въ търгове.

32 КЛОНА — 20 ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА

Въ всички останали градове кореспонденти — Б. н. банка

ЦЕНТРАЛА СОФИЯ, ЛЕГЕ 17

ТЕЛЕГРАФИЧЕСКИ АДРЕСЪ „БЪЛКРЕДЪ“

КРЕДИТНА БАНКА

Основана презъ 1905 год.

Централа въ София. Клонове: Варна, Русе и Пловдивъ

Напълно внесенъ капиталъ лв. 50.000.000

Резервенъ капиталъ лв. 38.000.000

Телеграфически адресъ: **КРЕДИТБАНК**

Извършва всички банкови операции

СЪЮЗЪ НА ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ

ЦЕНТРАЛНА БАНКА НА ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ

София, ул. Раковски, 116. Телефони 2-19-65, 2-19-66, 2-19-67

Обединява 207 популярни банки въ всички градове и постола̀ми села на Царството съ 135.000 индивидуални членове-кооператори

СЪЮЗЪ НА НАРОДНИТЪ КООПЕРАТИВНИ БАНКИ

ул. „Гурко“ № 3 София

Телефонъ № 2-51-52

КРЕДИТНА ЦЕНТРАЛА

Обединява 80 народни кооперативни (популярни) банки съ 90.000 членове-кооператори. Извършва всички видове банкови операции.

Собствени сръдства 490.000.000 лв.; Влогове 1.370.000.000 лв.; Кредити 290.000.000 лв.; Наличностъ и излишъци 700.000.000 лв.; Пласментъ въ кредити 1.350.000.000 лв.; Пласментъ въ стопански начинания 26.000.000 лв.; имоти и съучастия 125.000.000 лв.

Издава ежемесечно научни и илюстрирани издания: „Списание на Съюза на народнитъ кооперативни банки“ и Кооперативна пробуда“

Стопанската дейностъ на съюзенитъ банки се отправлява чрезъ д-во „КООП-ЦЕНТЪРЪ“ — Централа на кооперативни сдружения за вносъ-износъ.

ПОЩЕНСКА СПЕСТОВНА КАСА

Основана през 1896 год. подъ гаранция на държавата
Централно управление въ София, ул. Московска № 19

I. Спестовна служба:

Вложители 700.000 лв.
 Събрани влогове . . 4.150.000.000 лв.

II. Чекова служба:

Смѣтководители . . . 6.250 лв.
 Авоари по смѣтките . 160.000.000 лв.

Касова служба при централното управление въ София
 и при 800 телеграфо-пощенски станции въ страната.

ДЕЙНОСТЪ НА ОБЩИЯ СЪЮЗЪ НА БЪЛГ. ЗЕМЕД. КООПЕРАЦИИ ПРЕЗЪ 1940 ГОДИНА

Общиятъ съюзъ на българските земеделски кооперации е извършилъ презъ 1940 год. следните по-важни търговско-стопански дейности на **обща стойност** лв. 1.065.083.243, или:

1. **Износъ въ чужбина**: 3.928.500 кгр. зеленчуци, плодове и пулпове за 40.056.000 лв.; 41.788.800 бройки яйца за крѣгло 90.000.000 лв.; млѣчни и животински произведения (кашкавалъ, свини и свинска мѣсъ) за лв. 25.377.868.

2. **Доставилъ и пласиралъ на вътрешния пазаръ**: свободни и монополни храни общо кгр. 164.970 за лв. 700.927.132; колоннални стоки (каменна и морска солъ, синъ камѣкъ, парафинъ, рафия, мая за сирене и др.) за 110.000.000 лв. и резервни части за лв. 16.843.394; книжни материали за лева 1.850.000.

На софийския пазаръ: млѣчни произведения за лв. 9.870.000, зеленчуци и плодове за лв. 3.000.000 и яйца за лв. 4.735.665.

Общиятъ съюзъ на българските земеделски кооперации презъ сѣщото време е продължилъ своята организационна и културно-просвѣтна дейность, като е:

1. Обединилъ 40 районни кооп. съюзи и синдикати съ около 1.654 селски кредитни кооперации, при 230.000 членове кооператори — земеделски стопани.

2. Устроилъ е многобройни кооперативни сказки, събрания за създаване младежки културно-просвѣтни групи, ученически кооперации и е провелъ обширна кооперативна кино-пропаганда, съ което е обгърналъ всестранните културно-просвѣтни интереси на българското село.

Въ тази своя дейность, Съюзътъ е подпомаганъ отъ своя печатна пропаганда, като презъ 1940 г. е издавалъ в. „Кооператоръ“ въ 17.000 екземпляра, списания: „Младъ кооператоръ“ въ 7.000 екземпляра, „Кооперативенъ подъемъ“ въ 2.800 екземпляра и детското списание „Росица“ въ 15.000 екземпляра. Освенъ горните, Съюзътъ издава свой ежедневенъ бюлетинъ и своя кооперативна библиотека.

ЕДИНЪ БЛЪСТЯЩЪ СТОПАНСКИ РЕЗУЛТАТЪ

БЪЛГАРСКА

ДЪРЖАВНА

ЛОТАРИЯ

ОСНОВАНА СЪ ЗАКОНЪ ОТЪ 13. XII. 1935 ГОД.

Въ своята 5 годишна дейность Българската държавна лотария е отбелязала следнитъ резултати:

Продадени лотарийни билети за	583.186.700 лв.
Изплатени печалби на разни печеливши лица	323.029.750 лв.
Предвидено да се внесе въ държавното съкровище	177.000.000 лв.
Внесено въ държавното съкровище	203.780.623 лв.
Обезпеченъ резервенъ фондъ	16.818.729 лв.
Изплащане печалбитъ безъ бирнически удостоверения, запори и данъци.	
Редовни месечни тиражи и милионни печалби.	
1/4 билетъ — 25 лева.	

ДИРЕКЦИЯ ЗА ЗАКУПУВАНЕ И
ИЗНОСЪ НА ЗЪРНЕНИ ХРАНИ

„ХРАНОИЗНОСЪ“

ДЪРЖАВНО учреждение за монопол-
на търговия.

ПЛАЩА твърди цени на земедел-
скитъ стопани за тѣхнитъ про-
изведения.

ТЪРГУВА съ следнитъ артикули :
пшеница, ръжъ, зърнени фура-
жи, бобъ, памукъ и памучно семе,
конопъ, ленъ, вълна, слънчо-
гледъ, рапица и орииново семе.

ГРИЖИ СЕ за изхранване произво-
дителното население.

ПОДГОТВЯ подобренъ постъпенъ ма-
териалъ за земедел. стопани.

АГЕНТИ въ цѣлата страна.

КАСА : Българ. земедел. и кооп. банка.

БЪЛГАРСКО ЗЕМЕДЕЛ. Д-ВО

Основано 1895 год.

Централа СОФИЯ, ул. Гладстонъ 67
Телефони 2-52-67 и 2-03-85

Клонове : ПЛОВДИВЪ, ПЛѢВЕНЪ,
РУСЕ и ВИДИНЪ

ИЗНОСЪ : фуражъ, етерични и ме-
дицински семена, билки, чер-
венъ пиперъ и др. земеделски
произведения.

ВНОСЪ : изкуствени торове, препа-
рати противъ болести и неприя-
тели по растенията, земеделски
машини и уреди.

И-во Българско А. Д-ВО

ЗА КНИЖНО

МУКАВЕНО

ПРОИЗВОДСТВО

С. Княжево

ОТДЪЛЕНЪ КНИЖЕНЪ СКЛАДЪ

София, ул. Алабинска 54, Пасажъ „Орелъ“ — сутерена
Телефонъ 2-75-70. Телеграфически адресъ: КНИЖНАТА

ПРЕДСТАВИТЕЛЪ ЗА ВАРНА И ОБЛАСТЪТА

Книженъ складъ

Стойновъ & Милковъ

ИТАЛО-БЪЛГАРСКО

ЕКСПОРТНО

ДРУЖЕСТВО

ГВАРДИНИ & ФАЧИНКНИ

АКЦ. Д-ВО

СОФИЯ

Капиталъ лева 12.000.000
напълно внесень

За телеграми: ЕКСПОРТАЦИОНЕ

Телефони: 2-75-58, 2-77-62

ПРОЧУТИ

ШЕВНИ

МАШИНИ

Сингеръ

ВРЕДЪ ВЪ ЦАРСТВОТО

БРОЙ И ПОЧЕКЪ

БЕЗПЛАТНИ ПОПРАВКИ

Централа СОФИЯ

ул. Мария Луиза № 14

Телефонъ 2-15-38

ЧИНОВНИЧЕСКО КООПЕРАТИВНО ВЗАИМНО- ЗАСТРАХОВАТЕЛНО ДРУЖЕСТВО

Клонове: животъ, пожаръ, злополука и застраховка за деца
Извлъчение изъ баланса на дружеството къмъ 31. XII. 1940 год.
Застрахованъ капиталъ по клоны ЖИВОТЪ надъ . . лева 2.000.000.000
Новосключени застраховки по ЖИВОТЪ презъ 1940 г. „ 288.000.000
Събрани премии по тритъ клонъ презъ 1940 год. „ 111.000.000
Математически резерви и фондове къмъ 31. XII. 1940 г. „ 691.000.000

Печалбитъ на чиновническото кооперативно взаимно-застрахователно дружество сѫ предназначени за обществени цели: даване парична помощъ на бедно-болни дружествени членове, подпомагане благотворителни и общополезни начинания, създаване лечебни курортни отанции за нуждаещи се болни друж. членове и пр.

ОРЕЛЪ - БЪЛГ. общо застр. д-во

Основано презъ 1914 година.

Капиталъ и резерви надъ 100,000,000 лева

Първостепененъ застрахователенъ институтъ въ България съ широки международни пре-застрахователни и банкови връзки. Интереситъ на застрахованитъ при д-во „Орелъ“ сѫ напълно обезпечени. Досегашната дейностъ на дружеството е най-добро доказателство за това.

КЛОНОВЕ: Животъ, Понаръ, Злополука, Транспортъ, Автомобили, Грандинска отговорностъ, Кражба чрезъ взломъ.

Единствено д-во „Орелъ“ въведе реално участие на застрахованитъ по клоноветъ „Животъ“ и „Понаръ“ въ печалбитъ на д-вото. По ил. Животъ това участие се изразява въ увеличение на осигурената сума за сега съ 7% безъ да се увеличава премията. Преди да се застраховате, проучете условията на д-во „Орелъ“

ГЛАВНА ДИРЕКЦИЯ ВЪ СОФИЯ

Телефони № № 2-19-16 и 2-19-17

Собствена палата на ул. „Алабинска“ № 54
жгъла „Графъ Игнатиевъ“

Представители въ всички градове и по-големии села.

Народно осигурително д-во „Балканъ, пожаръ и транспортъ“

Основано въ 1885 година.

Осигурява: здания, стоки и мебели, срещу щети отъ пожаръ и експлозия, както и срещу землетресения — съ участие въ печалбитъ. **Осигурява:** срещу кражди и чрезъ взломъ, мятанъ.

По транспортъ носим ризикъ по преноса на стоки, мебели и багажъ по сухо и по море при най-износни условия.

Балканъ „Животъ“

Осигурява: човѣшки животъ при най-новии модерни комбинации за въ случай на смъртъ, зестри, капитали и пр. **Дава** кооперативно участие въ печалбитъ. **Осигурява** срещу злополука — единична и колективна — за случай на смъртъ, инвалидностъ и временна неспособностъ за работа, срещу много низка премия.

Общо преосигурително дружество „БАЛКАНЪ“
Преосигурява при контрактни условия мѣстни, чуждестранни д-ва по Понаръ, Животъ, Транспортъ, Злополука и пр.

Общитъ гаранции на Д-вата надминаватъ 500,000,000

Деятелни представители се назначаватъ въ всѣко време отъ дирекцитъ на дружествата.

„БЪЛГАРСКИ ФЕНИКСЪ“

Застр. Д-во — СОФИЯ — бул. Дондуковъ № 21

Дирекция София, тел. 2-18-71 — 2-15-70

ОСИГУРЯВА ПРИ НАЙ-ИЗНОСНИ УСЛОВИЯ СЛЕДНИТЪ РИСКОВЕ:
ПОЖАРЪ — ЖИВОТЪ — ТРАНСПОРТЪ — ЗЛОПОЛУКА
ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТЪ, АВТОМОБИЛИ И ПР.

**АКЦИОНЕРНО
АНОНИМНО
ДРУЖЕСТВО**

„УСПѢХЪ“

Габрово

**Фабрика за чисто вълнени
платове, одеала и преди.**

За телеграми: „УСПѢХЪ“. Телефонъ 528.

**АКЦ. Д-ВО ЗА
КОЖАРСКА
ИНДУСТРИЯ**

**ХР. В. МАРОКИНДЖИЕВЪ
& С-ие**

ГАБРОВО

Най-реномираната фабрика за
производство на обушарски
гънове. Основана 1887 година.

1/2 ВЪКОВНО КОЖАРСКО ПРОИЗВОДСТВО

За телеграми: МАРОКИНДЖИЕВЪ
Телеф.: Фабрика: 350, Домъ: 454 и 550

КАМГАРНА ПРЕДАЧНИЦА

Финни вълнени индустриални
прежди за платове, трикотаждъ,
чорапи и др.

Машиненъ последенъ моделъ 1933 и 1937 г.

АКЦ. Д-ВО ЗА ИНДУСТРИЯ И ТЪРГОВИЯ

„БР. П. Х. СТОЙЧЕВИ“

Получени награди отъ изложенията:

Пловдивъ 1892, Русе 1892,
Чикаго 1893, Анверсъ 1894,
Парижъ 1900, Лондонъ 1907,
Пловдивъ 1935 год.

Телефони: 278 и 253 **Габрово**
Къща основана 1859 г.

**КОЖАРСКО
АКЦИОНЕРНО
ДРУЖЕСТВО**

Ботю & Ив. Патеви
ГАБРОВО

За телеграми: ПАТЕВИ — Габрово

Телеф. 322

Производство на гъонъ
Реномирано качество

Трикотажна и памуко-предачна фабрика
„ЦАРЬ БОРИСЪ“

БР. ГЕОРГИЕВИ, Акц. д-во Габрово. Телефон.: Габрово 209, София 2-67-65

Производство на всички видове памучни прежди — индустриални и търговски — избълени и боядисани, и на финно мъжко, дамско и детско долно облекло от егеръ, платиръ, вата и мако.

ФАБРИЧЕНЪ СКЛАДЪ — СОФИЯ, ул. Царь Самуилъ № 84.

К-

ПЕНЧО

**КОЖАРСКО
АКЦИОНЕРНО
ДРУЖЕСТВО**

БОНЕВЪ

ГАБРОВО

За телегр.: Пенчо Боневъ

Основано 1898 година

Телефонъ № 319

Ф-ка за кожени материали: Гъонъ, бланкъ, юфтъ, транс-мисионни ремъци-пикери и всички др. кожени артикули.

АНОНИМНО АКЦИОНЕРНО Д-ВО

ЗА ТЪРГОВИЯ И ИНДУСТРИЯ

„ИВАНЪ К. КАЛПАЗАНОВЪ“
ГАБРОВО

Производство на чисто вълнени прежди, шаеци, модерни шрайхгарни и камгарни платове и др. Чисто вълнени платове, гарантирано качество. Доставка на Българския царски дворъ. Дипломи, медали златни и сребърни отъ изложенията: Пловдивъ, Чикаго, Анверсъ, Лиежъ, Лондонъ и Солунъ.

Телегр. адресъ: **ИВАНЪ КАЛПАЗАНОВЪ**. Телефони: фабрика № 509, кантора № 201 и № 310
Фабриченъ складъ — София, „Веслецъ“ 12, тел. 2-24-18.

ПАМУКО-ПРЕДАЧНИЦА

„КНЯЗЪ СИМЕОНЪ ТЪРНОВСКИ“

на Акц. д-во „Димитъръ Хр. Пенчевъ“ — Габрово

Производство на всички индустриални и търговски
памучни прежди

Телегр. адресъ: **ПРЕДАЧНИЦА ПЕНЧЕВЪ**

Телефони: предачница 315, домъ 288.

ФАБРИКА

„ПРИНЦЪ КИРИЛЪ“

ГАБРОВО

Произвежда най-доброкачествени хасета, бълени платна,
оксфорди, зефири, докове, американи, панами, попелини,
мариети и други.

Изработени отъ първокачествени прежди, гаранти-
рани бои, неизбъляеми отъ слънце и пране

ненадмината трайностъ

„ТЕКСТИЛЪ“

**Акционерно д-во за памучно
предачество и тъкачество**

Варна

Капиталъ 30.000.000 лв. напълно внесенъ

Прежди, платна български бълени и небълени.
Оксфорди, цвѣтни аладжи, докуми и др.

ПРОИЗВОДСТВО НА СОБСТВЕНИТЪ МУ ФАБРИКИ ВЪ ВАРНА

Телефонъ № 29-21 и 29-22

За телеграми: „ТЕКСТИЛЪ“

ФАБРИКА

„ЦАРЬ БОРИСЪ“

**АКЦИОНЕРНО
ДРУЖЕСТВО
— В А Р Н А**

ПРОИЗВОДСТВО НА ВСИЧКИ ВИДОВЕ ПРЕЖДИ

Телефони № № 25-12 и 25-13.

БЪЛГАРСКО ТЪРГОВСКО ПАРАХОДНО Д-ВО

ВАРНА

Българи.

Подкрепяйте родното корабоплаване. Въз мирно време търговският флот носи благополучие на страната, въз военно време — силният флот е гаранция за по-сигурното опазване границите на отечеството ни.

Утре, когато моретата ще бждат свободни и българските кораби забродят къмъ близки и далечни пристанища, всеки тонъ българска стока трѣбва да бжде товарена на български параходъ.

За което и да е пристанище, ако има да товарите, най-напредъ потърсете български параходъ.

Българското търговско параходно дружество поддържа:

Пътническа-стокова линия по българското крайбрежие съ п/х „ЕВДОКИЯ“
Презъ зимния сезонъ: 2 пъти седмично отъ Варна за Бургасъ, трѣгва въ 8 ч. сут. всеки вторникъ и петъкъ, отъ Бургасъ за Царево и обратно
всяка сръда и сѣбота, отъ Бургасъ за Варна — всеки четвъртъкъ и недѣля.

Лѣтно разписание: Начиная отъ 1. VI: 3 пъти седмично Варна—Бургасъ, 2 пъти седмично Бургасъ—Царево и обратно.

Плтувайте и повѣрвайте стоките си на параходите на Българското търговско параходно дружество, дало достатъчно доказателства на добъръ пазителъ на интересите ви.

1-ва българска концесионирана ф-на
за ютени издѣлия

„КИРИЛЪ“

Акц. Д-во — Варна

Фабриченъ складъ — София,
пл. Бански, 6

ПРОИЗВЕЖДА: Зебла (киневири), торби (чували), тютюневъ амбалажъ, ютени карпети (пжтеки) и килимчета, чисто вълнени килими, килимчета и пжтеки персийски типъ, ленени пжтеки, бризенти, канаваца, памучни и ленени платове, плюшове, астрагани, каракюли, кадифета и други.

Телефони: фабриката 22-71,
магазинътъ 27-17

Телеграми: „КИРИЛЪ“

Благой Фаневъ

ИЗНОСЪ — ВНОСЪ

Централа ВАРНА, клонъ СОФИЯ, ул. Бѣлчевъ, 1

ИЗНОСЪ НА:

Добитънъ, свини, птици, месо,
тлъстини и млѣчни продукти

Грозде, овощия и зеленчуци
прѣсни и преработени

Телефони ВАРНА

кантора 26-48, 28-85
домъ 20-47, 21-64
обори 21-54, 23-30

Телефони СОФИЯ

кантора 2-02-13, 2-23-73

За телеграми: Ф А Н Е В Ъ

„КАОЛИНЪ“

**АКЦ. МИННО
ИНДУСТРИАЛНО
ДРУЖЕСТВО**

В а р н а

Производство на промитъ каолинъ, суровъ каолинъ, кварцовъ пѣськъ и разни глини отъ собственитѣ си мини и инсталации.

ПРОМИТЪ КАОЛИНЪ:

УПОТРЕБЛЕНИЕ: Порцеланова индустрия
Хартиена индустрия
Вжжарска индустрия
Каучукова индустрия
Химическа индустрия
Бояджийски цели и др.

КВАРЦОВЪ ПѢСЪКЪ:

УПОТРЕБЛЕНИЕ: Стѣкларска индустрия
Порцеланова индустрия
Водно стѣкло
Газура и (бетонъ)
Строежи и др.

ИЗКОПАЕМЪ КАОЛИНЪ:

УПОТРЕБЛЕНИЕ: Фаянсови печки
Огнеупорни тухли
Вагарянки
Измазване печки и пещи

ПОСЕТЕТЕ ВАРНА

ПОСЕТЕТЕ ВАРНА

ЦАРИЦАТА НА ЧЕРНО МОРЕ

Единственият по своето мѣстонахождение и климатъ
МОРСКИ КУРОРТЪ
въ Югоизточна Европа

Великолепенъ плажъ. Най-модерно уредени морски
студени и топли бани.

Всѣкакъвъ видъ морски спортъ. Ручъ-банъ (водна пѣрзалка)
Максимална лѣковитостъ.

Категоризирани и нормирани хотели, пансиони, вили, квартири и ресторанти
50% намаление за пжтуване по Б. Д. Ж. презъ сезона.

Чудни околности за екскурзии и излети, красива природа.

Всѣкидневни концерти—обѣдъ и вечеръ—въ Морското казино.

Дансингъ-баръ.

УСТРОЙВАНЕ МОРСКИ ТЪРЖЕСТВА И ЗАБАВИ

Изборъ на „Царица на плажа“, музикални тържества.

КУРОРТЪ „СВ. КОНСТАНТИНЪ“

ПРЕЛЕСТНО КЖТЧЕ КРАЙ МОРСКИЯ БРЪГЪ ЗА ИСТИНСКА ПОЧИВКА И ОТМОРА.

Плажъ—морски топли и студени бани. Първокласенъ ресторантъ.
Джазъ. Дансингъ. Хотелътъ ремонтиранъ. Стаитѣ сж снабдени съ
изобилна течаща вода. Ангажиране стаитѣ предварително.

Редовна автобусна връзка съ града.

ПОДЪ ВЪРХОВНОТО ПОКРОВИТЕЛСТВО НА Н.В. ЦАРЯ

МОСТРЕНЪ

ПАНАИРЪ

ПЛОВДИВЪ

Всѣка година презъ пролѣтѣта.

Величествена манифестация на българското и чуждестранно производство.

Голѣми улеснения за изложители и посетители.

Пжтуване съ 70% намаление по Б. д. желѣзници и 25—50% по чуждестраннитѣ такива.

За сведения: Мостренъ панаиръ — Пловдивъ. Телеф. 888.

**КООПЕРАТИВНИ
ЗАХАРНИ
ФАБРИКИ
О.О.ДРУЖЕСТВО**

Русенска захарна фабрика и рафинерия Дружеството е основано презъ 1938 г. отъ кооперация „Българска захаръ“, Централна „Напредъ“, Чиновническото кооп. сп. застр. д-во и Русенската популярна банка съ 80,000,000 лева основенъ капиталъ напълно внесенъ

Фабриката е най-голяма захарна фабрика въ страната и е единствена снабдена съ двойна рафинерия

Произвежда всички видове захаръ: бучки пресовани, адантови обикновени и английски типъ, всички видове пѣськъ, грисъ и пудра

Добива рѣзанки — прѣсини и сушинни меласа Произвежда меласиранъ фуражъ, ценна храна за добитѣка

Адресъ: Централна София, бул. Царь Освободителъ № 6. Захарна фабрика и рафинерия Русе.

Телеграф. адресъ: „КООПЗАХАРЪ“, Русе

**„I-ВА БЪЛГАРСКА
ПЕТРОЛНА
ИНДУСТРИЯ“**

АНЦ. ДРУЖЕСТВО ЗА ПЕТРОЛНА
ТЪРГОВИЯ И ИНДУСТРИЯ

РУСЕ

Винаги разполагаеми количества отъ всички видове и качества петролни продукти:

Бензинъ, газъ, газьолъ, пжкура, смазочни масла и пр.

Телефони 28-51 и 29-82.

За телеграми: РАФИНЕРИЯТА

Българска търговия

А. Д.

Вносна централа „Българска търговия“ А. Д., е образувана въ края на февруарий миналата година съ цель да доставя по-бързо и по-евтино стоки отъ първа необходимостъ и ги разпредѣля между отдѣлнитѣ търговски предприятия.

70% отъ капитала на централата е собственостъ на **Българския търговски съюзъ** и 30% на **кооперативнитѣ централи**. Частни капитали нѣма.

Вносна централа „Българска търговия“ е рожба на българското търговско съсловие. Тя се управлява отъ управителенъ съветъ, въ който влизатъ 9 души търговци и 4 души кооператори. Текушитѣ работи се ръководятъ отъ комитетъ, състоящъ се отъ трима търговци и единъ кооператоръ. Дѣлата ѝ се контролиратъ отъ единъ делегатъ.

Внесенитѣ стоки се разпредѣлятъ между отдѣлнитѣ търговски фирми, съгласно разпредѣлението, което се дава отъ Българската народна банка.

Вносна централа „Българска търговия“ е разпредѣлителна централа и не цели печалба. Тя се задоволява само съ една минимална комисиона за покриване разходитѣ си. Евентуалниятъ остатъкъ, съгласно устава, отива въ полза на държавата.

Централата монже и сигурно ще изиграе една важна роля въ нашата външна търговия въ полза, както на народното ни стопанство, така и на самитѣ български търговци. Последнитѣ ще се снабдяватъ не само по по-бързъ и по-евтинъ начинъ съ стоки отъ чужбина, но ще бѣдатъ поставени и при еднакви условия на работа, тъй като доставенитѣ отъ чужбина стоки се разпредѣлятъ менду търговцитѣ по сръдни цени, еднакви за всички търговци. Съ това се опростява едновременно и контролата върху ценитѣ.

БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕННОСТЪ

А. Д.

Бушувашата война наруши стокообмѣна между отдѣлнитѣ държави. Нарушиха се отново създаденитѣ съ толкова трудъ, следъ свѣтовната война, търговски сношения и договори. Това, за съжаление, не можа да се ограничи само на континента, а автоматически се пренесе и въ колониитѣ на воюващитѣ страни и, по този начинъ, се затрудни търговията съ колониални стоки.

Поради тѣзи обстоятелства и поради голѣмитѣ рискове, които представляваше превоза за нѣкои стоки отъ далечни страни, поржкитѣ за малки количества станаха вече невъзможни, а отъ друга страна трѣбваше да се съсредоточи този видъ търговия или доставки въ нѣкой институтъ, който да бѣде подъ близкия надзоръ на правителството, за да може да се държи смѣтка за ценитѣ на така доставянитѣ материали и не се допуска развиващата се въ такива случаи спекула.

Поради тѣзи именно съображения, по искането на Министерския съветъ, при Съюза на българскитѣ индустриалци се образува А. Д. „БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕННОСТЪ“, съ седалище въ София и капиталъ отъ единъ милионъ лева.

Цельта на дружеството е да снабдява индустриалнитѣ предприятия съ необходимитѣ имъ сурови материали. То не работи по своя инициатива, а по отправени, чрезъ съответнитѣ родови съюзи, искания на индустриалцитѣ. Решенията за поржчки сжщо се взематъ въ съгласие съ родовитѣ съюзи, а разпредѣлянето на доставенитѣ стоки става по представени отъ тѣхъ и одобрени отъ Б. н. банка списъци.

При това положение, дружеството е посрѣдническа централа за общи доставки. Комисионата, която дружеството си изчислява е 1% при голѣмитѣ сдѣлки и до 2% при малкитѣ.

„БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕННОСТЪ“ прави всичко възможно за най-целесобразното и навременно задоволяване нуждитѣ на българскитѣ индустриалци съ необходимитѣ имъ сурови материали.

Висше ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ

Варна

ПРИЗНАТО ОТЪ ДЪРЖАВАТА ВИСШЕ УЧЕБНО ЗАВЕДЕНИЕ

Разработва общественостопанскитъ и търговско-техническитъ науки изобщо и съ огледъ на стопанския животъ на страната. Дава възможность за основно изучаване на нѣмския, френския или английския езици.

Дава академическо образование на лица отъ двата пола, които се готвятъ за ръководни административни и организационни служби въ частнитъ, общественитъ и държавни предприятия и учреждения.

ПОДГОТВЯ КАНДИДАТИ ЗА ПРЕПОДАВАТЕЛИ ВЪ ТЪРГОВСКИТЪ И ПРОФЕСИОНАЛНИТЪ УЧИЛИЩА ВЪ СТРАНАТА.

ДЪРЖАВНИ МИНИ
КАМЕНОВЖГЛЕНИ МИНИ
ПЕРНИКЪ * БОБОВЪ-ДОЛЪ * МАРИЦА

**Производство на Каменни
вжглища и брикети**

Доставка на електрическа енергия

за всички видове индустрии въ Софийската и
въ Старо загорска електрификационни области
по специални износни цени.

**Вноски и поръчки за вжглища и
брикети се правят навсякъде въ
страната чрезъ:**

1. Бълг. народна банка — преводна служба
2. Бълг. зем. и кооп. банка — преводна служба
3. Телегр.-пощ. станции — чекова с/ка № 50
4. Всички популярни банки
5. Банка Български кредитъ
6. Каситъ на държавнитъ мини

съ специални формуляри, съ изчерпателното попълване на
които става излишно да се пише отдѣлно писмо-уведомле-
ние отъ страна на клиентитъ.

**Главна дирекция на Държавнитъ мини въ
гр. Перникъ.**

Агенция на минитъ въ София
ул. Раковски № 90 — Телефонъ 2-18-49